

Г Р А Ђ А

ПОПИС И ПОЈЕДИНАЧНИ ПРИКАЗИ ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ

Грађу на основу које су извучене поставке у овом раду представљају сами споменици — првенствено они са територије Народне Републике Србије. Стога их појединачно приказујемо, обухватајући све цркве брвнаре о којима се могло нешто сазнати, независно од тога да ли је о некима већ писано или није. Из разлога што за изванредан број ових цркава не располажемо тачним подацима о времену њиховог грађења, у немогућности смо да их класифицирамо по хронолошком реду. Не би била меродавна ни подела по територијама на којима се налазе, нити по врстама њихова изгледа, с обзиром да се ни по једном ни по другом критеријуму не би могле поставити никакве одређене границе, нити битне разлике. Уосталом, већ су све те разлике рапчлањене у основном делу овога рада (сл. 99).

У овом поглављу свака поједина црква посебно је приказана по азбучном реду места где се налази; односно имена под којим је позната. Цркве су подељене на оне које данас више не постоје и на оне које и даље одолевају времену. Подаци о оним првима углавном су при-

купљени из литературе, док су о другима прикупљени на лицу места. Како је у извесном броју случајева тешко било разликовати цркве из основа новосаграђене од оних које су на старим темељима обновљене, дограђене или преправљене, уз приказе постојећих цркава наведени су и подаци о ранијим црквама брвнарама које се под истим именима помињу, без обзира да ли је то била друга или иста грађевина.

У појединим приказима постојећих цркава било је могуће задржати изванредан константан критеријум у излагању. Код некадашњих цркава то се није могло спровести, зато што је расположиви материјал веома неуједначен. Док су за извесне споменике подаци исувише штурни, код других они исувише залазе у поједине детаље који за овај рад не представљају никакве битне елементе, услед чега нису ни помињани.

Извесне безначајне гробљанске капелице-бараке које немају довољне историјске, уметничке, нити друге какве вредности неће бити регистроване. Неће бити говора ни о неколико црквица брвнара из најновијег времена.

Некадашње цркве

1. *Барич* (Шумадијска Колубара), брвнара на месту старе цркве, порушена 1863.¹

2. *Белановица*, види *Јарменовци* (постојећа црква).

3. *Београд*, капела код Саборне цркве, од дасака, у дворишту ондашње Богословије.² По свој прилици подигнута у лето 1836, када се отпочело са рушењем старе београдске цркве, и могла је послужити све до јесени 1845. године, када је завршена и освећена нова — данашња Саборна црква.³

Из једног путописа из 1808. године сазнајемо да је још тада у Београду постојала једна мала дрвена црква.⁴

4. *Биоска* (Ужице), капела подигнута 1847. од дрвеног материјала — од брвана.⁵

5. *Богатић* (Мачва), према попису из 1735. величине око 15,20/5,70/2,85 m, што би одговарало већим основама (површ. 86 m²). Подзидана храстовим даскама и покривена већ „половном“ храстовом шиндром, можда потиче и из турског времена. Двема преградама (олтарска од топо-

лових дасака). подељена је у три дела. На цркви су двоја врата, постављена једна за другим.⁶

На месту раније цркве коју су Турци запалили и „до основица порушили“ после Карађорђевог пада, 1817. обновљен је храм „општественим, трошком, уз помоћ кнеза Милоша и његовог брата Јеврема. Црква је велика, начињена од дрвета, има женску паперту и над њом хор, који се у опису раније цркве помиње, Око цркве је пространа и обрађена порта.⁷

6. *Бођани* (манастир у Бачкој), пошто је опустошен од стране Турака подигнута је црквица од дрвета 1679. Служила је до 1722, када је подигнута данашња црква.⁸

7. *Брестовац*, види постојећу цркву.

8. *Бродац* (Бијељина), према попису из 1735. Нова грађевина⁹, по облику слична храму у Богатићу, са истим деловима, а нешто богатијом и финијом. опремом;¹⁰ величине око 21,50/7,60 3,80 m¹¹ (површ. 164 m²) — превазилази највећу основу сачуваних цркава брвнара.

9. *Брусник* (Крајина), прва црква подигнута 1837. од брвана и покривена сламом. Пре тога, на месту порте, постојало је записно дрво. Када је 1900. подигнута данашња зидана црква, срушена је стара.¹²

10. *Буковица* (Ваљево), на пола часа од насеља.¹³ Према попису из 1735. Стара грађевина, средње величине, око 13,30/6,65/2,20 m (површ. 87 m²); преграђена у три дела. Олтарска преграда је од букових, а преграда припрате од храстових дасака. Покривена шиндром, а подзидана храстовином. Свода нема. Трпеза од камена, али се на овој не налазе уобичајене утвари, потребне за богослужење.¹⁴ Иконостас, са дверима, „изображен“ већим бројем малих и великих веома старих икона¹⁵ (на десној страни 11). На цркви су двоја врата. Звона нема.¹⁶

11. *Ваљево*, у близини двора господара Јеврема, цркву од дрвеног материјала подигло „опшество“ пре 1826, по одобрењу кнеза Милоша.¹⁷

12. *Васиљ* (Књажевац), XVIII век, када је основано и насеље. Црква од дасака на месту садашње, освећене 1842.¹⁸

13. *Велесница* (Крајина), подигнута од брвана 1803. или 1808, затворена још

пре првог светског рата, а за време рата сасвим упропашћена.¹⁹

14. *Велика Врбица* (Кључ), подигнута од брвана 1820; од слабог материјала. На њеном месту саграђена данашња 1901.²⁰

15. *Велики Извор* (Зајечар), од пре ослобођења из 1833. По казивању старих људи налазила се усред села, доста пространа, начињена од брвана и дасака. На њеном месту подигнута данашња црква 1874.²¹

16. *Велико Јасиково* (Крајина), приликом премештања насеља, пренета са Селишта мала црква од дасака, око 1817.²²

17. *Витановац* (Витановница, Краљево), према попису из 1735. Средње величине, око 11,40/3,80/2,85 m (површ. 43 m²); дувари од брвана, покривач шиндра, свода нема, има једна врата, дрвеним преградама црква подељена натроје. Олтарска преграда од јасикових дасака, а она код женске паперте од храстових. Проскомидија необично наирављена од јасиковине; трпеза камена; столова нема; на крову дрвени крстови.²³

18. *Вољавча*, види постојећу цркву (Тавник).

19. *Вражогрнац* (Зајечар), за време ослобођења (1833.) пострјала капела од брвана. Служила све док није сазидана данашња црква, око 1887.²⁴

20. *Вранић*, види постојећу цркву.

21. *Вреоци*, види постојећу цркву.

22. *Вртиглав* (Колубара), подигнута од дрвета 1809. По мишљењу Јоакима Вујућа, црква „изнутри доста сиромашки изгледа“.²⁵

23. *Глибовац* (Јасеница), до предању, стара дрвена црква, постојала пре 1832, с обзиром да се њоме служио, поред Азање и других околних села, још и Селевац пре подизање своје цркве.

24. *Глоговац* (Мачва), обновљена 1817. „општественим“ средствима, уз већу помоћ оснивача раније цркве Симе Катића и Јеврема Обреновића који је „с трошком спомошествовао“. Црква „повелика“, изнова начињена „от дрва“.²⁶

25. *Горобиле*, види постојећу цркву.

26. *Грабовица* (Ваљево), мала дрвена црква постојала 1826.²⁷

27. *Грабовица* (Кључ), изгледа да је подигнута од дасака 1783—1785, уколико

није постојала још 1736, из ког је времена сачуван запис. Наместо ове цркве подигнут је 1815. храм од брвана-дасака, који је срушен 1879, када је саграђена данашња црква.²⁸

28. *Градиште* (Књажевац), на једној малој заравни на четврт часа од насеља; од дрвета, изгорела. Преостао само престони стуб, начињен од бигра.²⁹

29. *Грачац*, види Вукушница.

30. *Гунцати* (Гружа), подигнута 1837, величине око 9,50/5,00/2,00 m (површ. 40 m²), припада најмањој врсти цркава брвнара. Зидови од брвана; полукружни олтарски простор; подељена у два дела; високи кров прекривен шиндром. Године 1925. дотрајала шиндра замењена поцинкованим лимом; тада је са западне стране дограђен зидани трем. У јесен 1944, за време борби, Немци приликом одступања запалили цркву. Изузев темеља и трема, ништа се није сачувало. Ова парохијска црква налазила се усред села. Градили су је мајстори Осаћани, досељеници у Борчу.³⁰

31. *Добрић* (Поцерица), пописан као „полвјечита“ 1735. Припада типу великих цркава, величине око 7,10/6,30/ 2,50 m (површ. 108 m²); подзидана хрстовим даскама, покривена шиндром, без свода. Подељена у три дела; олтарска преграда од“ букових дасака. Са западне стране врата.³¹

32. *Доњи Дубац* (Драгачево), можда подигнута пре 1825, а свакако постојала 1828. Начињена од борове грађе — лучевине, по чему је и добила име (Борова црква). Изгорела; на њеним темељима (црквиште) подигнута капела од брвана и шашоваца.³²

33. *Дреновац* (Мачва), подигнута „општественим“ трошком 1818, мала, од дрвета.³³

34; *Дуб*, види постојећу цркву.

35. *Заграђе* (Тимок), капела брвнара у школском дворишту, срушена око 1870.³⁴

36. *Зајечар* није имао цркву до 1830. На месту данашње порте првобитно постојао велики брест — запис.³⁵ Капела од дасака служила у прво време само за најужније црквене обреде. На заузимање кнеза Симе Николића одобрио је Ферхадага да се капела оправи. Прва служба у њој обављена је на Нову годину 1832. Нешто касније подигнута је зајечарска црква а капела је срушена.³⁰

37. *Закута* (Гружа), дрвена црква на месту званом „Селиште“, на црквицама испод села.³⁷

38. *Засавица* (Мачва), обновљена на старом месту „општественим“ трошком, на основу одобрења кнеза Милоша. Вујић 1826. помиње цркву као нову, начињену од дрвета, док у списку цркава из 1837. пише да је обнова извршена 1830, када је по свој прилици завршена.³⁸

39. *Злот* (Тимочка крајина), подигнута 1837. од дрвета, са два звона Приликом преправке 1830, посвећена св. Илији.³⁹

40. *Јабланица* (Расина), капела саграђена 1888. од слабог материјала — од дасака.⁴⁰

41. *Јабучје* (Уб), „от дрва . . . опшество правило“. Постојала 1826.⁴¹

42. *Јаловик* (Посавина), према попису из 1735; припадала и суседним селима.⁴² Средње величине, око 13,30/7,60 /3,30 m (површ. 101 m²). Преградама од липових дасака одељена у три дела; подзидана хрстовим даскама, а покривена шиндром. Нема свода. На цркви су двоја врата, на олтару два прозора, а на крову два дрвена крста. За цркву је речено да је нова, скоро прављена— 1727.⁴³

43. *Јарак* (Срем), стара брвнара на гробљу.“ За време првог светског рата уништена после евакуације овог пограничног места на Сави.⁴⁴

44. *Јарменовци*, види постојећу цркву.

45. *Јасиково* (Крајина), пре премештања насеља са Селишта постојала мала црква од дасака, за време Карађорђа. Око 1817. пренета у Велико Јасиково.⁴⁵

46. *Катрге* (Рудник), саграђена 1872. од дрвеног материјала.⁴⁶

47. *Клока* (Крагујевац), саграђена од брвана 1891.⁴⁷

48. *Кобишница* (Неготин), на сред села, саграђена када се насеље доселило са Селишта. Ова брвнара прекривена шеваром срушила се 1850, јер је била од слабе грађе.⁴⁸

49. *Крњево*, види постојећу цркву.

50. *Кумодраж* (Београд), Турци су цркву запалили око 1690, приликом заузимања Београда, због хајдука који су се у њу склонили. Осредња грађевина

на каменим темељима, са зидовима од брвна, по неким подацима из 1734.⁴⁹

51. *Купиново* (Манастирић Обеда или Црква Мајке Ангелине — Срем), једна од најстаријих познатих дрвених цркава. По предању, саграђена од лађе 1486. године од стране Ангелине, снахе Ђурђа Бранковића. Међутим, према једном податку из 1764, цркву је од храстових дасака подигао унук Ђурђа Бранковића — владика Максим, 1501.⁵⁰ До недавна је одолевала времену, на неприступачном острву. Незаштићена, дотрајала је 1930, и на њеном месту сазидана је једна мала капела.

Благодарећи цртежу инж. Петра Станојевића, који је снимео цркву на две-три године пре њеног рушења, у стању смо бар споља да је опишемо. То је оронула црквица у ограђеном простору, у сенци дрвета, са звоником на два стуба и кровићем од шиндре, у предњем плану. Западна страна цркве правоугаоног је облика, са улазом на средни.⁵¹ У поређењу са преосталим црквама, ова би, по свој прилици, припадала најмањој врсти, јер немамо утисак да би Јој димензије биле веће од 4,50/9,00 m (површина 40 m²). Нешто накривљени зидови од водоравно наслаганих талпи — брвана, имају на угловима и доворотницима, исправно пободене ступце, међусобно укрупњене косницима. Сва је грађа јачих димензија. Кров је средње стрмине, са испуштеним стрехама, без прелома, покривене шиндром — тањих, а дужих дасака. Види се да су и кровна конструкција и њен покривач иструлели и поломили се, јер су многе површине изобличене и проваљене⁵² (сл. 12).

52. *Купузиште* (Крајина), постојала доскора, на сред села. Сасвим је мала, саграђена од дрвета на веома примитиван начин. Подигнута 1762. Склона паду, затворена 1930.⁵³

53. *Латово* (Поморавље), подигнута 1828. или 1849. Претпостављамо да је 1849. можда извршена обнова или преправка.⁵⁴ По казивању старих људи, црква је била слична оној у суседном Брзану, али је растурена око 1930, када је зидана нова.

54. *Ласово* (Црна Река), дрвена капела из 1876, у којој се повремено служи.⁵⁵

55. *Лесковац* (Шумадијска Колубара), дрвена црква из 1727, покривена

шиндром. Према попису из 1734, средње величине, око 10,60/5,30 m (површ. 59 m²), са ограђеном портом.⁵⁶ На основу три слоја пепела која су откривена приликом зидања нове цркве, народ закључује да је стара црква три пута горела пре но што је четврти пут обновљена 1819—1820. Ова последња била је од слабије грађе, тако да је већ 1874. дотрајала, али је постојала све до 1892, када је сазидана; нова црква.⁵⁷

56. *Лешница* (Јадар), од дрвене грађе, „на једном рогљу” према пијаци.⁵⁸

57. *Мајдево* (Расина), саграђена 1848. од дрвеног материјала.⁵⁹

58. *Мала Врбица* (Кључ), подигнута од брвана 1809. Осамдесетих година прошлог века црква затворена и претворена у шупу.⁶⁰

59. *Мали Извор*: (Бољевац), црквица од дасака звана „Манастириште”.⁶¹

60. *Мали Јасеновац* (Тимок), капела од брвана, подигнута 1870.⁶²

61. *Метриш* (Крајина), по казивању мештана потиче из 1780, а по подацима митрополита Михаила, из 1837. или 1841. Саграђена од брвана, ниска, мала и неугледна грађевина, која споља и не личи на цркву.⁶³

62. *Меховине* (Шабац), на пола сата од села. Црквом су се служила и околна места.⁶⁴ Према попису из 1735. не зна се када је освећена, па се може претпоставити да је још из ранијег турског времена. Припада најмањој врсти, величине око 9,50/5,70/2,20 m (површ. 54 m²). Подзидана храстовим даскама, по кривена шиндром. Олтар с двојим вратима, преграђен храстовим даскама, и у њему дрвена трпеза. Не помињу се женска паперта ни њене преграде, тако да се може сматрати да је црква имала само два дела, што би одговарало њеној дужини. Улази са западне и северне стране.⁶⁵

63. *Милатовићи* (Драгачево), старинска, од брвана. Верује се да су је чобани нехотице запалили.⁶⁶

64. *Мојсиња* (Чачак), према попису 1735, помиње се као нова подигнута 173?/. Помиње се и ктитор: капетан Никола Чачански. Основа неуобичајено велика — око 20,90/7,60/2,25 m (површ. 159 m²). „Дувари” од брвана; засведена и покривена храстовом шиндром; подељена у три дела. Олтар с тројим вратима, преграђена тополовим и буковим

даскама. У њему су четвртаста камена трпеца и доста необична проскомидија од липових дасака. Женска паперта преграђена тополовим даскама. На цркви дрвени крстови. Двоја врата, „една за другим от запада“.⁶⁷

После устанка, обновљена 1816. поново од дрвеног материјала — од брвана. Из ње је времена и дуборез. Преправљена 1908. Подзидана каменом, јер су темељаче почеле да труну. На истим темељима подигнута око 1930. нова, зидана црква.⁶⁸

65. *Мокрање* (Неготин), постојала пре 1833. У инвентару из 1880. пише: „Црква од брвана, неолепљена, непатосана, покривена трском и сламом. са трпезом од камена, и плоћем ограђеним“. Сада ту постоји запис.⁶⁹

66. *Мрсаћ*, види постојећу цркву.

67. *Накучани* (Поцерина), према попису из 1735. Црквом ее служила и суседна села.⁷⁰ Средње величине, око 13,25/4,75/1,90 m (површ. 63 м²). Грађена од брвана, покривена храстовом шиндром. Није засведена. Дашчаним преградама подељена у три дела. На храстовој олтарској прегради поред двери с Благовестима, распоређене престоне иконе.⁷¹ Више пута страдала од Турака. Претпоставља се да је обнављана за време Карађорђа, а за време кнеза Милоша наново „от дрвеног материјала основана“, 1822.⁷²

68. *Неготин* (Крајина), дрвена црква постојала 1784. Није нам познато да ли је постојала и раније, за време Аустријанаца, али ће то бити она која је служила до 1803, када је саграђена данашња. Првобитна црква била од брвана, покривена рогозом. После ослобођења од Турака, премештена заједно са гробљем у источни део вароши, где су сада „живе воде“. Остаци јој порушени 1842.⁷³

69. *Неменикуће* (Еменикуће, Космај), према подацима из 1732, „от растрви дасака водружена“ и покривена храстовом шиндром, без свода, а справљена пре 24 лета — што би значило 1708.⁷⁴

70. *Нересница*. (Звижд), саграђена од дрвета 1822, између високих планина, на рекама Комши и Пеку.⁷⁵

71. *Ниш* у XVI веку имао цркву од брвана.⁷⁶

72. *Ново Корито* (Књажевац), пре но што је 1894. сазидана данашња црква, постојала мала капела од брвана.⁷⁷

73. *Орашац* (Посавина), подигнута 1816—1817 „општественим“ трошком, од слабе грађе. То је „равним образом. . . мала, от дрве начињена црква“.⁷⁸

74. *Ојрид* (Мачва), подигнута 1818, од слабог материјала у виду мале дрвене капеле.⁷⁹

75. *Пауне* (Колубара), обновљена 1833—1834. „једна средња, от дрва начињена црква“. ⁸⁰ Није нам познато да ли је и првобитна црква била од брвана

76. *Планиница* (*Зајечар*), по свој прилици подигнута 1832, јер се тај датум може прочитати на плочи која је била укопана уза саму капелу, поред других преосталих писмена. Срушена 1887, приликом подизања нове, много веће капеле у виду цркве са олтаром, такође од слабе грађе, од брвана.⁸²

77. *Поповица*, види постојећу цркву.

78. *Прахово* на Дунаву, постојала и пре ослобођења ових крајева 1833. То је капела-дашчара. Доцније, склона паду, није више у употреби.⁸³

79. *Причевих* (Подгорина), на једном потоку, између високих и шумовитих планина, веома сиромашна, „от дрва начињена“. На темељима ове цркве, коју Вујић описује 1826, обновљена друга 1831. „Подграђивана и покривана“ даскама, „општественим“ трошком и благодарјећи помоћи кнеза Јована Бобовца

80. *Прхово* (Посавина), према попису из 1735. Тип велике основе, око 16,15/7,60/2,85 m (површина 122 м²); подзидана храстовом шиндром, без свода; подељена у три дела. Иконостас од букових дасака; на њему троја врата. Двери доста старе, са насликаним Благовестима. На цркви једна врата са западне, друга са северне стране.⁸⁵

81. *Радичевац* (Књажевац), дрвену цркву спалили Турци. На томе месту подигнута капела.⁸⁶

82. *Радљево* (Радљево, Посавина), подигнута „от дрва“ 1823. или 1826.⁸⁷

83. *Рајиновац* (манастир, Гроцка), према опису калуђера Макарија из 1732. Црква изнова саграђена трудом раковичког духовника Хаџи-Висариона. „Дувари“ од дрвета, без свода, покривена ћерамидом. Међу свим познатим дрвеним црквама у Србији, њена основа нај-

већа- око 23,00/9,20 m (површ. 212 m²).⁸⁸ 212 m²).⁸⁸

84. *Рача Крагујевачка*, види постојећу цркву.

85. *Рипањ* (Београд), мала дрвена, од слабог и трошног материјала, грађена између 1816. и 1819, трошком кнеза Милоша.⁸⁹

86. *Ритопек* (Београд), саграђена од дрвета 1802.⁹⁰

87. *Ртково* (Кључ), обновљена 1838, ова је брвнара служила до 1903, када је подигнута садашња црква.⁹¹

88. *Самариновац* (Негбтин), саграђена од дасака, али се данас само зна место на коме је постојала.⁹²

89. *Севојно* види постојећу цркву.

90. *Сибница* (Космај), освећена 1652. Засада најстарији подробнији опис једне цркве брвнаре у Србији (1732). Припада мањој врсти цркава брвнара — величине око 9,90/6,60 m. (површина 65 m²). „Дувари“ од дасака, кров од шиндре.⁹³ Турци је „три пут палили и до основанија рушили“. Поред цркве сахрањен војвода Јанко Катић, који је погинуо у Крњеву 1806. На месту дрвене цркве подигнута камена 1883.⁹⁴

91. *Сиколe* (под Дели Јованом), саграђена од брвана 1827. или 1832.⁹⁵

92. *Сип* (Ђердап), подигнута од брвана 1814, обновљена тврдим материјалом 1879.⁹⁶

93. *Славковица* (Љиг), поред реке, под Рајцем, „стародревна“ мала од дрвета, обновљена 1816.⁹⁷

94. *Слатина* (Крајина), капела од слабог материјала — од брвана — саграђена 1848, на месту раније из прве половине XVIII века. Служила, по свој прилици, до пред крај XIX века, када је подигнута данашња црква.⁹⁸

95. *Сокол Град* (Подриње), на планини Ражњу постојала брвнара у непосредној близини града.⁹⁹

96. *Средња Добриња*, (Ужичка Пожега), према причању из 1826, постојала дрвена црква, два-три века пре зидане.¹⁰⁰

97. *Стари Витојевци* (Срем), кажу . да је на једном кровном рогу ове цркве био оштро и дубоко урезан запис: „Сеиј храм обнвил грешни раб божиј Иринеј 1617 г.“ Ова необично стара брвнара сачувала се скоро до данашњих дана. У пролеће 1944. запаљена и порушена. Основа цркве правоугаона, са полукру-

жним олтарским завршетком, величине око 12,00/6,00/3,50 m (површ. 68 m²), што би одговарало средњим храмовима ове врсте. Подељена на: олтар, мушку и женску цркву; са западне стране накнадно додат мањи трем (око 2,00 m,) од обичних дасака. Преко темеља од опека положене основне дебеле греде, у које су, на одстојању од око 1 метар углављени ступци, а између ових уљебљена брвна, дебљине око 12 cm. Стрм кров прекривен шиндром дужине око 80 cm, прикованом дрвеним клинцима; стреха могла да се дохвати са земље. Грађа од тесане храстовине. Унутрашње две преграде су чамове. Такве су исте и даске које образују засведену таваницу, чије је слеме на висини од око 3,50 m, а водоравни крајеви ширине око 1 m. Иконостас једноставан. Западна улазна врата храстова, мала, са старинским кованим шаркама без браве, са спољним дрвеним затварачем у виду полуге. Прозори мали, једва 30/20 cm, један у олтару а два на мушкој цркви, са храстовим капцима са унутрашње стране¹⁰¹

98. *Старо Хопово* (Фрушка Гора), првобитна манастирска црква од дрвета, подигнута између 1496. и 1502.¹⁰²

99. *Тавник*, види постојећу цркву (Вољавча).

100. *Таково*, види постојећу цркву.

101. *Тамнич* (Крајина), пре данашње (из 1900) постојала црква од дрвета, кажу, толико мала да је могла примити само 10—15 лица.¹⁰³

102. *Теочин*, види постојећу цркву (Брезна).

103. *Трнавац* (Крушевац), саграђена 1862. од дрвеног материјала.¹⁰⁴

104. *Умчари* (Смедерево), начињена од дрвета 1883.¹⁰⁵

105. *Уровица* (Крајина), подигнута од слабог материјала — од брвана 1704; срушена 1906. као склона паду. Олтар сачуван и ограђен.¹⁰⁰

106. *Царина*, види постојећу цркву.

107. *Цветановци* (Цветановац, Љиг), подигнута непосредно после устанка, веома мала, начињена од дрвета.¹⁰⁷

108. *Цветке*, види постојећу цркву.

109. *Цикоте* (Јадар), према попису из 1735; необично велика, око 21,00/7,60/3,80 m (површ. 159 m²). Подзидана даскама, покривена шиндром, сва од храстовине, без свода, подељена у три дела. Олтарска преграда од липових дасака, а она на па-

перти од букових. На цркви су двоја врата и два дрвена крста. Судаћи по опису појединих делова и предмета, може се закључити да је црква нова.¹⁰⁸

110. *Црнајка* (Црнаја, Доњи Милановац), подигнута 1819–1820, мала, од дрвета (дасака), без свода. Саградио кнез Милош. Служила до 1896, када је на њеном месту подигнута данашња црква.¹⁰⁹

111. *Чајетина* (Златибор), из 1810, везана за имена устаничких вођа Гаврила и Јована Мићића. Мањих димензија, без

женске поперте, прекривена шиндром, поплочана каменом. После 1860. богослужење и цео инвентар (иконе, књиге, антиминос и др.) пребачени у Мачкат.¹¹⁰

112. *Чукојевац*, види постојећу цркву.

113. *Цањево* (Крајина), саграђена од брвана 1835.¹¹¹

114. *Штубик* (Неготин), подигнута од дасака, за време првог устанка. Била у употреби до 1869, када је подигнута нова црква.¹¹²

Постојеће цркве

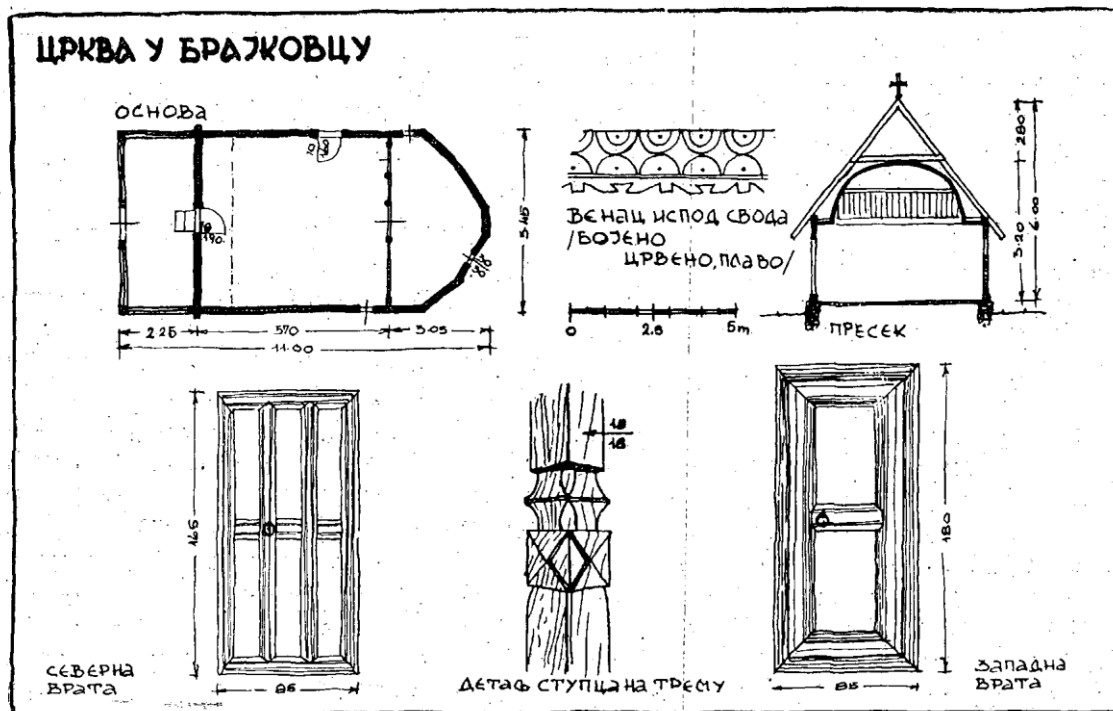
1. *Брајковац* (Лазаревац, Ваљево; сл. 100)¹¹³

По предању, црква је из Карађорђева времена, а према једном непровереном податку, из 1847. године, што може бити и датум обнове. Записи у том смислу нису нађени.¹¹⁴

Црква је уобичајене основе, с петоспратном олтарском апсидом, Првобитно је имала само два дела, те бисмо је уврстили у најмањи тип цркава брвнара (дуж. 8,75 m, површ. 44 m²). Додатком правоугаоног трема са оградом, са два ступца на угловима и друга два према улазу, створено је још једно одељење, те

је првобитна основа ширине 5,45 m продужена на укупно 1.1 метара (површ. 56 m²). Тип средњих цркава. У равни таванице трема постављена је галерија која делимично (за 1 метар) залази у саму цркву, те се, заједно са оградом, оцртава у луку коритастог свода од шашоваца.¹¹⁵ Здрава храстова брвна дебљине 10 cm леже на ниским каменим темељима. Високи. кров, некада покривен шиндром, сада је под препом. Целокупна висина грађевине је око 6 метара.

Врата су старинска, једноставније обраде, са кључаницама и обичним резима. Прозори су мали, капци се изну-

100. Eglise de «Brajkovac»: Plan; Coupe; Portes d'entrée; détails d'ornements.

тра навлаче. Два ступца у трему имају изрезане профиле. У самој цркви, испод свода, венац је примитивно шаран наспрамним низом кружића обојених црвено и плаво, испред којих је изрезана ивица. Других декорација нема.¹¹⁶ Грађевина је у добром стању. Испред ње је висок дрвени звоник.

2. *Брезна* (Горњи Милановац, Чачак; сл. 15, 55, 65, 101).

По предању, црква је на место звано „Ломин поток“ пренесена из суседног села Теочина. У надвратном орнаменту са западне стране цркве постоје трагови цртаног натписа. Може се још назрети година „1814“ или „1817“. Година 1817. пре одговара времену грађења.¹¹⁷ Претпостављамо да је пренесена из Теочина у Брезну тек после 1817. године, а да је пре тога у Теочину постојала друга црква.

По својој величини, припада типу средњих цркава ове врсте (површ. 60 m²). Издужене основе у облику лађе, имала је отворени проваугаони трем на четири стуба. Иако непреграђена, издваја се „женска црква“ са галеријом и стрмим степеништем. Олтарска преграда, без горњих делова, висока је свега око два метра и дели „мушку цркву“ од олтара, који се са спољне стране завршава вишеугаоно — у четири прелома. Ширина основе износи 5,30 m, а целокупна дужина 12,15 m, са тремом заједно.

Цела је зграда од дрвета (тесана храстовина). Међу вертикалним ступцима, пресека до 26/28 cm, положене су талпе, образујући зид дебљине око 9 cm. Стрм и висок кров са слемом гредом положеном на висини од преко 6 метара прекривен је шиндром просечне величине око 20/85 cm, са жљебовима. Положени, профилисани и жљебљени шашовци, приковани уз посебну конструкцију, образују полуобличасти „коритасти“ свод над „мушком црквом“ и олтаром, док је западни део под хором и над тремом раван.

Орнаментика на дрвенарији прилично је богата. Она се нарочито испољава код врата, на олтарској прегради више царских двери и на унутрашњем венцу испод свода. То су углавном биљни и геометријски преплети и орнаменти изведени у дуборезу, са уметнутим дрвеним профилима, или само обојене површине — црвене, жуте, зелене, на позадини која је често зелена. Масивна

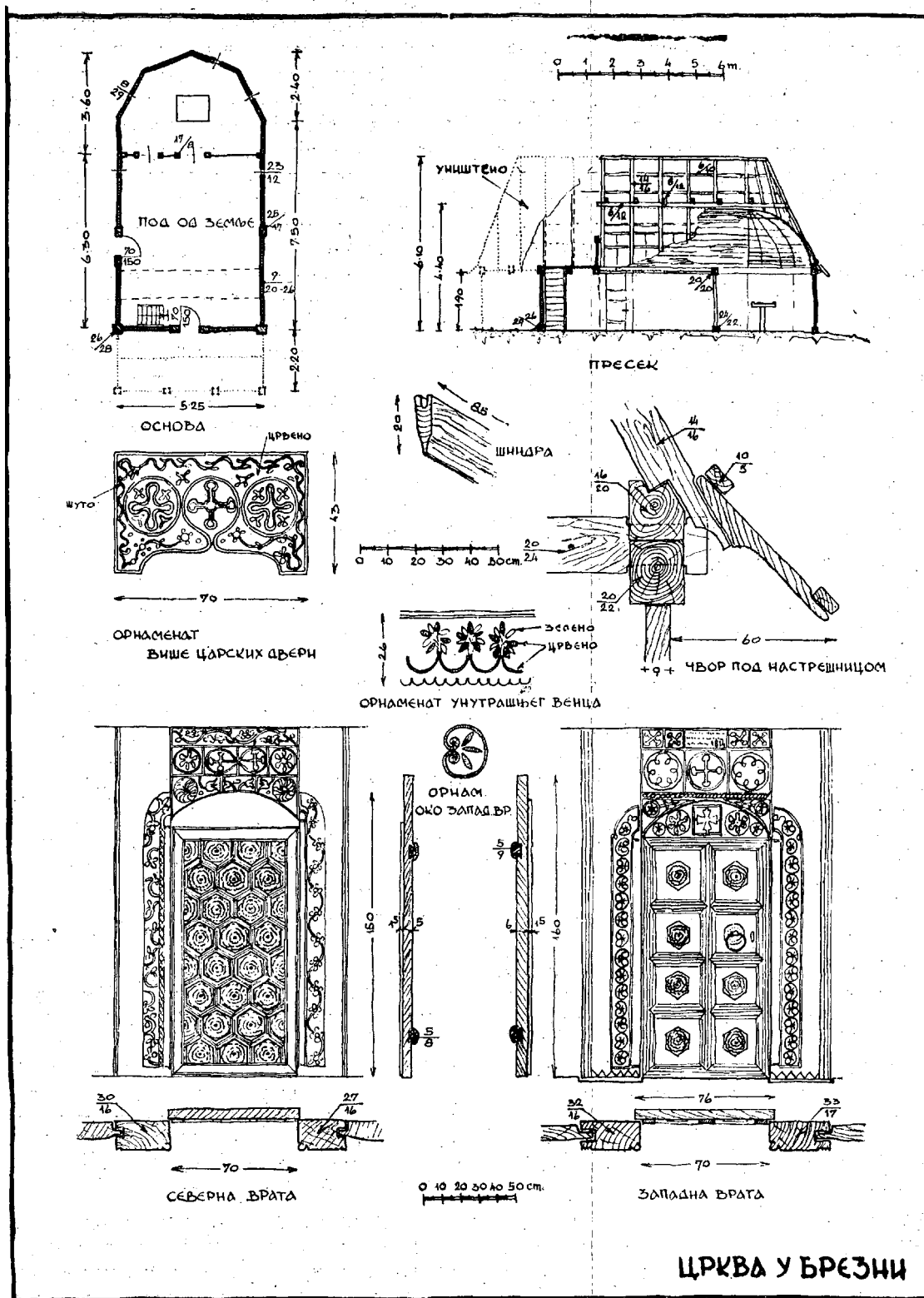
западна врата, благо засведена, израђена. су у облику осам квадратних поља, у чијим су средиштима шестоугаоне розете. У кривини лука и у надвратном простору налазе се стилизовани крстови у средишту орнамената, а више ових поменути записи са годином. На гредима, са обе стране врата, изведена је биљна орнаментика. По концепцији слична су и северна врата, с том разликом што је на њима другачија орнаментика и што су сама врата изведена у облику уклопљених шестоугаоних поља са розетама. У истом стилу и техници рађен је орнамент више царских двери. Судећи по богатој обради појединих детаља, црква брвнара у Брезни припада оном мањем броју споменика, ове врсте код којих је непознати народни неимар-дрворезац приказао сву величину својих уметничких квалитета. И он је без сумње био Осаћанин, инспирисан муслиманском орнаментиком са босанских беговских конака.

Зграда је у знатној мери оштећена и прети јој опасност да сасвим пропадне. Цео западни део је уништен, тако да још од 1946. године више и не постоје трем и кров над хором. Цела је шиндра иструдела, а коритасти свод већим делом пропао. Олтарска преграда је цела, али без иједне иконе. Основна је грађа још увек прилично здрава (зидови од талпи и већи део кровне конструкције), тако да би се на споменику могли извести конзерваторско-реставраторски радови. Црква више није у употреби.¹¹⁸

3. *Брестовац* (Неготин, Зајечар; сл. 102).

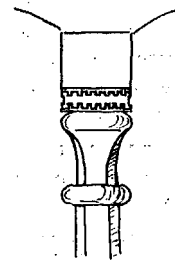
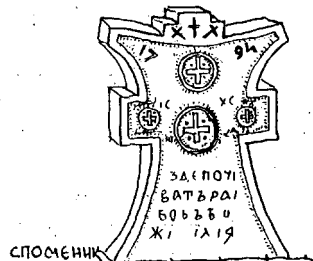
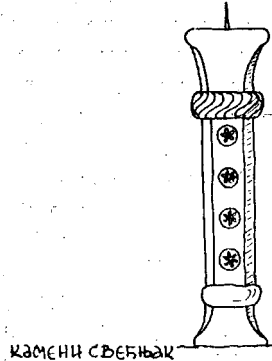
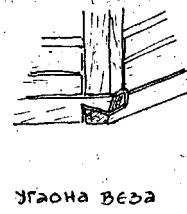
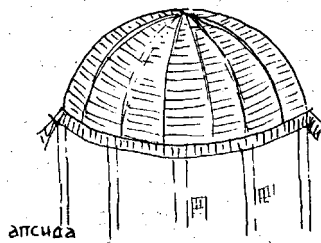
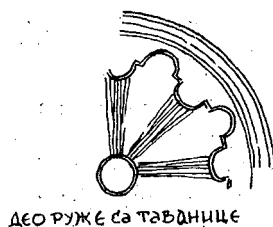
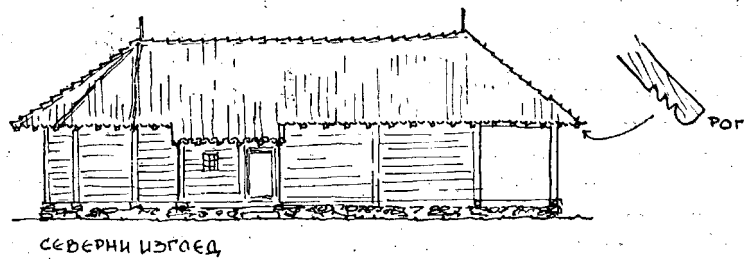
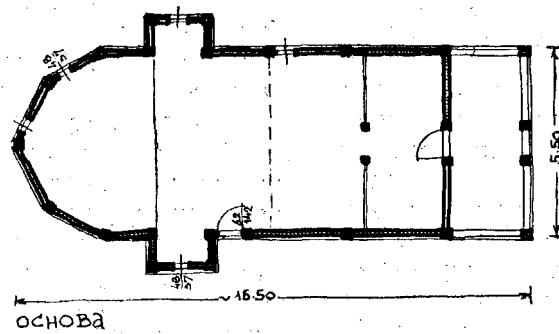
Имамо помена да је у Брестовцу постојала капелица од брвана. Она се налазила усред села, на десној обали реке, док је није однела вода. Била је необлепљена, са дрвеним кровом.¹¹⁹ О пореклу данашње цркве засада не можемо ништа одређено рећи. Митрополит Михаило помиње храм саграђен од брвана 1798. године, који служи као капела.¹²⁰

По својој архитектури, зграда заслужује пажњу и издваја се од осталих цркава ове врсте, како по облику основе, тако и по конструкцији брвених зидова. То је издужена једнобродна грађевина са испуштеним бочним певницама у виду правоугаоних апсида, тако да основи дају облик крста. Са источне стране је вишеугаона олтарска апсида са четири прелома, а на западној страни по-

101. Eglise de »Brezna«: Plan; Coupe: Ornaments ; Jointures de poutres sous l'avent; Portes d'entrée.

ЦРКВА У БРЕСТОВЦУ / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА САИКАРА М. ЈОВАНОВИЋА, Б. ЖИВКОВИЋА, М. ДАВЕРЋИЋА И С. МАНДИЋА

102. Eglise de »Brestovac«: Plan; Façade; Boiseries du plafond; Jointure des poutres murales; Lier de pierre; Pierre tombale; Chapiteau d'un pilier en bois (D'après les esquisses de: M. Jovanović, B. Živković, M. Ladević, S. Mandić).

стављен је трем правоугаоног облика, сачињен од четири слободна ступца без оградe. У унутрашњости храма простор је подељен у три дела: олтар, мушка и женска црква. Целокупна дужина ове грађевине износи око 15,50 m, тако да припада типу средње величине (површ. 85 m²)

На нешто издигнутим темељима од ломљеног камена положене су основне греде, чији су наставци и преломи спојени косим везама. Паралелно са овим, а на висини од око 2,30 m, налазе се венчанице, везане на сличан начин. Између једних и других окомито су учвршћене греде, у преломима свих површина и на одстојањима од непуна три метра. На тај начин створен је костур за зидове начињене од краћих брвана-талпи, ужљебљених између окомитих греда и наслаганих једно на друго.

Кров је четвороводан, са преломима у источном делу и са испустима над бочним певницама; прекривен је ћерамидом. У слемени су два гвоздена крста. Сходно врсти покривача стрмина крова је мањег нагиба, али ипак довољна да се под њом развије коритасти свод од шашоваца, са закошеним преломима у крајевима дуж зидова и са заобљеним олтарским делом. Поред распињача постављених у равни попречних зидова и преграда, у средишту главног простора појављује се још једна греда, на овом месту слободна и видљива.

Прозори су средње величине, заштићени решеткама. Они осветљавају средишни простор и све три апсиде. Врата су мањих димензија, без нарочитих украса. Декоративна обрада цркве прилично је оскудна. Она се јавља на два складно обликована стуба у саставу преграде између женске и мушке цркве, на розети са таванице и на фигури у виду птице с раширеним крилима, над иконостасом. Масивни и високи свећњак, исклесан из једног комада камена, има стопу, стуб с розетама и капител.¹²¹

4. *Брзан* (Баточина, Крагујевац; (сл. 42, 47, 72, 103).

Има помена да је црква подигнута 1822. или 1825.¹²² Кажу да је на трулом и раније замењеном основном брвну била урезана и година — „1822”.¹²³ На престоним иконама, поред имена дародавца, записана је година „1829”.

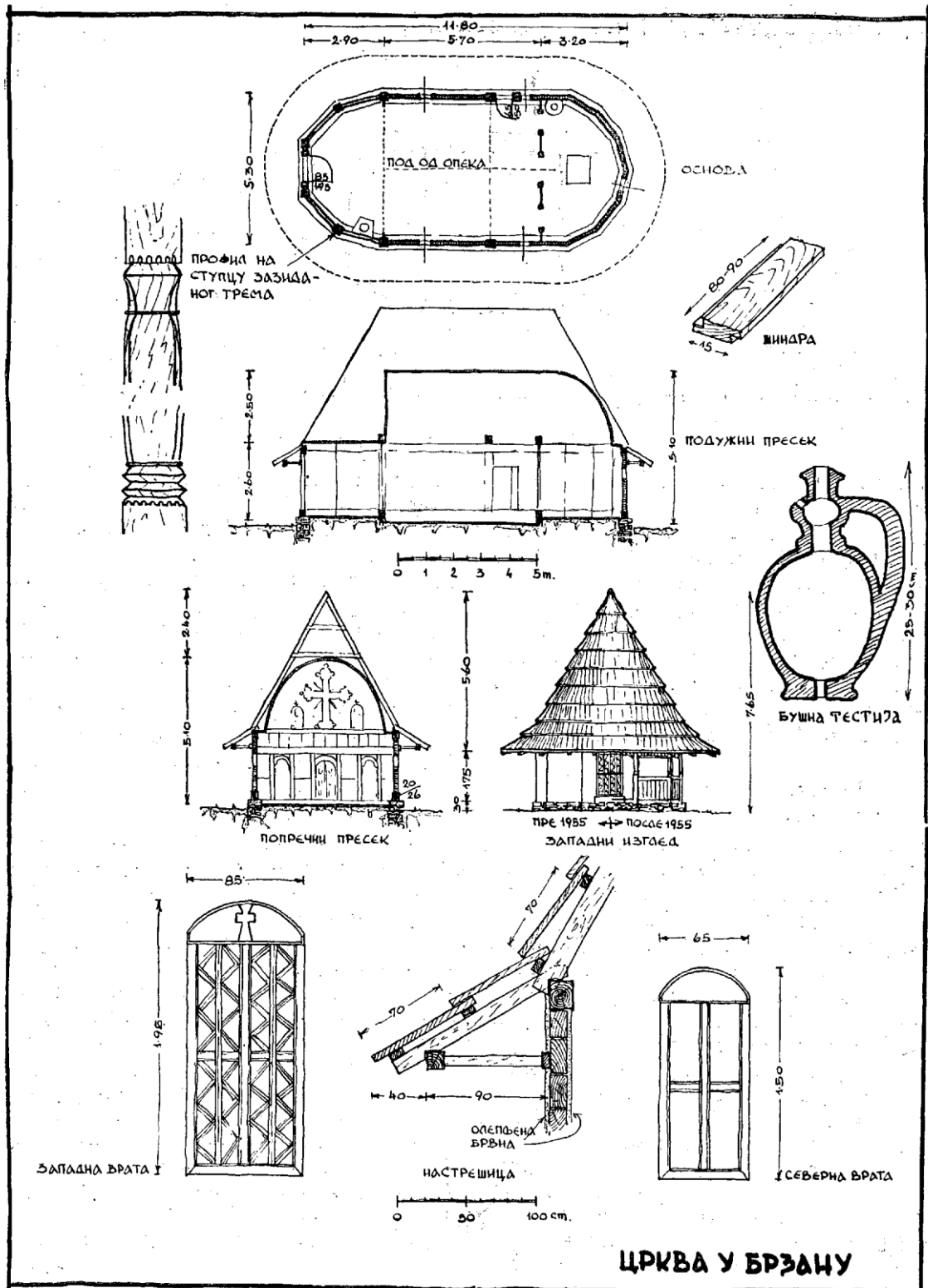
Храм је у облику лађе и, мада је мањих димензија, припада средњем типу

црква (површ. 56 m²). Целокупна дужина износи 11,80 m, а ширина 5,30 m. Уже стране завршавају се вишеугаоно — трем са пет прелома, а олтарски простор са шест, тако да прозор у том делу није могао бити постављен у основи брода. Црква је подељена у три дела: трем, средишни и олтарски део. Зидови од брвана, пресека 10—12/20—25 cm положени су на зидане темеље од ломљеног камена. Они су настављени и низани у хоризонталном правцу, а у источној половини ужљебљени су и на тај начин укрупњени у вертикалне ступце. Кров је стрм и висок, прекривен крупном и дебелом шиндром дужине до 90 cm, прикованом за кров дугим кованим клинцима. Стреха је велика, блажег нагиба, подупрта мањим косницима. Изузев трема, где је нижа и равна, таваница је коритасто засведена обрађеним шашовцима. Унутрашња висина свода износи 5,00 m, док је целокупна висина зграде (до слемена) око 7,70 m. Под у цркви је од опека квадратног облика, величине 30 cm.

До 1955. године црква је била у прилично трошном стању, а њена архитектура временом измењена. Шиндра је иструлела а стреха пропала, услед чега је долазило до јачег прокишњавања.¹²⁴ Да би унутрашњост цркве постала већа, био је уклоњен западни зид од брвана, међуступци у трему. затарабљени и омалтерисани, врата пребачена са ранијег на нови зид, те је трем био претворен у женску цркву са крстионицом. Уз помоћ среског и црквеног одбора, Завод за заштиту НРС предузео је опсежне конзерваторско-рестаураторске радове, који су овом објекту вратили његову првобитну архитектуру и сачували га за дужи низ година. Том је приликом премештена и поправљена дрвена звонара.¹²⁵

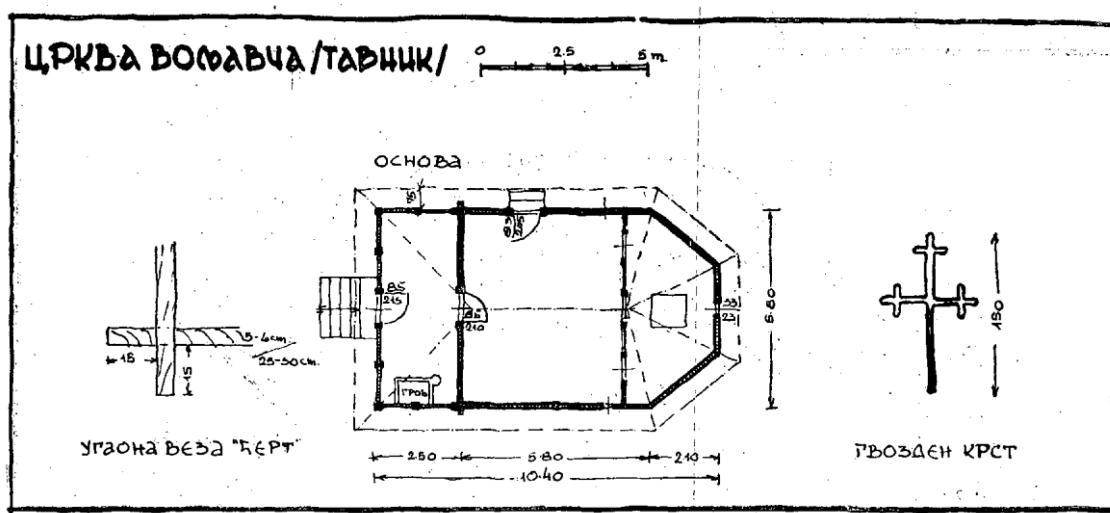
Приликом откривања шиндре у иначе неприступачном простору између покривача и свода, примећен је већи број (5—6) тестија (крчага). Неке су још висиле о кровним гредама (слемењачи и мањим распињањима испод ње), окачене врпцом за грлић, док су друге, разбијене, лежале на своду. Дно је код сваке тестије имало у средини пробушену малу рупу кружног пресека, као код саксије. Сви су ти судови затечени празни.

По својој архитектури, овај споменик спада у ред лепших црква брвнара, подигнутих за време кнеза Милоша, чији су разрађени облици и пропорције врло

ЦРКВА У БРЗАНУ

103. Eglise de »Brzan«: Plan; Coupes; Facade; Détails: pilier, échandole; Poterie acoustique; Portes d'entrée; Détail des éléments del'auvent.

104. »Voljavča«, église de »Tavnik«: Jointurje; Plan; Croix en fer forgé.

складни, слично ономе што се види код оближњих цркава — у Рачи Крагујевачкој и Покајници. То се нарочито односи на основу и на кров витких и заобљених површина. Поједини детаљи заслужују већу пажњу: западна врата, иако скромна и једноставна, стилизована су орнаментима од прикованих профилисаних летвица; ступци у трему обрађени су и обојени. Дрвени иконостас је из оног времена, са оригиналним иконама рађеним у боји.¹²⁶

5. Вољавча (Тавник, Краљево, Краљево; сл. 104).

Црква села Тавника позната је под именом „Вољавча“. Име је добила по крају и речици Вољавчи која туда протиче. Иако по предању веома стара,¹²⁷ према извесним подацима¹²⁸ данашња црква треба да је подигнута тек 1891. године. По нашем мишљењу, из овог времена пре би потицао дограђени трем, док би сама црква, по свему судећи, требало да је нешто старије — највероватније из средине XIX века.

Основа припада црквама мале величине (површ. 48 m²). Ширина јој је 5,80 m, а дужина око 9,80 m. Првобитно, црква се састојала из два дела — олтара и простора за вернике, тако да је била краћа за 2,50 m тј. за дужину дограђеног трема. Старији део цркве има зидове од хоризонтално постављених храстових брвана, дебљине 5—6 cm. На западној страни веза им је у угловима „на ћертове“, са јачим препустима. Код олтара, преломљеног у три површине, веза је „на уво“. Трем је на други начин изведен. Овде је скелетни систем греда затараб-

љен шашовцима. Кров, са водама чије површине одговарају преломима основе, блажег је нагиба, прекривен ћерамидом, са приличном стрехом и са два стилизована гвоздена крста у слемени. Таваница је изнутра опшивена даскама, по самој косини крова, без уобичајеног коритастог заобљења. На старом делу цркве карактеристични су мали прозорски отвори (33/23 cm). Врата су новија, благо засведена. Поред цркве је једноставна звонара на четири стуба.¹²⁹

6. Вранић (Барајево, Београд; сл. 105) Многи записи на лицу места пружају податке о грађењу (1823)¹³⁰ и сликању (1828) цркве. Један натпис на крсту (1800) доказује да је у Вранићу постојала још старија црква.¹³¹

Црква је грађена од храстових брвана. Њена правоугаона основа, приличне ширине, (6,70 m), дугачка је 14,60 m. Са источне стране завршена је многоугаоно, у четири прелома. То је највећа основа средњег типа (површ, 94 m²). Преградом у припрати и иконостасом подељена је у три дела. Некадашњи стрми кров, прекривен шиндром, замењен је кровом блажег нагиба, покривеним црепом. Приликом прераде цркве уклоњена је засведена таваница и направљен раван плафон од шашоваца (на висини од 2,60 m), који леже на таванским гредама, подупртим дрвеним ступцима усред цркве. Из припрате степениште води у поткровље. Оно је у овом делу зграде вероватно било одређено за хор. Све то заједно ствара слику прилично незграпних пропорција, проузроковану наведеним изменама. Изгледа да су ове преправке вршене 1909.

године и да је том приликом основа скраћена за око три метра.¹³²

С обзиром на архитектуру њених облика и на скромност орнаментике, цркву у Вранићу не убрајамо у ред лепших брвнара, али она по извесним својим детаљима ипак заслужује нашу пажњу. Засведена и подељена у шест квадратних поља, западна су врата обрађена уметнутим профилисаним дашчицама, дрвеним преплетом са стране, шарама урезаним у луку и укруг бојеном орнаментиком више врата, која уоквирује запис грађењу цркве. Северна врата су слична западним, али једноставнија и оштећенија. Поред повећих прозора, заштићених гвозденим решеткама, једва се примећују првобитни отвори полукружног облика од једва 30/17 см, засечени у брвну. Међусобна веза брвана необично је карактеристична. Она је нарочито приметна у преломима олтарских зидова, где су се брвна расушила. Преграда између припрате и саме цркве, изведена од већег броја мањих аркада чије луке подупиру гредице, ретко се виђа на црквама ове врсте. Услед спуштања таванице, у знатној је мери упропашћен првобитни иконостас.

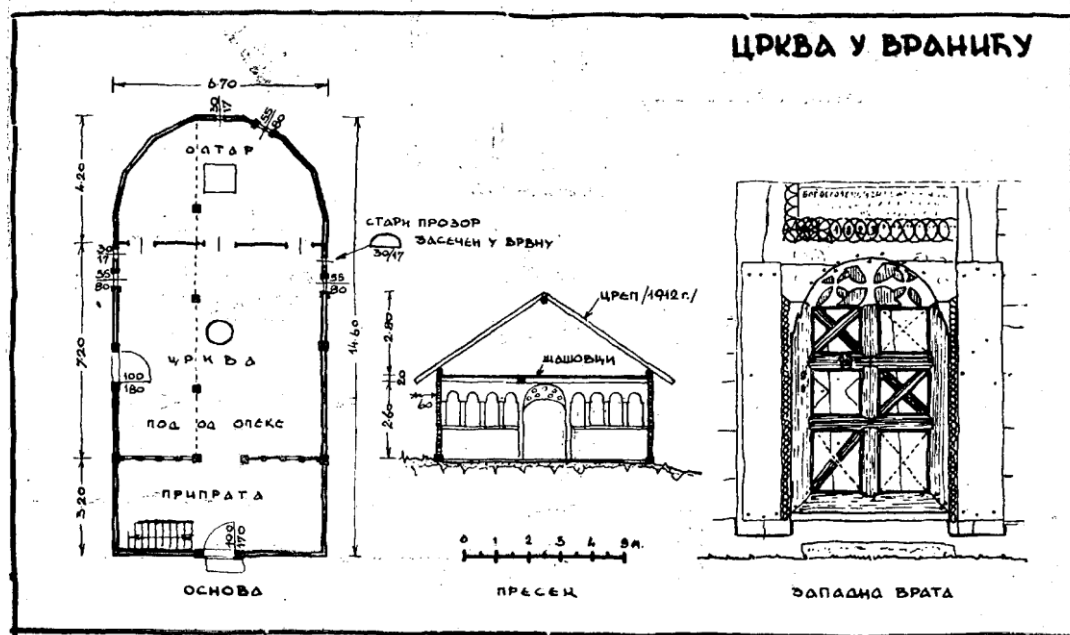
Зграда је у добром стању; грађа је здрава. У току. 1951. године извршене су

ситније поправке на крову и зидовима.³³

7. Врба (Краљево, Краљево; сл. 33, 106).

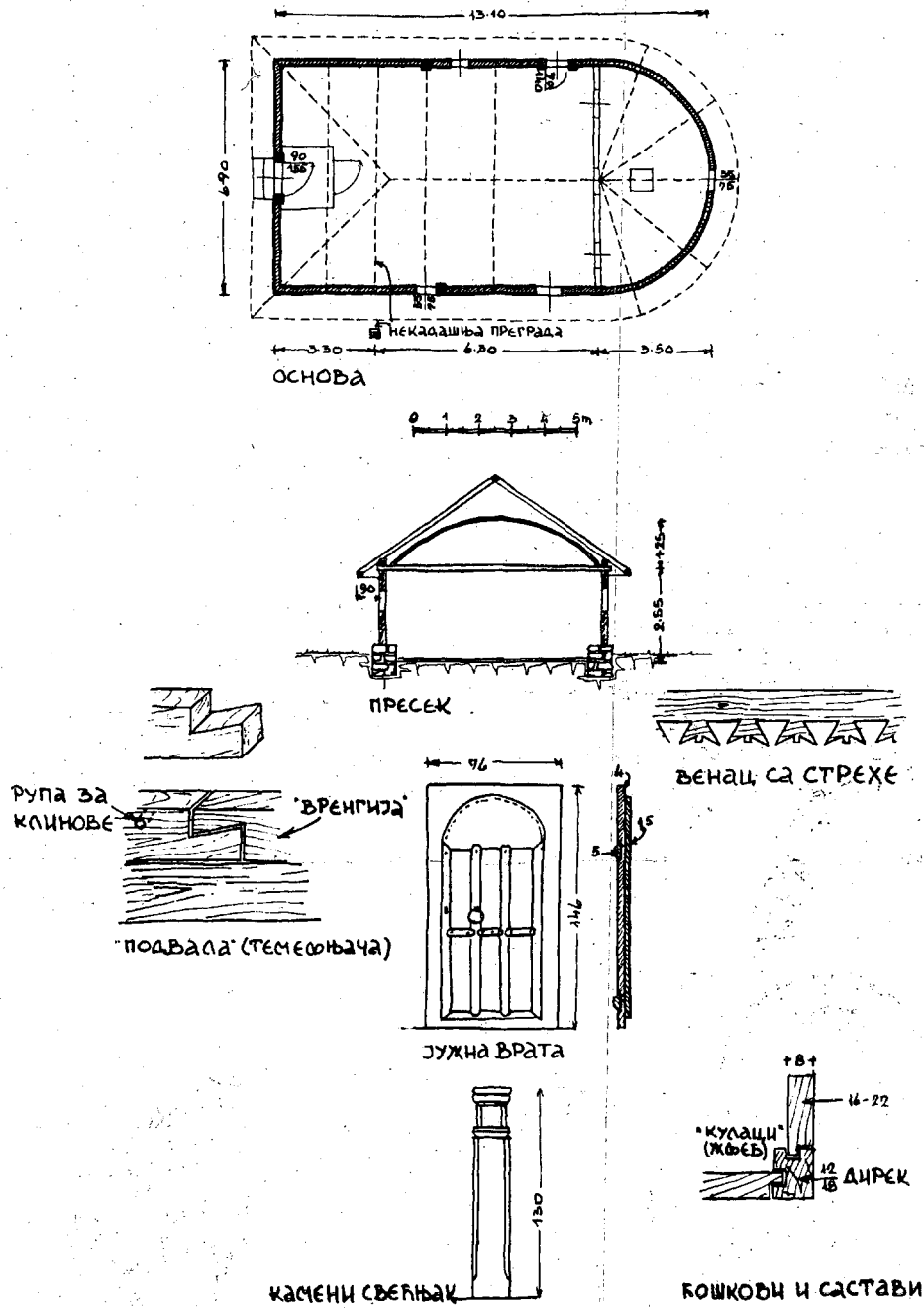
Претпоставља се да је ову парохијску цркву подигао народ 1831. године.¹³⁴ За време првог и другог еветског рата она је у знатној мери настрадала.¹³⁵ У време борбе за ослобођење, Немци су 1944. године дигли у ваздух нову цркву. Под дејством експлозије настрадао је и кров старе цркве.

Облик основе је уобичајен: правоугаоник са полукружним олтарским завршетком. Укупна дужина износи 13,20 м, а ширина 6,90 м, тако да припада црквама средње величине (површ. 87 м²). Сачувана је само олтарска преграда; међутим, постојала је и припрата, којој је преграда уклоњена, што се може утврдити по преосталом жљебу на таваници предњег дела храма. Хрстова брвна која образују зидове положена су преко камених темеља и достижу висину од око 2,50 м. Дебљина талпи износи око 8 см. Оне су изнутра облепљене трском и окречене. Споља су голе, тако да се на ћошковима и саставима виде усправни дирекци, који су кулацима ужљебљени. Брвна се настављају закошеним *вренгијама*, а везе се закивају дрвеним или гвозденим *пишљацима*. Нешто накрив-

105. Eglise de «Vranić»: Plan; Co; Porte d'entrée.

ЦРКВА У ВРБИ

106. Eglise de »Vrba«: Plan; Coupe; Porte d'entrée; Chandelier de pierre; Dentelure sous l'auvent; Détails de différentes jointures.

љени зидови притегнути су гвозденим затегама у угловима, под углом од 45° (максаи). Тавањаче су видљиве, а више њих је плитак коритасти свод од шаповаца. Кров је низак, са широком стрехом и потковом, прекривен ћерамидом. У слемени је гвоздени крст. Под је од дасака.

По својој архитектури црква делује прилично незграпно и не заслужује већу пажњу. На њој има мало орнамената и других занимљивих детаља: апсида је у облику правилног полукруга; делимично сачуван венац са стрехе изведен је шарамом и урезима. Јужна су врата стара, засведена са горње стране и летвама подељена у шест поља. Један прозорски отвор сачувао је првобитне облике; то је, у ствари, мали капак који се помера у жљебу.¹³⁶

8. Вреоци (Лазаревац, Ваљево; сл. 107).

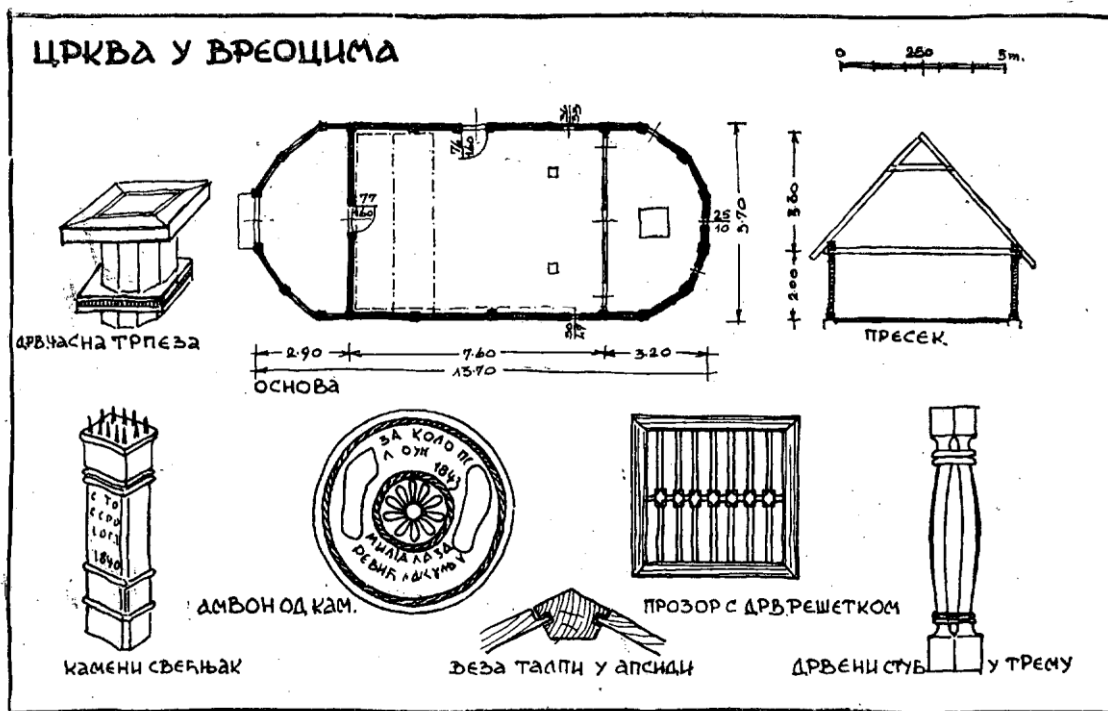
На основу црквеног летописа из 1890, 1891. и 1894. године¹³⁷ и етнолошких података долазимо до сазнања да је пре данашње старе цркве овде постојало још црква, веома бурне прошлости, током друге половине XVIII и прве половине XIX века.¹³⁸ Камени свећњак потиче из 1840, а на амвону је уклесана 1843. го-

дина. По свему судећи, ове бл године одговарале и времену када је данашња црква подигнута, односно обновљена.

Основа храма припада средњој врсти (површ. 72m²). Ширина брода износи 5,70 m, а целокупна дужина 3,80 m. Источни и западни крајеви завршени су петоугаоно. Грађевина је сачувала своја три основна дела: трем, средишни део и олтар. Некада је имала и припрату, са хором над њом. То се види по жљебу једне тавањаче и таванице у томе делу. Кров је новији, прекривен црепом, али је сачувао своју стрмину из времена када је био прекривен шиндром, тако да целокупна висина од пода до слемена достиже својих 5,40 m.

Конструкција зидова је прилично особена за ову врсту цркава. Примењен је систем брвених стубаца дебљине око 22 cm, жљебљених са обе уже стране, са косницима укрупњеним на одстојању од око 1,90 m. Између њих су низане и жљебљене талпе дебљине око 5 cm, а ширине око 40 cm. Ступци се јављају и на свим предомним површинама. Стога су талпе свуда кратке — испод 1,90 m.

Архитектура цркве нема нарочитих украса и резбарија у дрвету, али се зато

107. Eglise de »Vreoci«: Autel de bois; Plan; Coupe; Chandelier et ambon de pierre; Fenêtre à grille de bois; Jointure de madriers; Pilier de bois.

јављају поједини занимљиви облици у унутрашњости храма.¹³⁹

9. Вукушница (Врба, Краљево, Краљево; сл. 108).

Мало позната дрвена црква на Вукушичкој главици, подигнута 1837. године од слабе дрвене грађе (брвана).¹⁴⁰ Она је премештена из Грачаца (Оток).¹⁴¹

Слична је цркви у Врби, како по облику основе, тако и по крову. Првобитна основа припадала би црквама најмање величине (површ. 43 m²), са дужином од непуних 9 метара и ширином од 5,10 метара. Таваница је засведена шашовцима. У најновије време опеком је дограђена припрата и кров прекривен лимом.¹⁴²

10. Глоговица (Салаш, Зајечар; сл. 69, 109).

У списку „још појупчих“ црква у тада ослобођеним пределима помиње се у Крајини 1833. године црква у Глоговици.¹⁴³

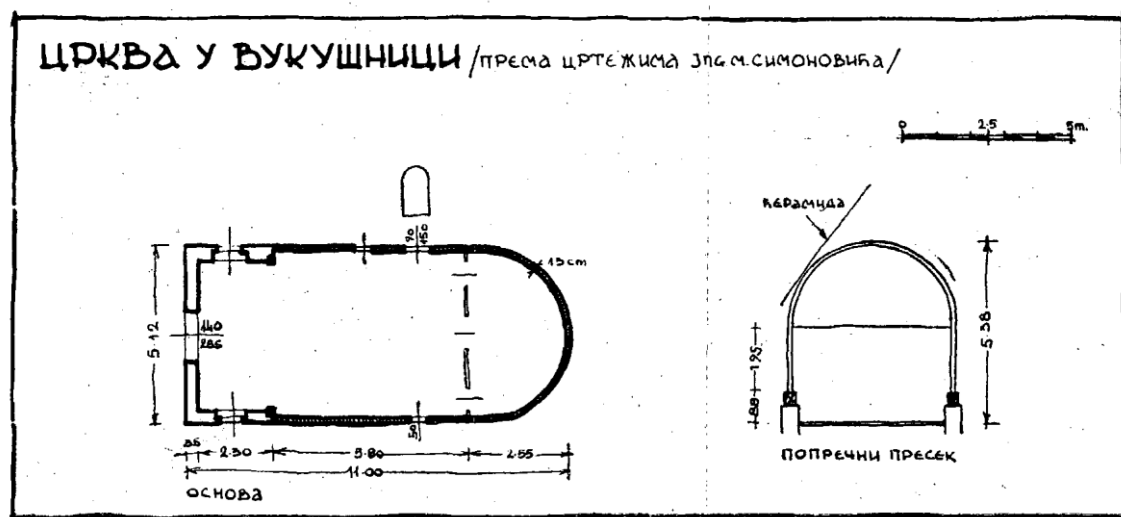
Величина основе припада средњем типу црква (површ. 75 m²): ширина 5,70 m а целокупна дужина 13,40 m, рачунајући трем, припрату, средишни део и олтар. Облици су прилично примитивни и ређи за грађевине ове врсте: трем се састоји једино из три ступца који подупиру калкан испуштеног двосливног крова. На супротној страни, олтарска апсида има свега три прелома. Брвна су само притесане облице које нису правилно обрађене и које достижу дебљину од 10–12 cm. На угловима везе су постигнуте укрштањем брвана с већим препустима. И спољне и унутрашње површине зидова обледљене су мелезом и

прекречене, а у преломима су испуштене у виду пиластера, прекривајући преклопе брвана. Као и обично у таквим случајевима, површине дрвета орапављене су брадвом. С обзиром на необрађеност ових површина, не верујемо да је црква грађена са намером да јој брвна остану необлепљена. Цела је грађевина ниска, положена на приземне темеље од ломљеног камена, који су на источној страни јаче испољени услед пада терена. Кров је благог нагиба, се мањом стрехом и са видљивим крајевима рогова, венчаница и тавањача. Слемена греда је унакрсно обухваћена главним везачима са доње стране и роговима са горње. Преко хоризонтално приковане дашчане оплате положена је ћерамида. Црква је запуштена, оронуда и пропала али би се још увек могла сачувати.

И по својим детаљима црква одише примитивношћу. Коритасти свод од шашоваца нема уобичајену облину. Прозори и врата немају нарочитих орнамената. Прозори, већих димензија, заштићени су гвозденим решеткама. Профили на дрвету резани су: на крајевима рога ва, на трима ступцима у трему (средњи има и седласти подупирач), на дашчаној оплати равне и засведене таванице и на унутрашњим преградама. Преграда на припрати је једноставнија. Сачувани су једино оквири на којима су биле иконе. Олтарска је преграда боље обрађена.¹⁴⁴

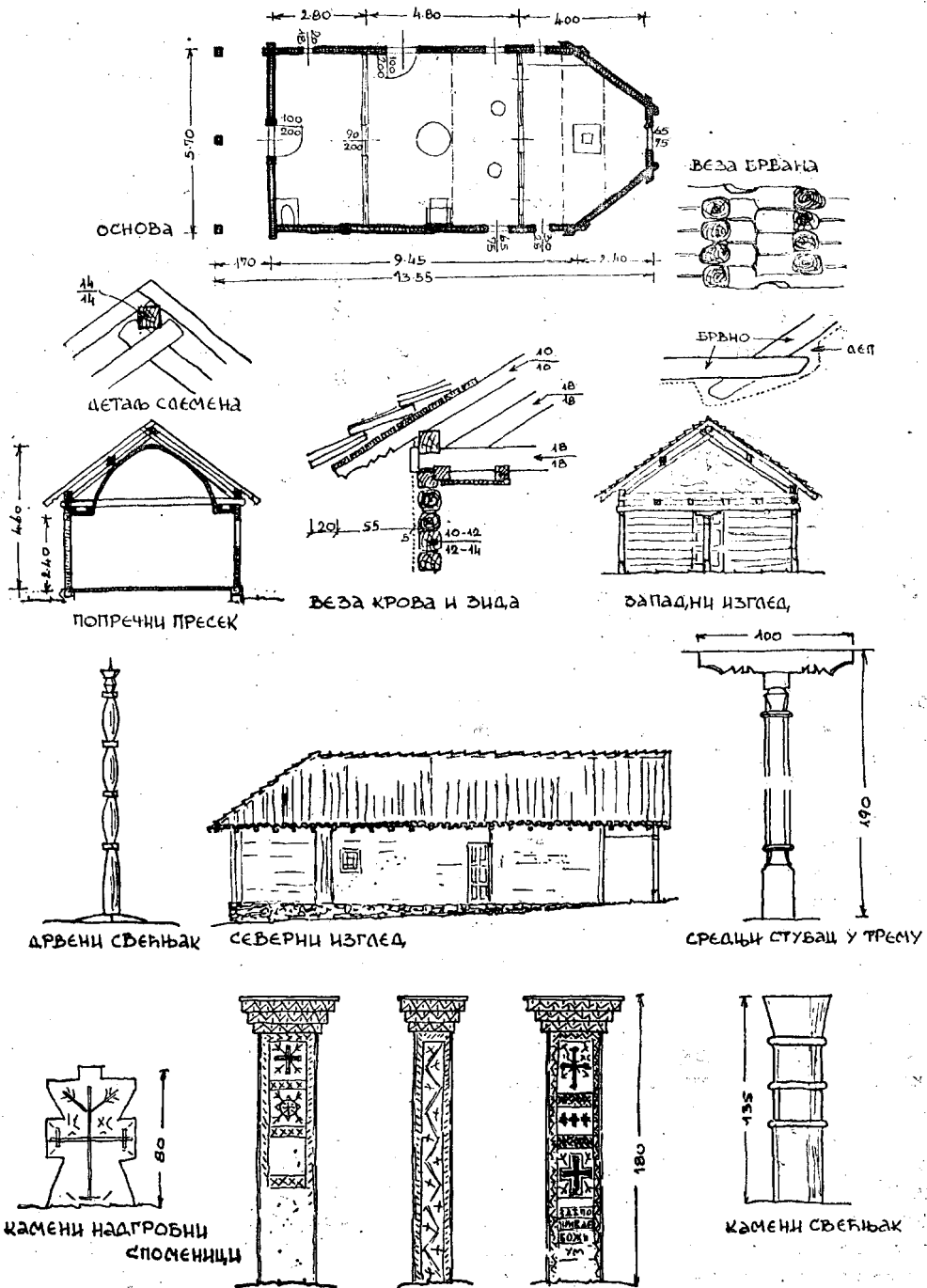
11. Гораждевац (Пећ АКМО; сл. 9, 36, 48, 49, 110).

Не зна се када је црква грађена. По предању, подигли су је Србљаци, нај-

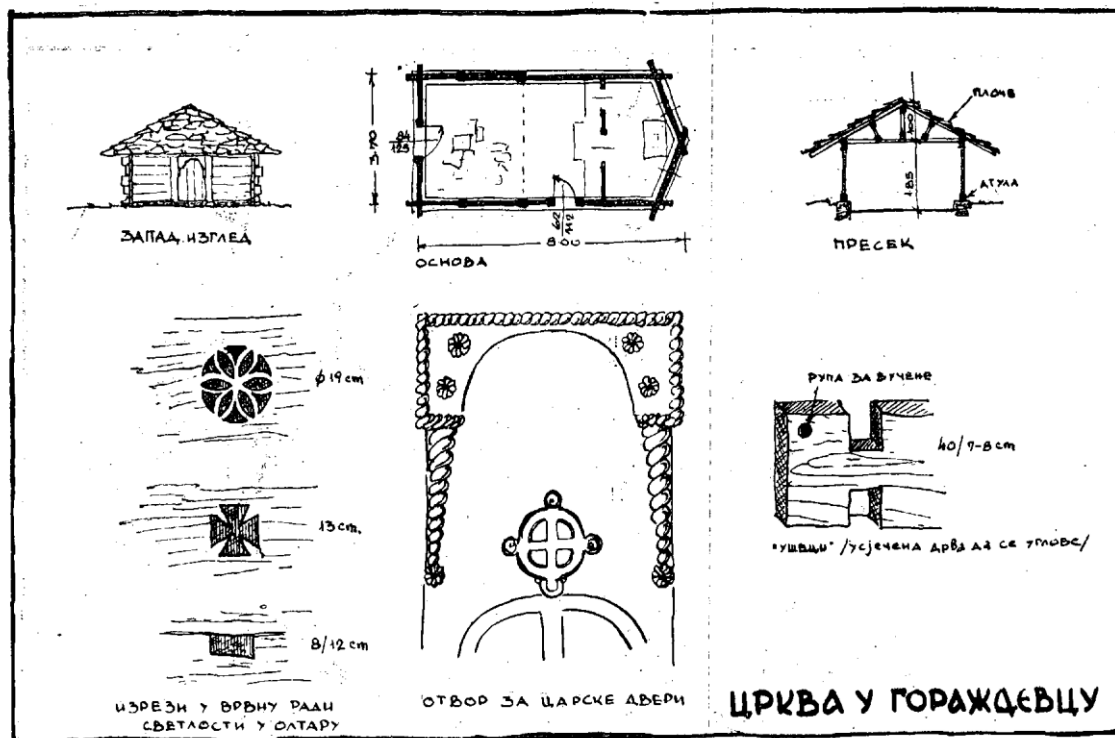

108. Eglise de »Vukušnica«, Plan; Coupe (D'après les esquisses de l'ing. M. Simonović).

ЦРКВА У ГЛОГОВИЦИ

109. Eglise de «Glogovica»: plan; Détails du toit et des murs en madriers; Coupe; Façades; Chandeliers en bois et en pierre; Pilier de bois; Tom beaux de pierre.

110. Eglise de »Gorazdevac«: Façade; Plan; Coupe;
Rosace entaillée dans le bois, et autres ouvertures ménagées dans les madriers en guise de fenêtres;
Ornementation surplombant la porté

старије племе у овом крају.¹⁴⁵ Царске двери су веома старе и, према мишљењу стручњака, оне треба да потичу из краја XVI века.¹⁴⁶ Да ли је и црква из истог времена није нам могуће да утврдимо, али, судећи по архаичности архитектуре, орнаментике и појединих детаља, она је свакако старија од свих осталих сачуваних цркава ове врсте. Можда је имала и ту срећу да остане поштеђена од многих ратова и других недаћа за преко 350 година.

Грађевина је ниска, делимично чак и укопана, тако да висина од терена до тавањаче износи свега 170 cm. Основа јој припада најмањем типу цркава (површ. 28 m); укупне дужине од 8,00 m, а ширине 3,70 m. Она је једноставна: правоугаоник са источном страном преломљеном у две равни. Јача атула положена на темеље од ломљеног камена носи зидове од хоризонтално наслаганих храстових талпи дебљине 7—8 cm и висине до 40 cm. На угловима имају *ушке* — „усјечена дрва да се углобе“ — како у овом крају зову овакву везу са великим преклопима који испадају за читава 25 cm. Олтарска преграда дели цркву у два дела. Кров је низак. Цела му је кон-

струкција висока једва један метар. Она је врло примитивна. Због тежине и неправилности прекривача од камених плоча, рогови су густо положени. Дуж слемена је преко плоча ћерамида, ради заштите од прокишњавања. Стреха је широка.

Таваница је равна, од дасака, летвама прикована, без шашоваца. Под у цркви је од неправилних камених плоча. Услед мале дубине олтарског простора, камена трпеза је приљубљена уза зид, користећи испуст његовог прелома. Обоја врата су мала, једноставна, висока једва 112, односно 125 cm. Засведена су. Једноставна је и олтарска преграда са полицом за иконе. Једино је обрађен средишни део око царских двери, који је засведен и свуда унаоколо дуборезно орнаментисан (тордирани венац и мале розете). Саме двери су полукружне, са резаним стилизованим крстом у темену. Необично мали прозорски отвори у олтару у стању су само да пропусте покоји зрачак светлости и да служе за проветравање, јер су њихови правоугаони пресеци свега 9/8, 10/10 и 14/7 cm. Два друга отвора нарочито заслужују пажњу због прецизности изреза и лепих облика: то

су стилизован крст и двојна шестолеста розета од свега 19 см у пречнику. Благовести на дверима рађене су на платну; оштећене су и немају записа.

Овај споменик, усред старог гробља, одваја од свих других брвнара о којима је овде реч. Узрок можда лежи у њеној територијалној издвојености, али свакако још више у њеној старости, коју би вредило темељније испитати, анализирајући талпе као најстарије делове грађевине.

12. *Горобилје* (Пожега, Т. Ужице; сл. 28, 111).

Постоји податак да је првобитна црква од слабе грађе — брвнара саграђена још 1705. године.¹⁴⁷ Свакако да је та грађевина пре првог устанка уништена, јер је за време Карађорђа обновљена и завршена 1810. године,¹⁴⁸ да би је Турци, кратко време затим, поново „сву попалили и до основица порушили“ још за време његове управе, како је то Вујић записао.¹⁴⁹

Данашња црква обновљена је 1820. године, о чему сведочи преостали запис више преграде између припрате и цркве. Најзад, 1936. године, црква је још једном оправљена.¹⁵¹

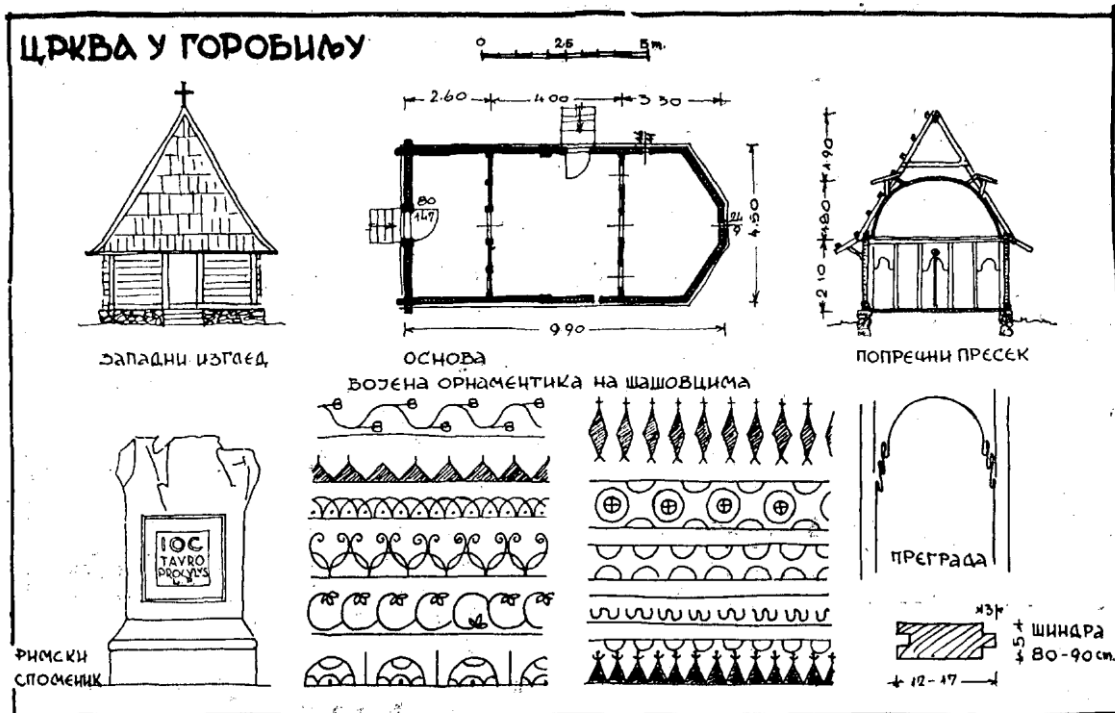
Грађевина је цела од дрвета, са зидовима од храстових брвана дебљине око

12 см. Ширина основе износи 4,50 м, а њена целокупна дужина око 9,80 м, те спада међу овакве грађевине најмање врсте (површ. 41 м²). Правоугаоне је основе, с два преградама које издвајају припрату и олтарски простор, чији су зидови преломљени у три равни. У западним угловима талпе се сучељавају с јачим препустима. Над средњим делом и олтаром засведена је таваница од шашоваца, док је над припратом равна таваница. Под је од дасака. Кров је средње стрмине. Стреха је мања, са једва приметним смањеним нагибом. Храстова шиндра је прилично крупна, жљебљена са обе стране.

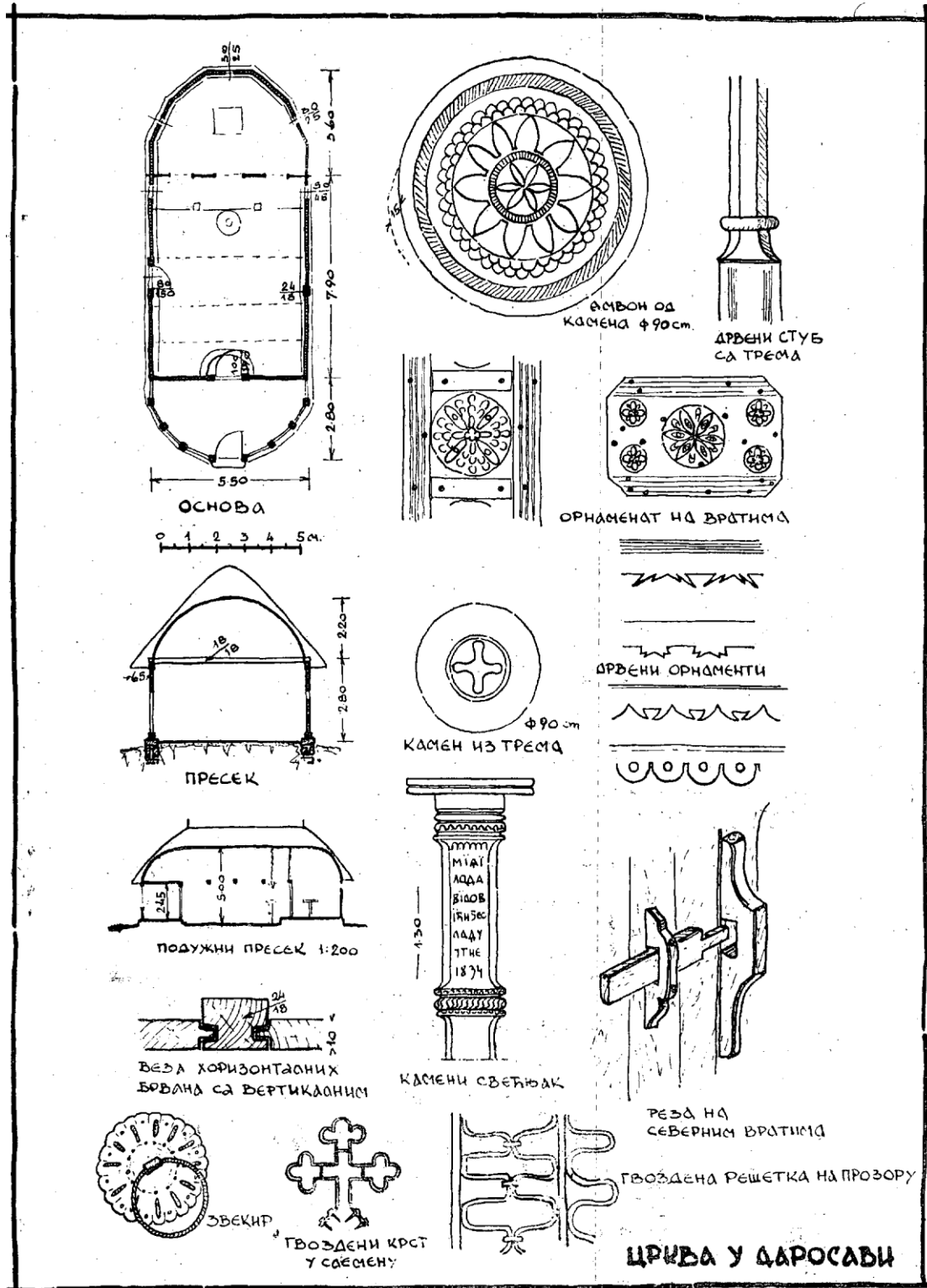
Прозорски отвори су минимални. Има их три. У крову су отворене две баце, које кроз просечени коритасти свод пропуштају нешто више осветљења. То је, можда, новија творевина, која није уобичајена на другим местима. Западна и северна врата мањих су димензија (вел. 80/147 см). Она су стара, масивна и без нарочитих украса. Од орнамената заслужују пажњу тракасте, црвено бојене шаре по шашовцима свода.¹⁵²

13. *Даросава* (Партизани, Аранђеловац, Крагујевац; сл. 112).¹⁵³

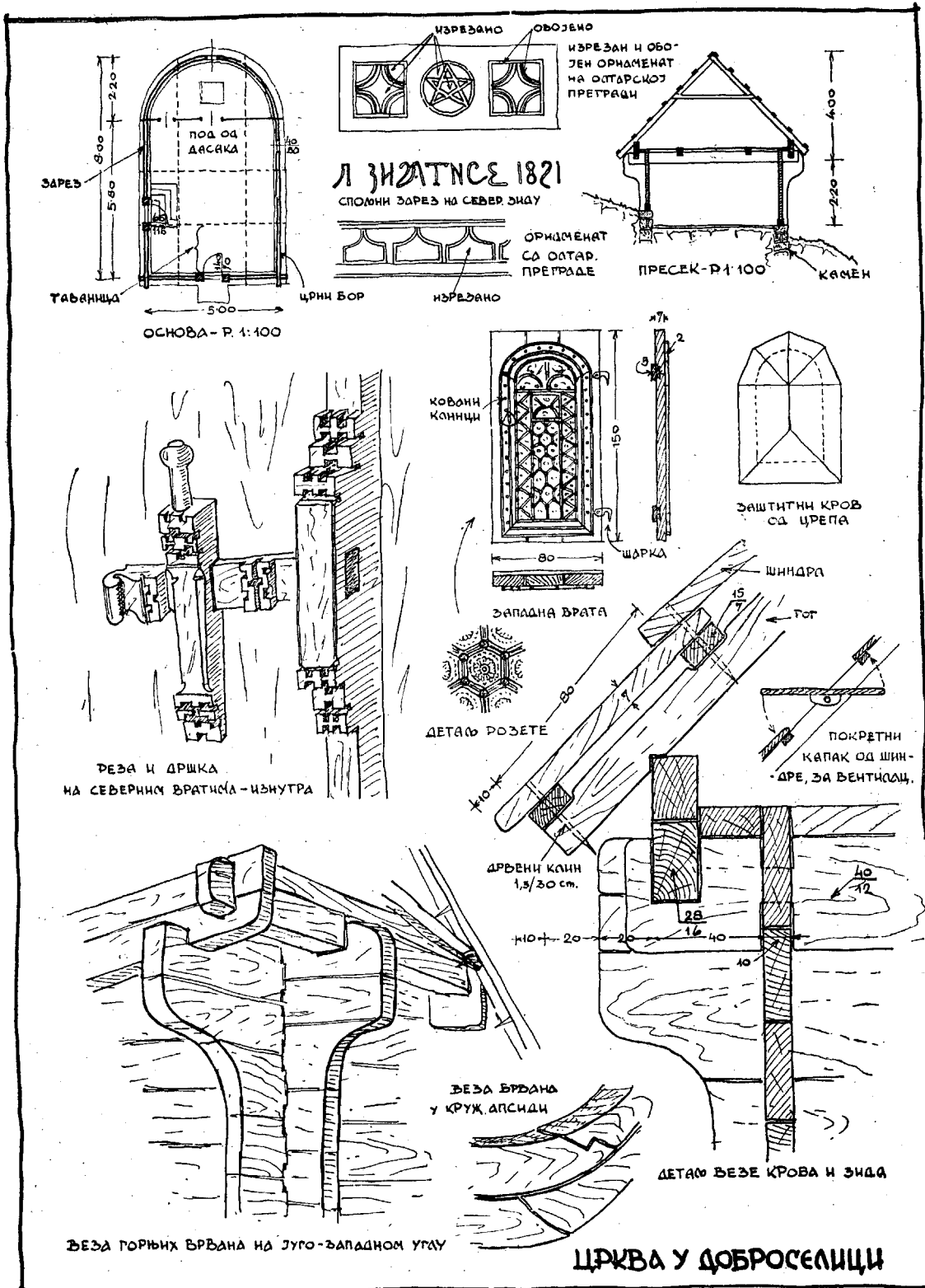
У списку новосаграђених цркава у капетанији туријској (списку од 1. I 1833.

111. Eglise de «Gorobilje»: Façade; Plan; Coupe; Restes d'un monument romain à côté de l'église; Ornaments peints sur la voûte en bardeaux; Cloison; Echandole.

112. Eglise de «Darosava»: Plan; Coupes; Ambons et chandelier de pierre; Pilier en bois du portique; Ornementation en bois; Chevillette; Fer forgé.

113. Eglise de «Dobroselica»: Plan; Details: ornaments, inscriptions; Coupe; Chevillette; Porte d'entrée; Schème de la toiture; Détails de la charpente.

године) налази се црква даросавачка, грађена 1832. године.¹⁵⁴

Храм је уобичајеног, издуженог облика, са вишеугаоним преломима у трему и олтару, без издвојене „женске цркве“. Целокупна дужина грађевине износи око 14,30 m, док јој је ширина 5,50 m, тако да припада типу дрвених цркава средње величине (површ. 73 m²). Целом својом ширином засведена је плићим коритастим сводом, изведеним од профилисаних и жљебљених шашоваца, чије је теме на висини од 5,00 m од пода. Данашњи кров нешто је нижи од првобитног под шиндром. Прекривен је лимом и има прилично неодређене облике.

Изузев крова, који је невешто прерађен те је на тај начин упропастио архитектуру спољне масе, која је иначе веома пропорционална, цела је грађевина добро сачувана у свом првобитном стању и пуна је орнаменталних детаља који заслужују пажњу: ограда трема са осам стубаца, масивна врата с розетама, мали прозорски отвори с унутрашњим капцима који се навлаче, реза која затвара врата, иконостас са записима дародаваца и годином сликања, осмоугаона розета на таваници — све то изрезано у дрвету и обрађено стилизованим геометријским орнаментима, бојеним црвено и зелено. Од кованог гвозђа су змијасто повезана решетка на прозорима, полијелеј, свећњаци, звекири и крстови. Два камена амвона, са плитко клесаним кружним украсима, положена су на поду.

14. *Доброселица* (Чајетина, Т. Ужице; сл. 20, 113).

Из записа урезаног у брвну, на спољној северној страни, сазнајемо да је храм „А ЗИДАТИСЕ 1821“ године.¹⁵⁶

Зграда припада најмањим црквама своје врсте (површ. 37 m²). Ширина јој је 5,00 m, а целокупна дужина око 8,00 m. Грађена је у облику лађе са полукружном апсидом. Осим олтарске, других преграда нема. Како је терен на овом месту прилично низбрдан, то ни камени темељи цркве нису на истој висини, тако да су северна врата издигнута са унутрашње стране за четири степена. Кров, средњег нагиба, без прелома у стрехама, прекривен је крупнијом шиндром дужине око 80 cm. Она је дугим дрвеним клиновима причвршћена за конструкцију. Ради боље заштите, позније је преко шиндре положен цреп. У унутрашњости цркве нема засведене таванице. У запад-

ном делу таваница је равна, на висини од 2,20 m. Под је од дасака. Целокупна висина до темеља крова износи око 6,20 m.

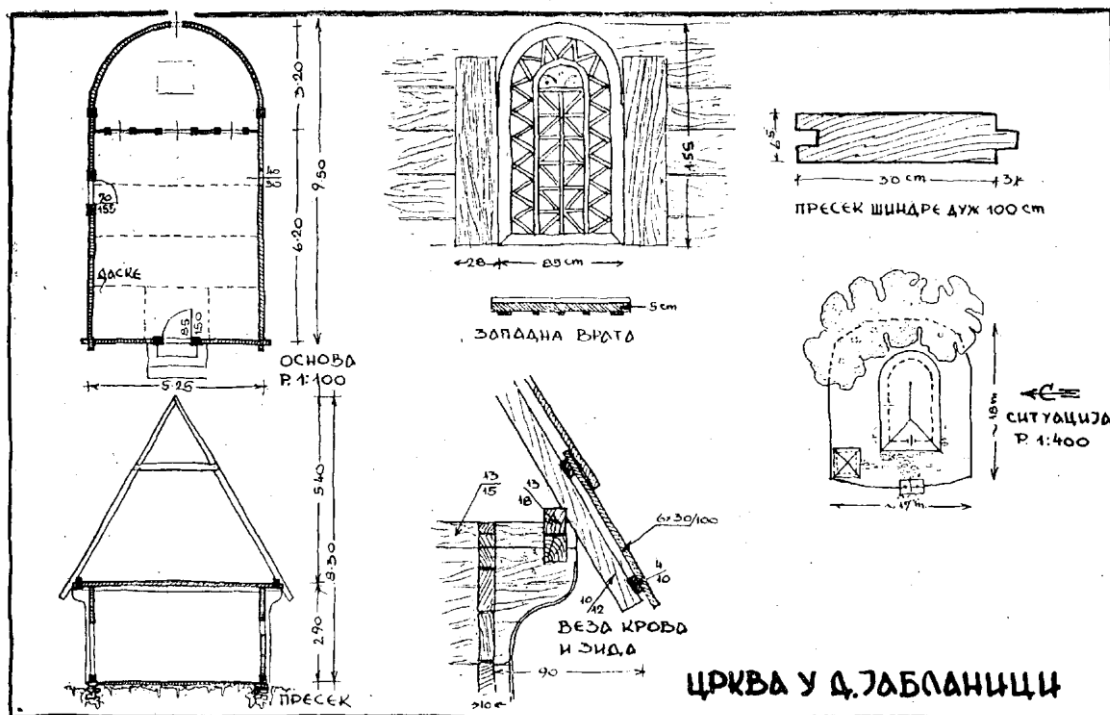
По начину израде и појединим детаљима, овај објект спада, можда, међу најлепше у својој врсти. Грађа је масивна (црни бор), здрава и лепо обрађена. Талпе у зидовима имају пресек од око 40/12 cm. Веза је чврста, а и препусти на угловима нарочито су изражени под самим кровом. Они на тим местима подухватају испуштене двојне венчанице по којима су положени рогови, што све заједно сачињава широку стреху.

Поједини детаљи, рађени у дрвету, заслужују пуну пажњу. На западној страни, профилисане летвице приковане клинцима образују шаре које иначе четвртастим вратима дају полукружан облик. Са унутрашње стране северних врата налази се рукутка са резом за затварање. Облици су фолклорни, веома складни, са дубоко резаним орнаментима.¹⁵⁷

15. *Доња Јабланица* (Чајетина, Т. Ужице; сл. 34, 54, 62, 63, 114).

На Златибору налази се црква брвнара у Доњој Јабланици. Има података да је из 1838,¹⁵⁸ иако на самој грађевини нигде није записана година градње. То је гробљанска црква, усред борове шуме, окружена дрвеним „шатрама“. Предање говори да су цркву градили мештани и један мајстор са Таре. Док су у овоме крају постојале густе и непроходне шуме, јабланичка црква је често служила као храм за збегове и као место утехе у доба ропства. Тај карактер осећа се и данас.

Црква је у облику лађе са полукружно изведеном олтарском апсидом. Ширина јој је 5,25 m, а целокупна дужина 9,50 m, тако да припада дрвеним храмовима најмање врсте (површ. 47 m²). Олтарска преграда дели храм у два дела. Веза борових талпи у кривини, веза на угловимај положај венчаница и тавањача, нагиб крова, шиндра (у овом случају непрепокривена), обрада врата и рукутке с кључаницом — сведоци су утицаја доброселичке цркве на јабланичку. Можда их је исти мајстор и градио. И порта је сличног облика, с дрвеним звоником у углу, са тарабом и прекривеном капијом, на низбрдном земљишту.¹⁵⁹

114. Eglise de «Donja Jablanica»: Plan; Coupe; Porte d'entrée; Détails de la charpente; Coupe d'une échandole; Situation.

16. Доња Оровица (Љубовија, Шабац; сл. 70, 115).¹⁶⁰

Црква је у средишту насеља. Окружују је старе јавне грађевине (школа, судница, механа), а ниже су распоређене махале у пет концентричних кругова.¹⁶¹

Не зна се тачно када је црква грађена, али се на основу предања, као и по њеном изгледу (пушкарнице у зиду вима), може закључити да потиче још из несигурних времена — с почетка прошлог столећа.¹⁶² Према једном преосталом споменику, запису на таваници и податку из 1895. године, закључујемо да је црква обнављана 1849. и 1875. године. Шиндра је, ради заштите, 1929. године пресвучена лимом.¹⁶³

По својој архитектури, црква у основи и појединим детаљима подсећа на две друге цркве брвнаре из Подгорине — у Миличиници и у Царини. Основа је једнобродна, са полукружним завршецима на обема ужим странама. Дужина јој је 15,50 m, а ширина 6,30 m, тако да припада највећем типу ових црква (површ. 91 m²). Подељена је у четири карактеристична дела. Трем је подупрт са осам стубаца и није ограђен. Једино га темељна греда оивичује. Над овим простором и над женском црквом

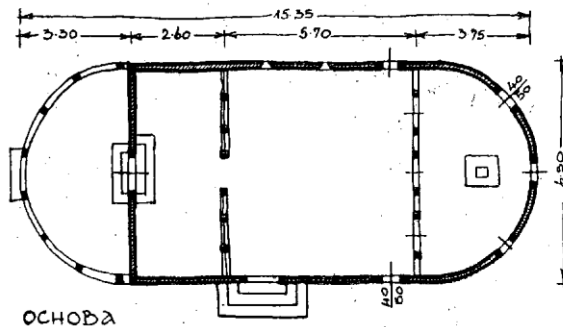
таваница је нижа и равна. Између женске и мушке цркве постоје стубови са оградом. Таваница над главним делом цркве и олтаром засведена је шашовцима и има знатно већу висину, завршавајући се у виду калоте. Кров је средње стрмине, без прелома у стрехи, изведен у полукруг, са источне и западне стране, према облику основе. У слемenu, на висини од преко седам метара од пода, усађена су два гвоздена крста. Патосана је опеком.

Изузев стубаца трема, који су профилисани и дуж ивица резани у виду плетеница, на чијим увојцима стоје трагови боје, на цркви нема значајнијих украса. Врата су једноставна, по свој прилици новија — после обнове. Прозори су такође новији, али су се сачувале првобитне пушкарнице, које у овом случају нису у олтарском већ у средишном делу храма. Поред цркве је висока и витка дрвена звонара с кровићем од шиндре,¹⁶⁴

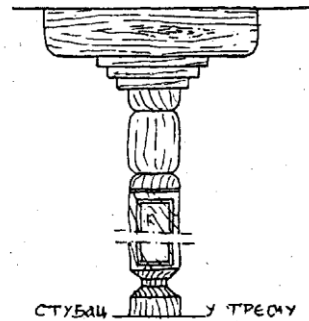
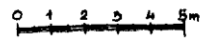
17. Дуб (Бајина Башта, Т. Ужице; сл. 29, 38, 40, 116).

Архивски и други подаци говоре да је ранија црква завршена 1792. године и да је премештана. За данашњу цркву знамо да је постојала 1826.¹⁶⁵

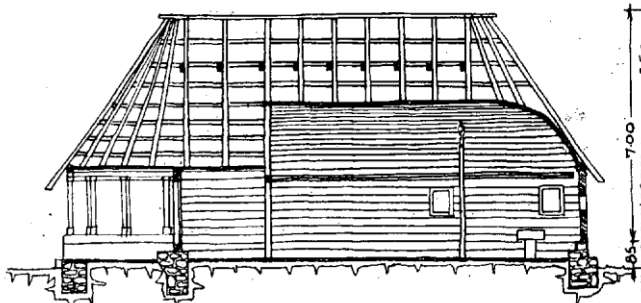
ЦРКВА У ДОЊОЈ ОРОВИЦИ /ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ДР АРХ. ТАДИЋА/

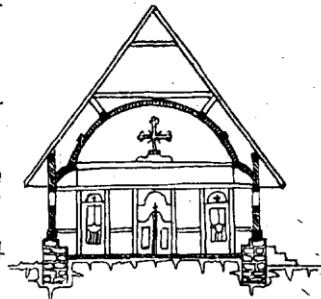
ОСНОВА

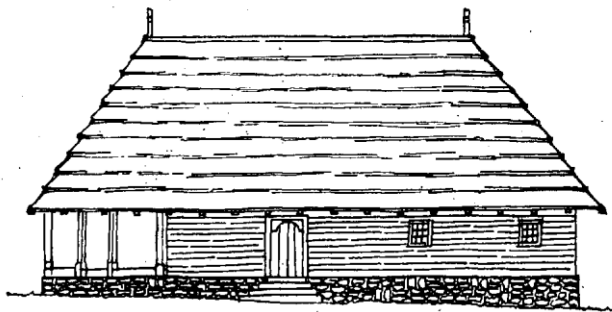
СТУБАЦ У ТРЕЊУ

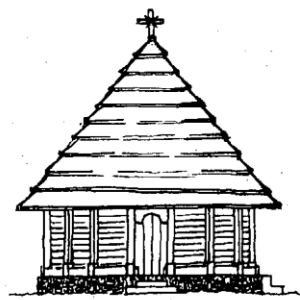
ПОДУЖИ ПРЕСЕК

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК

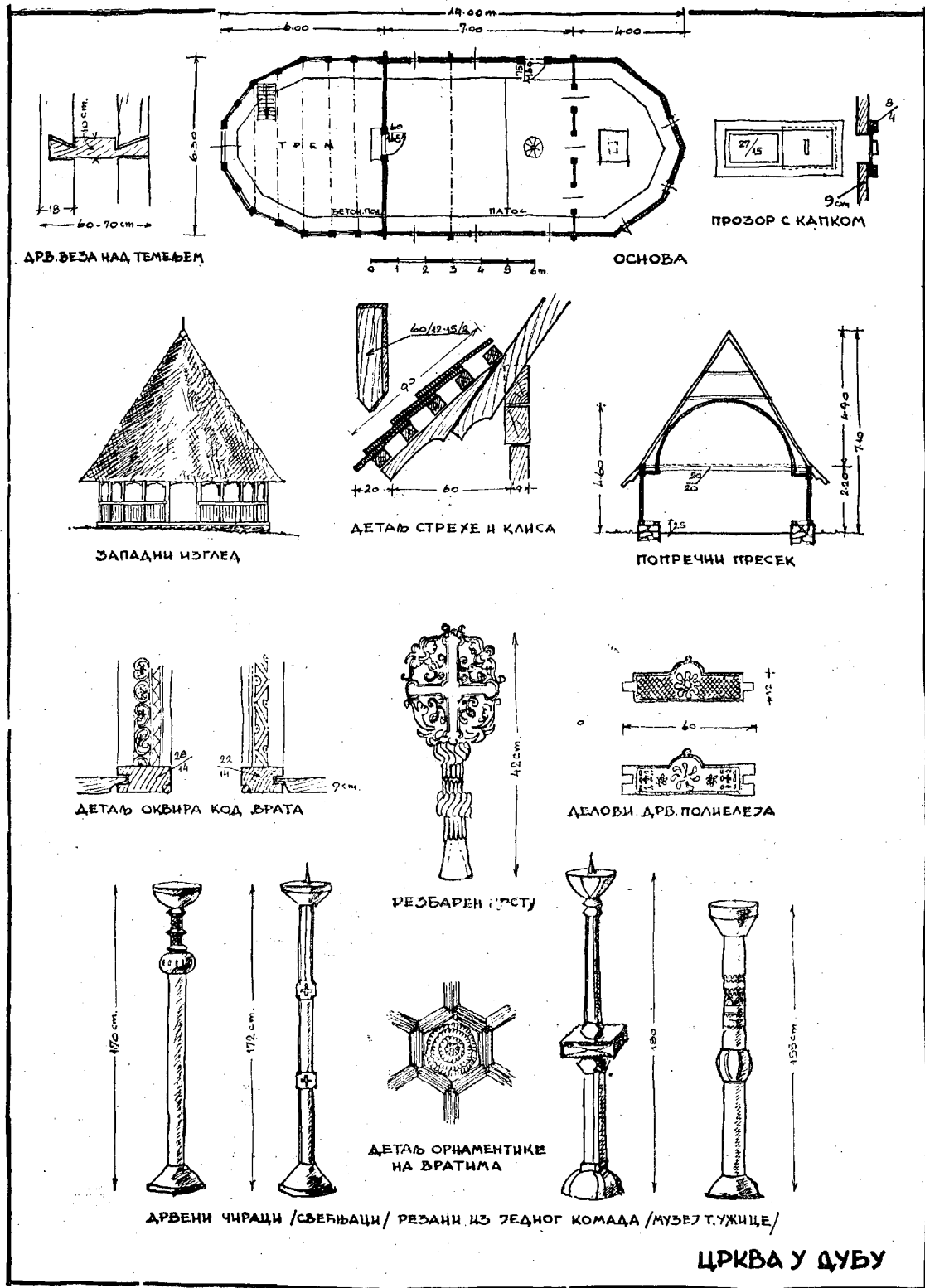

ДУЖИ ИЗГЛЕД

ЗАПАДНИ ИЗГЛЕД

glise de «Donja Orovica»: Plan; Coupes; Façades; Pilier du portique (D'après les esquisses du Dr arch. D. Tadić).

116. Eglise de «Dub»: Plan; Façade; Coupe; Détails: jointure, toiture, fenêtre à coulisse, ornements; Croix et chandeliers de bois.

По својој архитектури и појединим детаљима, црква долази у ред значајнијих дрвених цркава. Она припада типу највећих (површ. 100 м²), укупне дужине 17,00 м и ширине 6,30 м, са петостраним завршетком трема са западне и четвоространим код олтара са источне стране.

Женска црква није посебно издвојена. Шеснаест стубаца на веома декоративан начин заграђују трем дубине шест метара. Ту су чак постављене и степенице за таван, што представља јединствен случај. На широком темељном зиду положен је двојни ред основних греда, а зидне хростове талпе дебеле су око 9 см. Над средњим и олтарским делом засведена је полуобличаста таваница од шашоваца, а над целом основом издиже се масивни и прилично стрми кров, прекривен ситнијим и тањим клисом (вел. 60/15/2 см). Стреха је мања, са једва приметним ублаженим нагибом. Целокупна висина зграде износи преко седам метара. Црква је патосана даскама. Испред цркве је висока и масивна дрвена звонара. Цео је објекат у добром стању, изузев клиса који је прозукао.

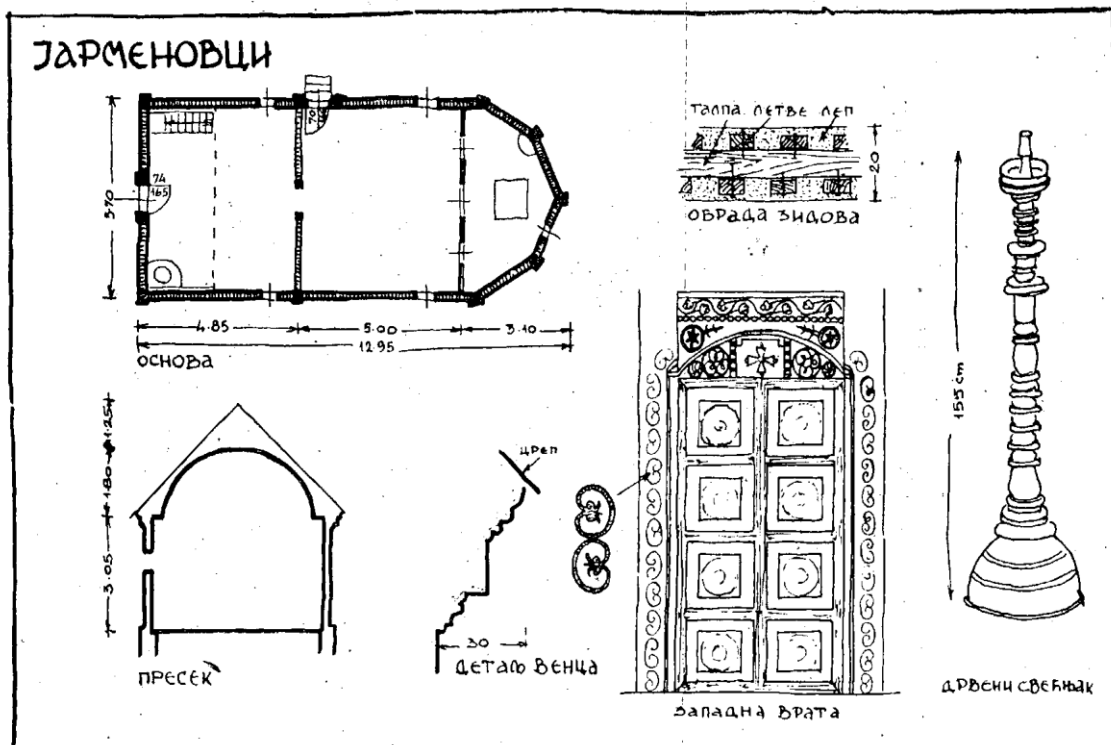
У погледу обраде појединих делова дрвета, поред оградe на трему, заслужују пажњу врата. Шестоугаоно обрађена саћа с ружицама на самом крилу, као и

геометријски и биљно стилизована резбарија на довратницима и надвратницима веома су слични онима на цркви у Брезни. Прозори су мали (вел. 27/15 см), с капцима који се навлаче.¹⁶⁶

18. *Јармеиовци* (Страгари, Крагујевац; сл. 117).

Постоје подаци да је црква од дрвеног материјала подигнута на овоме месту 1859.¹⁶⁷ На основу предања, црква је раније била у Белановици, а поједине сачуване иконе и двери упућују нас на ранију грађевину из 1760. или 1780. године.

Основа храма има једноставан облик брода дрвених цркава средње величине, с вишеугаоним олтарским завршетком, укупне дужине 13,00 м и ширине око 4,50 м (површ. 55 м²). Подељена је у три дела, а над припратом је галерија за хор. Таваница је засведена шашовцима. Међутим, судећи по спољној и унутрашњој обради зидова, који су омалтерисани, не добија се утисак да су зидови од брвана, већ да су озидани у бондруку. Кровни венац изведен је шаблонем, по класичном узору, а сам кров, средње стрмине, прекривен је препом. Све је то плод новијих преправки, јер приликом последње обнове ове грађевине, 1956. године, откривене су талпе и преко њих поново са обе стране прику-

117. Eglise de «Jarmonovci»: Plan: Coupe: Détails du mur: Porte d'entrée: Chandelier en bois.

цане летве и олепљен малтер, стварајући на тај начин дебљину зида од својих 20 cm. И свод је олепљен и обојен шарама.

Црква, по својим архитектонским облицима, не представља значајнију грађевину своје врсте. Она не обилује ни великим бројем боље обрађених детаља, нити значајнијим предметима. Па ипак, и овде су вредна помена јужна, а нарочито западна врата, прилично богато украшена дуборезном орнаментиком, претежно биљног порекла, како на самим крилима с израженим касетама, тако и на преплетима и тракама око њих, на довратницима и надвратницима, по укусу осаћанских мајстора.¹⁶⁸

19. Коштунићи (Прањани, Чачак; сл. 118).

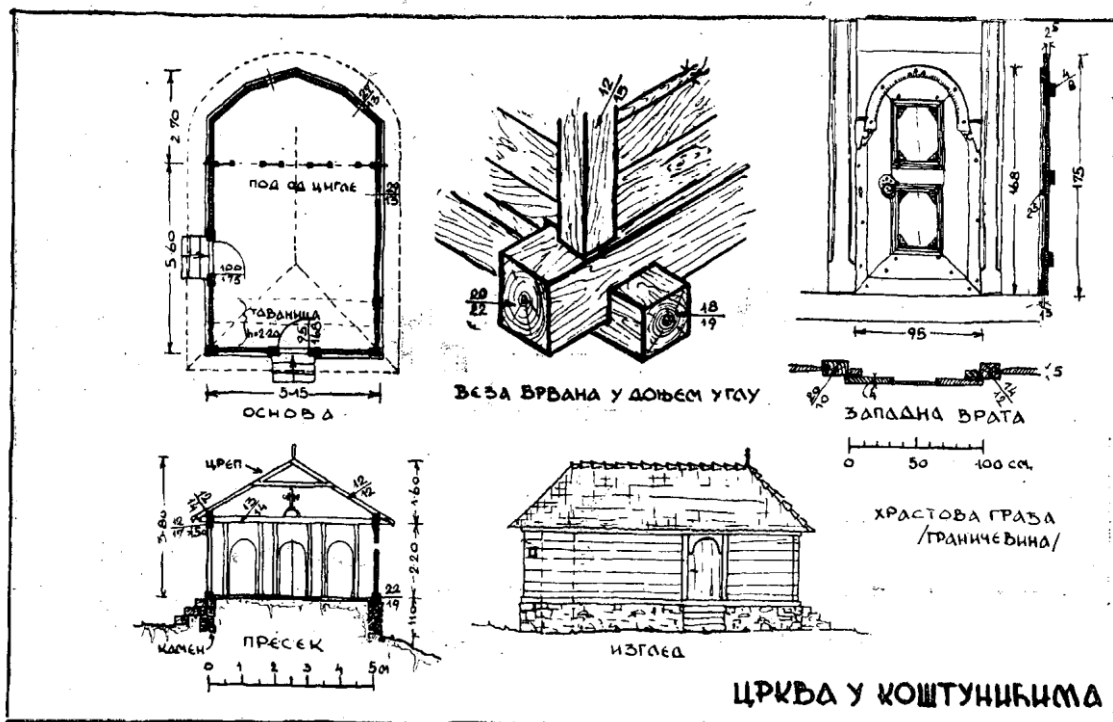
Поредећи цркву са осталим сличним грађевинама и гробљанским капелама, могли бисмо је датирати у прву половину прошлог столећа.

Грађевина припада типу најмањих цркава брвнара. Њена је ширина 5,15 m, а дужина 8,30 m (површ. 40 m²). Основа је правоугаоног облика, са олтарским, источним зидом преломљеним у четири дела. На темељима од ломљеног камена положене су здраве талпе од

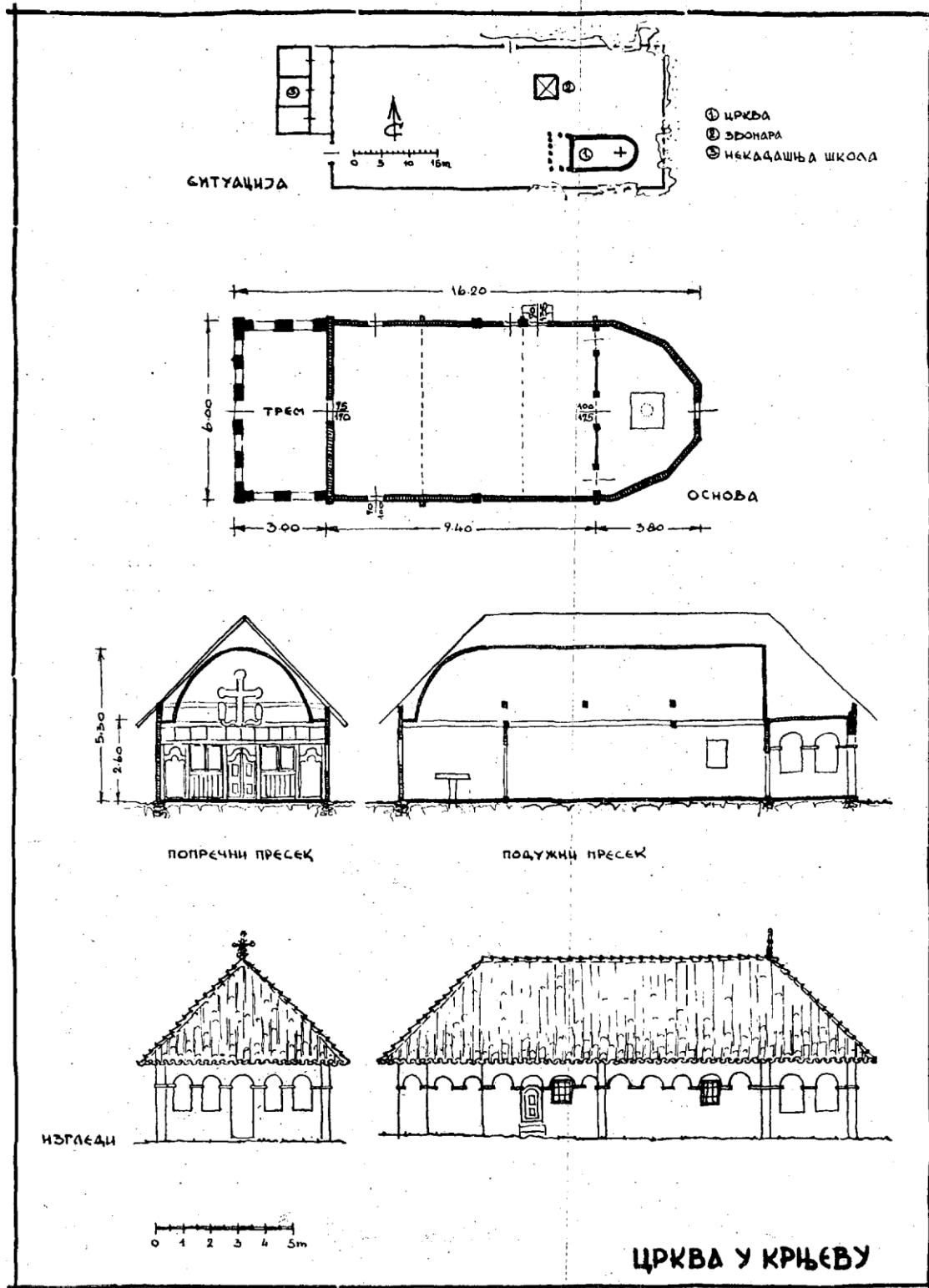
граничевине, дебљине око 6 cm, док се пресек појединих основних греда пење и до 20/22 cm. Данашњи је кров низак, једноставне конструкције, прекривен црепом, са заобљеним источним делом и мањом стрехом. Западни део храма има равну таваницу. Под је поплочан опеком.

Архитектура ове црквице прилично је једноставна, без неке нарочите обраде. Једина орнаментика појављује се на вратима. Она су ниска (вел. 95/168 cm), масивна и засведена, скромно профилисана, нешто јаче на западном зиду, слично онима на старим кућама брвнарама. Прозорски отвори су мали (вел 27/13 cm.) и обични. Грађа је здрава.¹⁶⁹

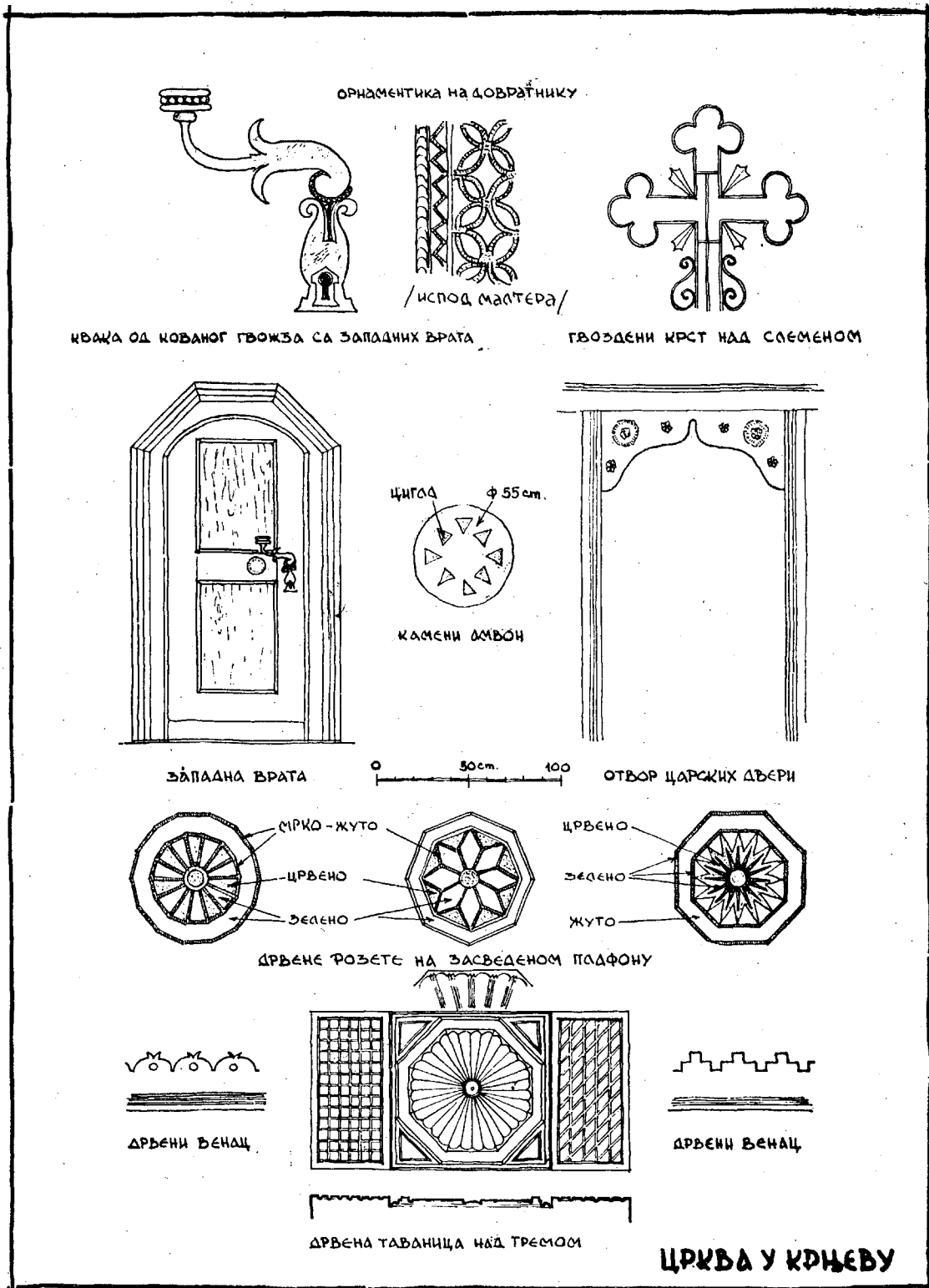
20. Крњево (Сараорци, Смедерево; сл. 58, 61, 66, 119, 120). Црква је названа „Дивостин“, по месту на коме се налази. По предању саграђена је средином XVIII века.¹⁷⁰ Турци су је затим запалили. Имамо података да је обнављана 1785,¹⁷¹ 1794,¹⁷² и 1818. године. На основу свега изложеног, то би била једна од најстаријих цркава брвнара у Поморављу. До првог светског рата кров је био прекривен шиндром. Црква је поново обновљена 1931. године, а 1957. измењене су иструлеле доње греде и извршене друге, ситније поправке.¹⁷⁴

118. église de »Koštunići«: Plan; e; Jointure d'angle; Façade; Porte d'entrée.

119. Eglise de »Krnjevo«: Situation; Plan; Coupes; Façades.

120. Eglise de «Krnjevo»: Poignée; Ornementation; Croix en fer forgé; Portes d'entrée; Ambon de pierre; Baie de la porte du sanctuaire; Boiseries du plafond.

Основа је прилично издужена (вел. 6,00/16,20 m), те би припадала типу већих цркава ове врсте (површ. 69 m²), иако је првобитно била средње величине, јер није имала трем, већ само главну цркву и олтар с полигоналним завршетком. Додатком зиданог правоугаоног трема, с већим бројем arkada издигнутих над оградом, у знатној је мери измењена архитектура ове грађевине, која је у пропорцијама и обради изгубила карактер дрвене грађевине. Тако, на пример, талпе су олепшене малтером и окречене, а на фасади су назначени извесни профили и пиластери и мале лажне аркаде свуда унаоколо. Кров, смањеног нагиба и скраћене стрехе, прекривен је данас црепом. Под у цркви патосан је опеком.

Карактеристична је орнаментика у дрвету, обојена црвено (трула вишња), зелено и жуто (мрко, златно). Она се испољава у трима многоугаоним и разноликим розетама на таваници цркве, на бочним испадима са преласка зидова у засведену таваницу од шашоваца, као и на олтарској прегради (оквири око икона, стилизоване аждаје више олтара). Равна таваница трема троделно је обрађена. У средини је велика розета, начињена од профилисаних једнобојних дасака и летвица. Сличне таванице и розете виђамо на многим конацима из времена кнеза Милоша, тако да можемо претпоставити да су таванице на цркви обрађене од новца који је кнез подарио 1818. године. Што се тиче врата, она су можда и старија, из времена градње цркве. Она су мала, нарочито северна (вел. 70/135 cm), са масивном бравом од кованог гвожђа и великом кваком врло лепих облика. Крила имају једноставне профиле, с два поља у средини. Приликом радова из 1957. године, када је међан леп око северних врата, откривена је дуборезна орнаментика на довратницима. Она је геометријског порекла и састоји се из цик-цак линија, кружних трака и преплета, без биљних елемената, које су иначе Осаћани обично преносили из Босне, не прелазећи Мораву. И други детаљи заслужују нашу пажњу.³⁷⁵

У пространој порти овог споменика, поред цркве, налази се висок и масиван звоник. На другом је крају стара троделна кућа прекривена ћерамидом, испред које се протеже трем на стубовима.

То је некада била једина школа у читавом крају.¹⁷⁶

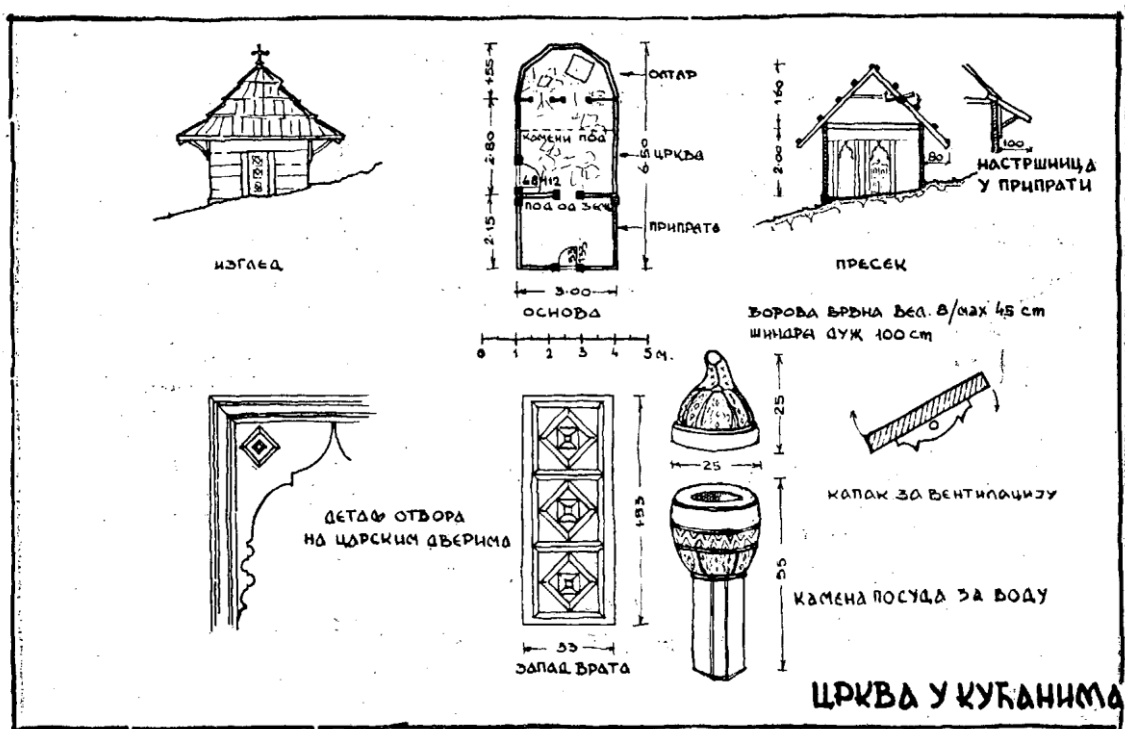
21. *Кућани* (Нова Варош, Т. Ужице; СЛ. 121).

На огранцима Златара постоји мала капела (место Пета). Има података да је храм обновљен од дрвеног материјала 1832.¹⁷⁷ Сачуване су царске двери са записом сликара Симеона Лазовића из 1780. године.

Црква је једноставног облика, са петоугаоном олтарском апсидом и припратом дограђеном од истог дрвета и на исти начин, али код које се у угловима примећују наставци. Она је веома скромних размера и спада међу најмање цркве уопште. Заједно са припратом и олтаром, њена укупна дужина једва достиже 6,50m, док у својој првобитној величини има стране од 3,00 m, односно 4,35 m (површ. 12 m²). Борове талпе за зидове прилично су велике (вел. 8/45 cm). Греде својом доњом страном леже непосредно на земљи, без икаквих темеља. Како је терен у паду, то је јужни део основе виши од северног. И сам под је у паду. Он је од камених плоча неправилног облика. Висина од пода до таванице износи свега 2,00 m. Ако томе додамо 1,60 m, колико износи висина крова, добићемо целокупну висину зграде. Кров, средњег нагиба, прилично је поклопио зидове стрехом која је над припратом нешто другачија. Са јужне, узбрдне стране, свега се 90 cm уздиже од земље. Шиндра је крупна и један јој је комад покретан око осовине, тако да се може отворити ради проветравања.

Обоја врата врло су ниска (112 и 113 cm). Отвор на западиом зиду првобитне цркве одговара вратима припрате, тако да се може сматрати да су стара врата са цркве премештена на припрату. Летвице их по висини деле у три једнака квадратна поља. Горњи завршетак отвора над царским дверима изрезан је у виду шиљастог арапског лука, што јасно доказује утицај ислама, који је већ на неколико километара одатле, у Новој Вароши, у знатној мери распрострањен.¹⁷⁸

Судећи по једноставности и скромности облика, који се у знатној мери разликују од оних из времена кнеза Милоша, мишљења смо да би и архитектура ове капеле могла да потиче из вре-

121. Eglise de «Kučani»: Façade; Plan; Co upre; Détail de la baie de l'iconostase; Porte d'entrée; Bénitier; Volet à ventilation.

мена њених двери, а да је 1832. године само додата припрата и по свој, прилици извршено препокривање, као што се и обнова из 1953. углавном састојала из прекривања зграде новом шиндром.¹⁷⁹

На гробљу у Кућанима постоји још једна дрвена капелица, али је она без икакве архитектонске или било које друге вредности.

22. Лозовик (Сараорци, Смедерево; сл. 26, 41, 122).

Црква је подигнута „од слабог материјала“ 1830. године и завршена 1831. Те и идуће године израђен је иконостас.¹⁸⁰

Грађевина је издуженог облика, с равним неограђеним тремом на четири стуба, „папертом“, црквом и олтаром који се завршава у облику правилног многоугаоника, у укупној дужини од 14,60 м, ширине 6,00 м, припадајући на тај начин средњим грађевинама ове врсте (површ, 80 м²). На темељима са банком на унутрашњој страни почивају зидови од талпи, дебљине 10–12 см, међусобно везани „На ластин реп“, врло добро очувани. Кров је средње стрмине, има стреху без ублаженог пада, а прекривен је сада (1931), новијом ситном шиндром, налик на клис, величине

7/15/1 см. Ове су дашчице ужљебљене једна у другу, а редови један на другом налажу. На грбинама више трема нису видљиве маије већ шиндра сама прелази из једне равни у другу, одајући утисак лакшег крова. Под је од квадратних опека, а таваница засведена профилисаним и жљебљеним шашовцима уобичајеног облика. Црква је изнутра висока око 6,00 м.

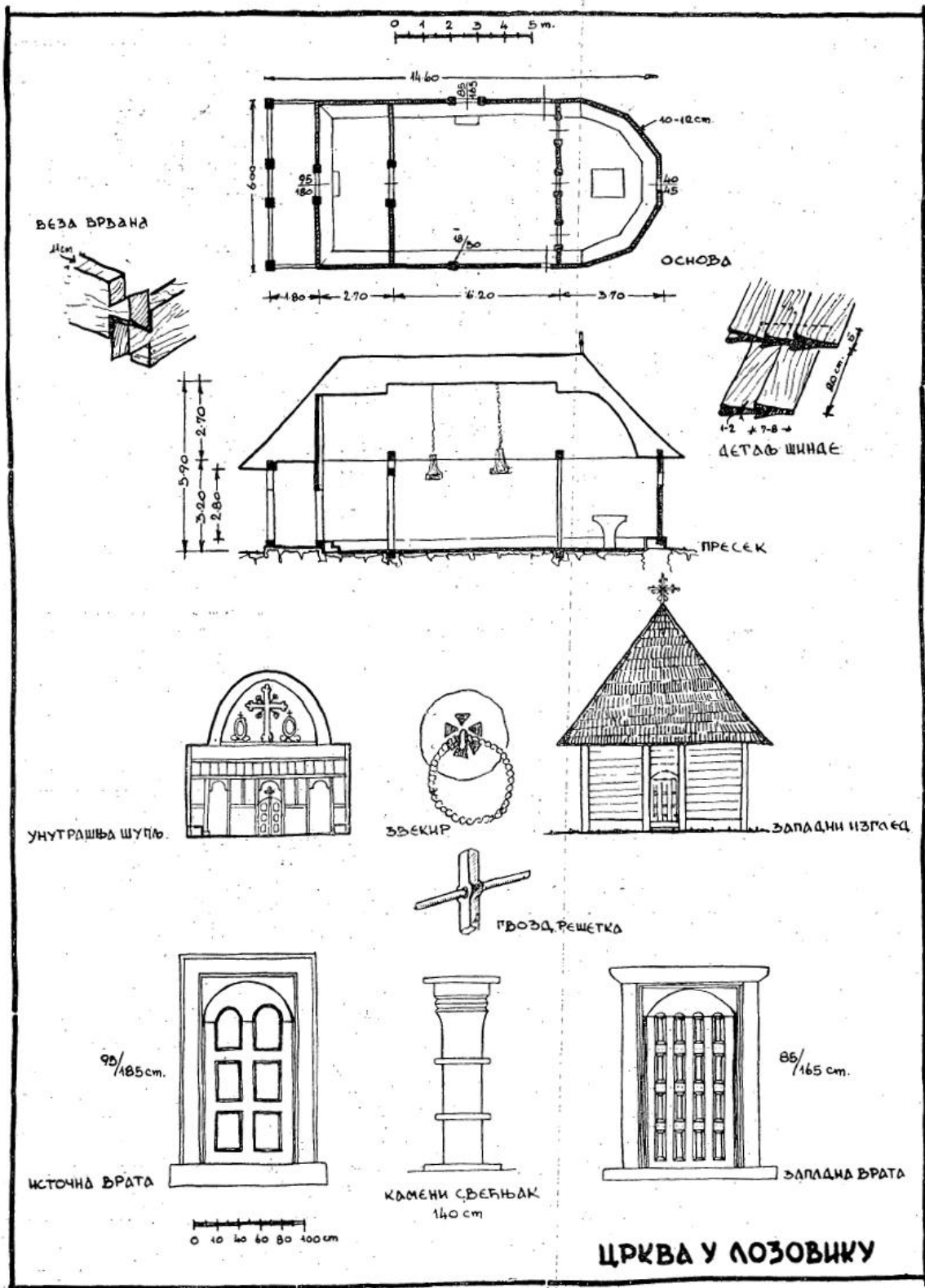
Сва су врата засведена и обрађена слично као на осталим објектима ове врсте подигнутим за време кнеза Милоша у овом делу Поморавља. Она су украшена прикованим дашчицама са урезима. На прозорима су гвоздене решетке.

Ако посматрамо храм у целини, он и по архитектури и по сликарству заслужује нашу пуну пажњу.¹⁸¹

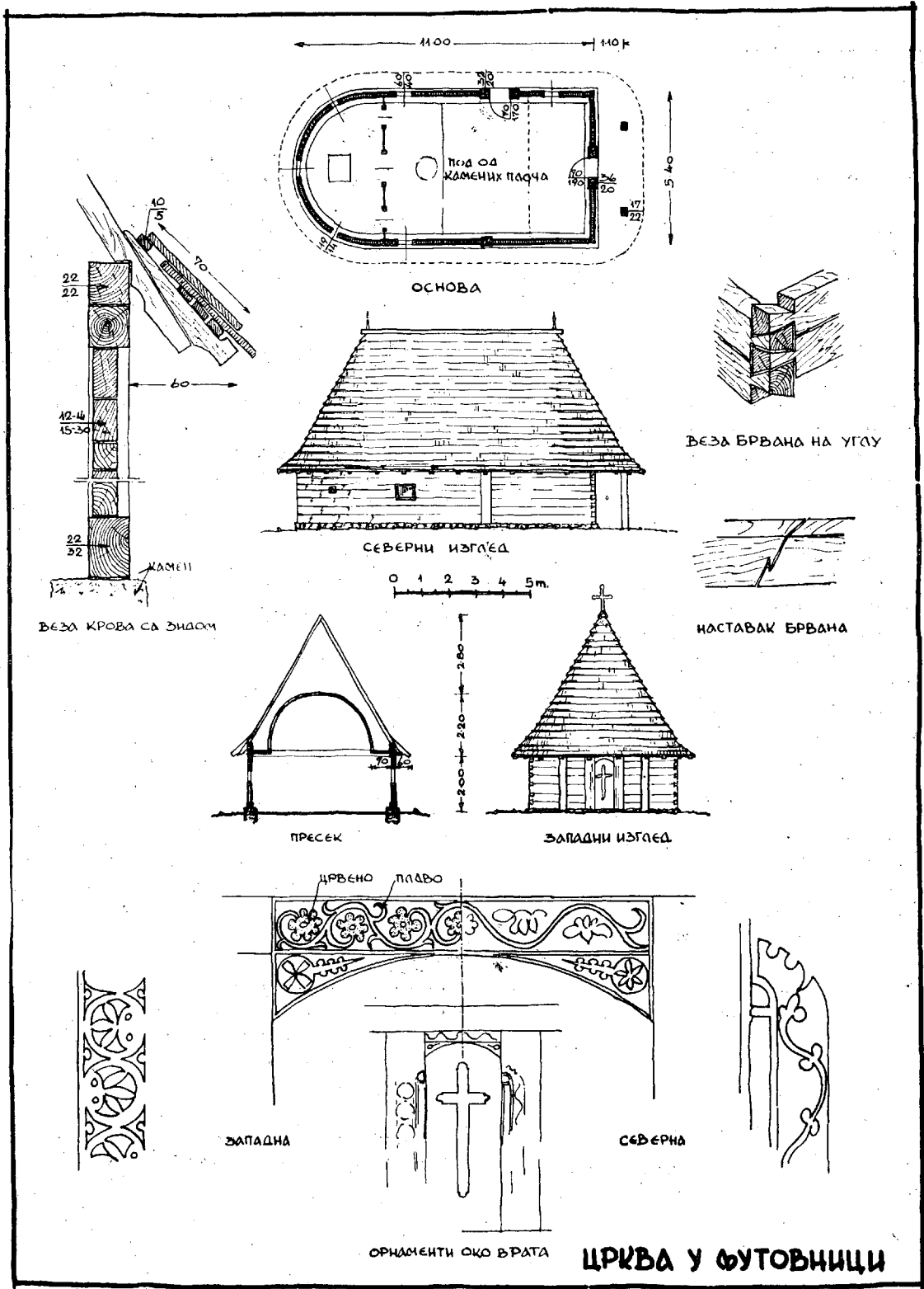
23. Љутовница (Горњи Милановац, Чачак; сл. 123).

Црква је грађена 1809. године, што се види из записа светлом бојом на брвну западних врата.¹⁸²

Храм је уобичајене основе, средње величине (површ. 56 м²), са странама од 11,00 односно 5,40 м. Два ступца пободена са западне стране подупиру кров и образују најједноставнији облик трема, продужујући на тај начин грађевину

122. Eglise de «Lozovik»: Plan; Coupes; Schème de l'iconostase; Façade; Portes d'entrée; Jointures; Echantôles; Fer forgé; Chandelier de pierre.

123. Eglise de «Ljutovnica»: Plan; Façades; Cou pe; Détails de la charpente; Décoration de la porte d'entrée.

за још 1,10 m. На темеље од ломљенрг камена положена је доња греда над којом се нижу масивне талпе, дебљине 12–14. cm. Оне су изнутра накнадно искључане и премазане блатом и кречом. Постоје трагови на основу којих се закључује да је црква некада била преграђена (женска црква). Олтар се завршава правилним полукругом. Висок и стрм кров, с нешто преломљеним нагибом и са мањом стрехом, прекривен је клисом. Таваница од шашоваца изведена је у виду правилног коритастог свода. Под је од камених плоча.

Гредице пресека до 36/20 cm чине довратнике за западна и јужна врата. На њиховој **спољној** површини, као и на лучном своду који их спаја, са горње стране врата, урезани су биљни стилизовани орнаменти, обојени плаво и црвено. Других орнамената нема. Крила на вратима замењена су новим. У олтару су сачувана два мала прозора (вел. 19/14 cm). На основу стручне помоћи Завода за заштиту споменика НРС, месне црквене власти обновиле су овај споменик 1952. године.¹⁸³

24. *Миличаница* (Каменица, Ваљево; сл. 124, 125),

У цркви је сачуван низ записа урезаних у дрво или исписаних бојом на дрвету, на иконама или у црквеним књигама, на основу којих се може пратити цео њен живот. На месту данашње постојала је ранија црква, коју су Турци запалили 1726. године.¹⁸⁴ Данашњу цркву саградио је неимар Игњат Петровић, тачно за годину дана — од 23. августа 1791. до 23. августа 1792. Унутрашње уређење и сликање иконостаса трајало је још две године, тако да је црква завршена у потпуности 27. августа 1794.¹⁸⁵ Основа одговара развијеном типу једнобродне цркве са полукружним ужим странама, обухватајући незаграђен трем, издвојену „женску цркву“ с хорским простором више ње, „мушку цркву“ и олтарски простор. Ширина износи 7,65 m, а целокупна дужина 17,75 m, те припада храмовима највеће врсте (површ. 128 m²). Кров је прилично стрм, прекривен ситном шиндром, са стрехом чији је нагиб једва приметно ублажен. Изнутра, над мушком црквом и олтаром, изведена је од шашоваца правилна полукружна таваница, док су над тремом и женском црквом шашовци водоравно постављени. Целокупна висина ове гра-

ђевине износи око 8,00 m. Црква је нешто издигнута од околног терена.

Начин на који је дрво обрађено заслужује пажњу, јер је рад прецизан и везе су правилно изведене — како на угловима тако и на кружним површинама. Обрада стубаца, унутрашњих преграда, фриза, а нарочито врата и двери, изведена је у дуборезу, веома богато, претежно у стилизованој биљној орнаментици, испрљеној у лучним надвратницима и геометријској орнаментици, првенствено на довратницима и крилима која су касетирана и испуњена розетама. Прозори су једноставнији, а на северном зиду сачуван је мали отвор с капком.

До 1952/ године овај споменик био је прилично руиниран.¹⁸⁰ Завод за заштиту споменика НРС преузео је тада радове који су целокупну грађевину довели у исправно стање: препокривен је наново кров шиндром и замењени остали неисправни делови. Том приликом пронађено је и ренде (струг) којим су некада извлачени профили на шашовцима.¹⁸⁷

25. *Мрсаћ*. (Краљево, Краљево; сл. 126).

Према извесним подацима црква треба да је обновљена 1896,¹⁸⁸ али се не зна када је подигнута — свакако током XIX века.

Храм је уобичајеног, једноставнијег облика, са основом средње величине (вел. 5,30/10,60 m, површ. 52 m²). Олтарска преграда дели цркву у два дела. Истрчна страна је полукружна. Кров је нижи, прекривен ћерамидом, а таваница равна, састављена од шашоваца. У слемени су два гвоздена крста. Прозори с гвозденим решеткама и засведена врата рађени су без нарочите профилације.

Оно због чега ова скромна црквица заслужује пажњу јесте конструкција њених зидова, а још више шароликост фолклорних мотива којима је украшена њена унутрашњост. Конструкција је скелетна, са хоризонталним и вертикалним ступцима, повезаним косницима са унутрашње стране — као код бондрука. Испуна је од шашоваца, који се једни у друге ужљепљују и надовезују у три хоризонтална реда, што може бити рађено крајем прошлог века.

Пријатно делује орнаментика којом је цела дрвенарија изнутра шарана —

примитивно и интензивно. Шашовци на зидовима шарани су црвеним, белим, плавим и зеленим пругама на жутој основи — сваки друге боје. Чипкасто изрезана даска образује фриз више олтара и венац на стрехи. Овде се испољавају наранџаста, љубичаста, бела и друге боје. Ступци на олтарској прегради резани су и бојени сличним тоновима, а по таванским и другим гредама шарано је цвеће.¹⁸⁹

26. *Павловац* (Наталинци, Топола, Крагујевац; сл. 43, 73, 74, 127, 128).

У „Банића цркви“ — како су је некада звали,¹⁹⁰ не постоје никакви записи који би говорили о њеној градњи, изузев имена и године: „Димитрије, Марко кмет, Стојан, Стеван, Стојадин... 1842. г.“, прилично невешто исписаних црвеним и црним писменима, на таваници трема, прекривеној шашовцима. Свакако су то имена Павловчана који су радили на доградњи овог дела храма. Зна се, међутим, да је црква задужбина Милоја Срељца,¹⁹¹ а на основу архивских података утврђујемо да је црква подигнута 1826.¹⁹²

Основа цркве је уобичајена. Ширина јој је 5,15 m, а целокупна дужина, заједне, са дограђеном припратом, износи 13,70 m. Припада, дакле, типу средњих цркава (површ. 67 m²), иако је првобитно — без припрате — припадала мањим (површ. 46 m²). Стари део цркве преграђен је само олтарском преградом. На источној страни има многоугаони завршетак. Над целим старим делом изведена је коритаста таваница од шашоваца. Кров је прилично висок, са ублаженим нагибима стрехе, која је подупрta косницима. Шиндра је крупна. Под је од опеке квадратног облика (вел. 25/25 cm). Хоризонтално ужљебљене храстове талпе (вел. око 10/25 cm) укрупњене су међу вертикалне ступце и леже на темељима од ломљеног камена. Оваква веза греда, са многим вертикалним ступцима јачег пресека, нарочито у сваком прелому површина, првенствено апсида, нешто је необичнија за цркве брвнаре из овога краја Србије. Ту се свакако осећа утицај начина градње са друге стране Мораве, јер подсећа на скелетни систем бондручара или плетара. Стога је и разумљиво што је дрво изљупано теслом и олепљено блатом, и споља и изнутра.

Оваква архитектура није на висини најлепших цркава брвнара. Кров није тако гибак, а бели зидови делују помало незграпно. Ипак, по извесним детаљима, и ова црква има извесне привлачности. Сачувана су засведена западна врата ишарана профилисаним летвама које су за основну даску приковане главатим клинцима и које образују квадрате са шестоугаоним пољима. Првобитна су и северна врата, али њихова спољна површина, као и обично, није у тој мери обрађена. Са унутрашње стране веома је рељефно изрезана реза са главатом дршком *рукутком*, у чијем је врху крст. Мали стари прозор задржао се са јужне стране. У дрвету је обрађен и долап из два дела, смештен у припрати. Орнаменти на прегради између припрате и цркве израђени су од летвица обојених црвено.

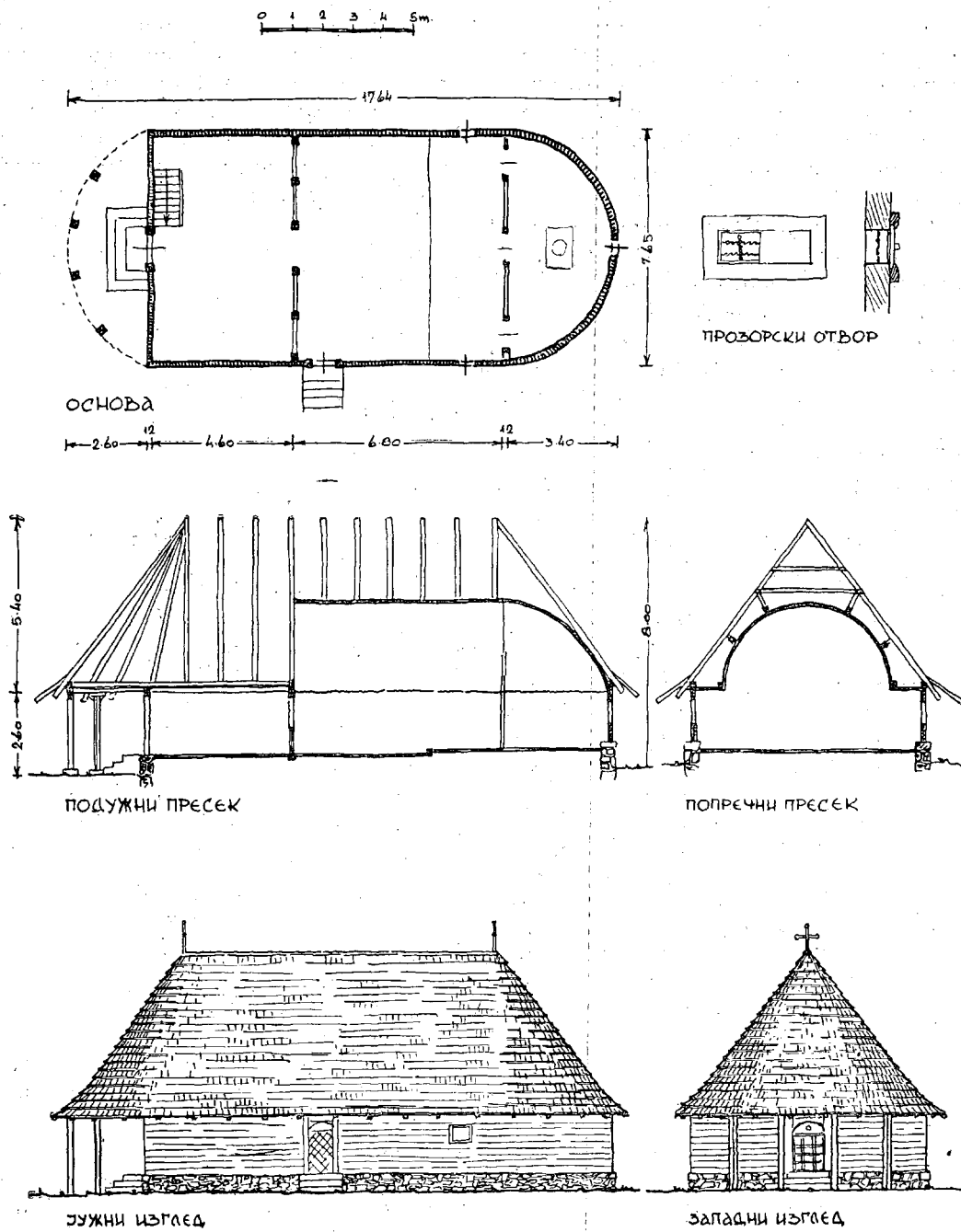
Током 1953—1954. године, Завод за заштиту споменика НРС преузео је опсежне радове на спасавању овог споменика. Шиндра је била иструмела, стреха такође, а под дејством воде која се са брда сливала, били су попустили темељи и зидови на њима; талпе су поново олепљене и прекречене, али су том приликом вертикалне гредице очишћене и остављене голе.¹⁹³

27. *Покајница* (Велика Плана, Смедерево; цртеж са насловне стране, сл. 14, 21, 22, 30, 32, 39, 53, 98, 129, 130, 131).

Грађена је 1818. године. Ова је година урезана у дрво, споља, поред врата од трема. На исконостасу, са десне стране, на престоној икони, укомпонован је подробнији запис подељен у два дела: „Сти Георгиа сие церковв Огради госпо“ и доле наставак — „Одарв Вуица за спомен 1818“. То је био Вујица Вудићевић који је цркву подигао у знак покајања због Карађорђевог убиства, у крају коме је овај погинуо.¹⁹⁴ Око 1880. године цркви је додат трем. Тада је прерађен кров и прекривен новом шиндром. За време првог светског рата постављена је решетка на огради трема.

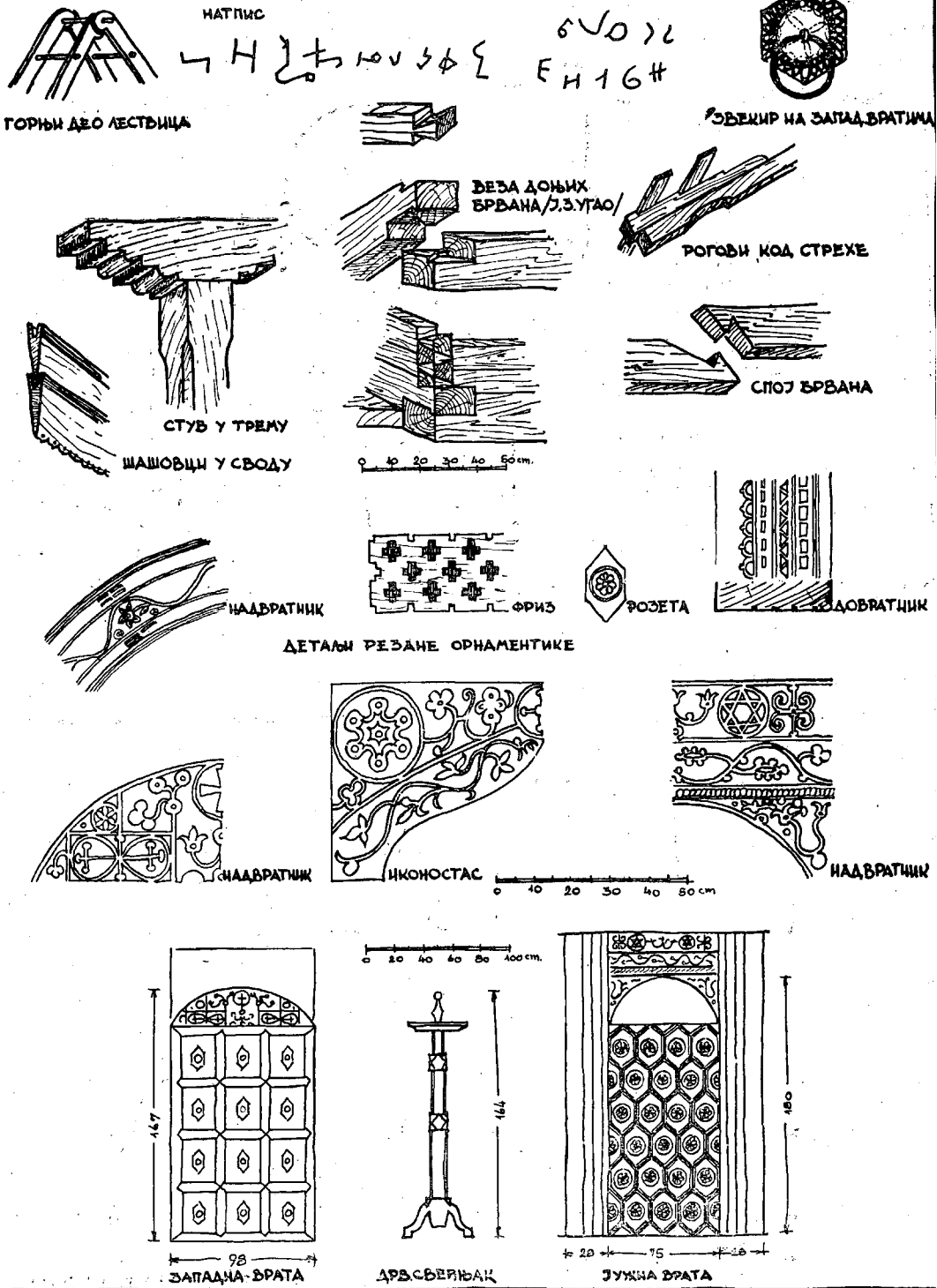
Храм је у облику лађе, величине 5,80/15,30 m, те припада већим црквама ове врсте, са вишеугаоним завршецима на оба краја. Заједно са покривеним и ограђеним тремом, грађевина има и све остале делове: женску цркву са крстионицом, степеништем и галеријом

ЦРКВА У МИЛИЧИНИЦИ /ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ДР АРХ. Д. ТАДИЋА/

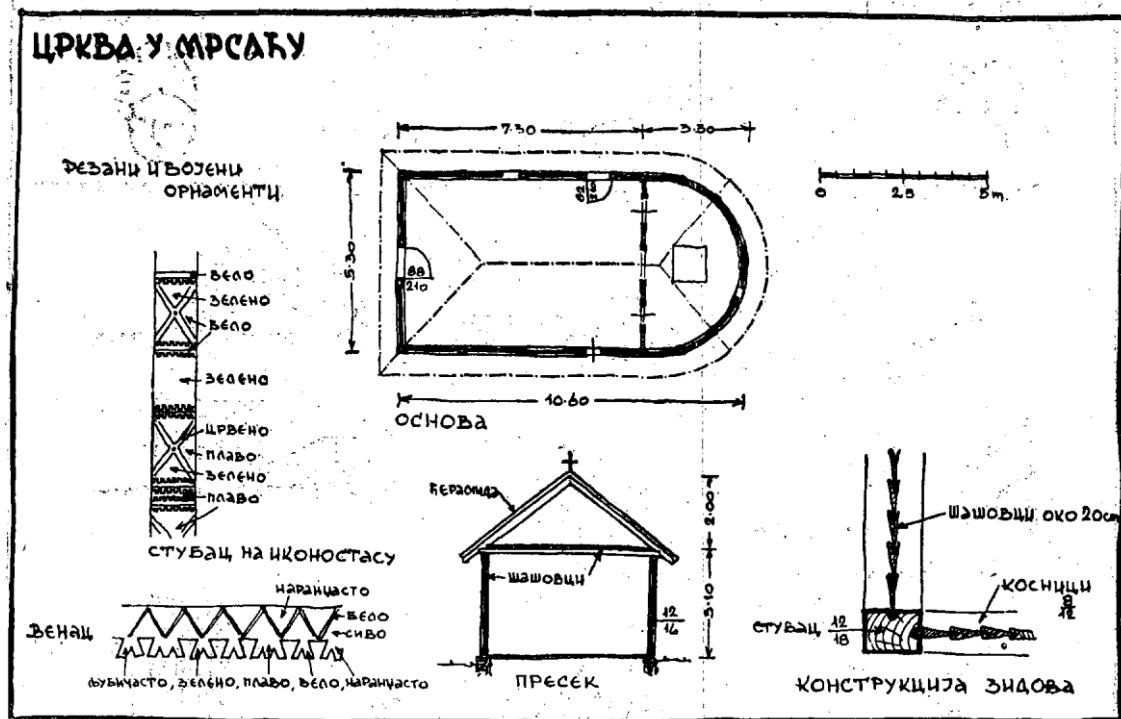

124. Eglise de «Miličnica»: Plan; Coupes; Façades; Fenêtre à coulisse (D'après les esquisses du Dr arch. D. Tadić).

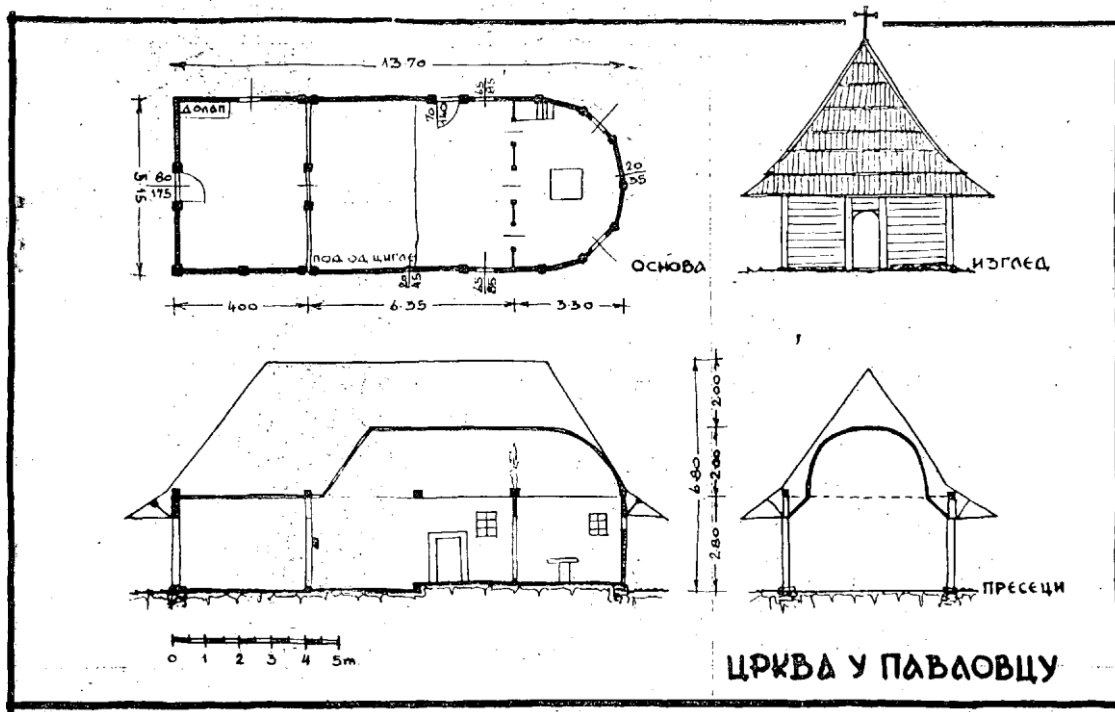
ЦРКВА У МИЛИЧНИЦИ / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ДРСИЋ И РОБУИНКОВИЋА И ДРАХ. Д. ТАДИЋА /

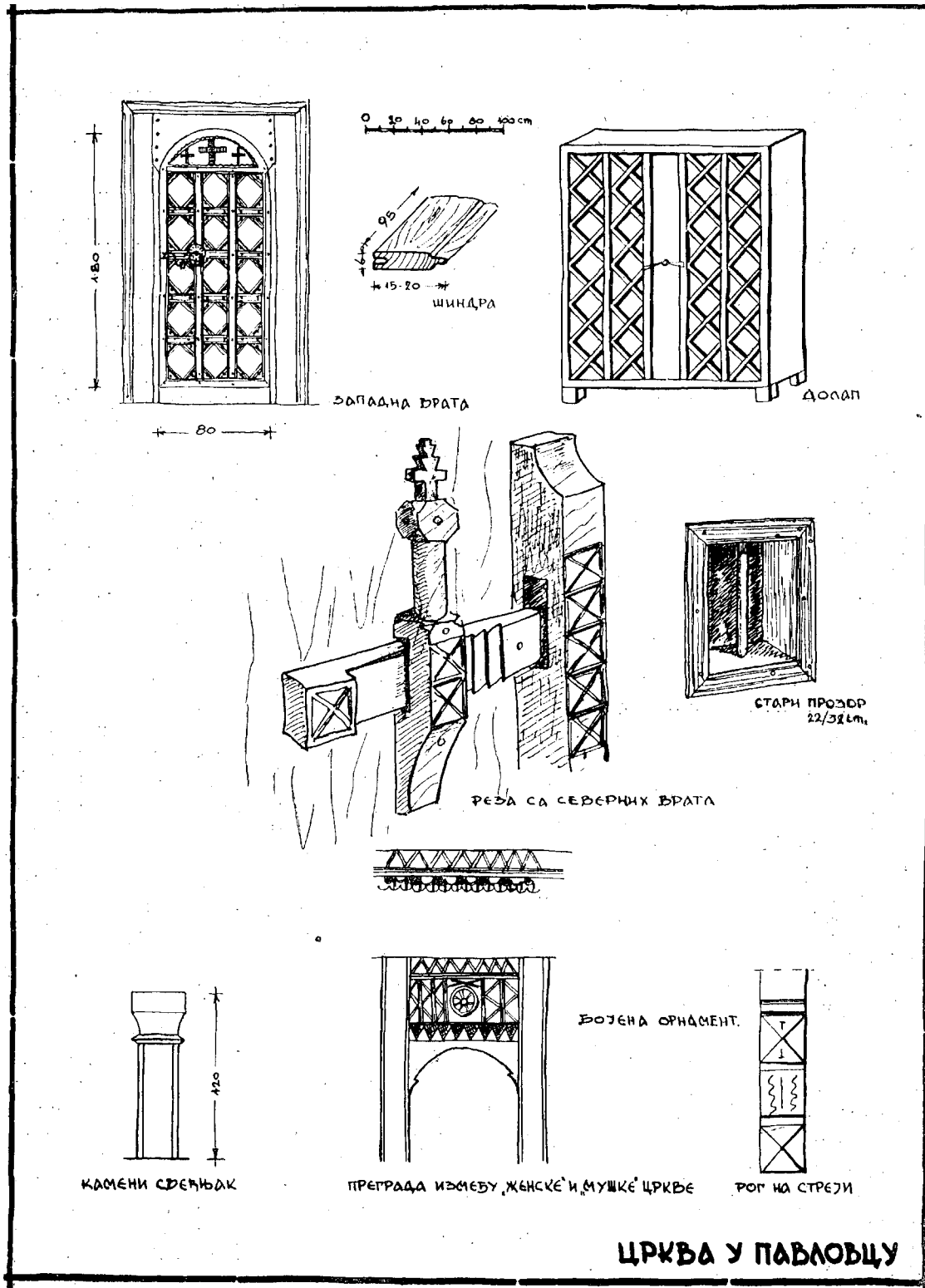
125. Eglise de «Miličinica»: Inscriptions; Détails de jointures et d'ornementations; Porte d'entrée; Chandelier en bois (D'après les esquisses du Dr arch. D.Tadić, du Dr M. Čorović et R. Ljubinković).

126. Eglise de «Mrsac»: Plan; Coupe; Ornementation colorée; Jointure d'angle.

127. Eglise de «Pavlovac»: Plan; Façade; Coupes.

128. Eglise de «Pavlovac»: Porte d'entrée; Echandole; Armoire; Chevillette; Fenêtre; Chandelier de pierre; Décorations.

за хор више ње, средишни део храма (мушку цркву) са назначеним амвоном и олтарски простор са часном трпезом. Изузев темеља, који су од ломљеног камена, целокупна грађевина изведена је искључиво од храстове грађе. Зидови су од талпи дебљине око 12 cm, међусобно ужљепљених и на извесним местима са унутрашње стране укрупњених, косницима и гредицама пресека 20/28 cm. Висок, стрм и масиван кров, чије слеме достиже висину од 7,70 m, са ублаженим нагибом широке стрехе, заобљен је на ужим странама и прекривен шиндром од по једног метра дужине, дебљине преко 2 цола. Посебна конструкција носи коритасти свод над мушком црквом и олтаром. Све то заједно ствара архитектуру веома складних пропорција.¹⁹⁵

Црква обилује многим детаљима рађеним у дрвету и кованом гвожђу или сликаним на дасци. Највећи број ових на коју ретко наилазимо код грађевина ове врсте. Западна врата су ниска. Иако су профилисане дашчице, које се у појединим пољима укрштају, примитивно приковане и без нарочите резбарије, оне веома рељефно и складно делују. Северна врата су још мања и једноставнија. Стари долап у трему, ужљепљени и профилисани шашовци на своду и други детаљи и орнаменти оплемењују дрво. Иако је новијег датума, изведени трем с двокрилним вратима одговара грађевини. Велики свећњаци и полијелеј извијених облика исковани су од гвожђа. Преграда на женској цркви орнаментисана је бојом. Нарочито је интересантан иконостас. И по архитектури и по сликарству он одговара целини.

У ограђеној порти налазе се два конака. Један, са тремом, типа скопских приземљуша, вероватно је грађен када и црква. На њему су обрађени ступци и дрвене решетке на прозорима. Конаци су деценијама служили као прихватилиште и коначиште народу из удаљенијих крајева.¹⁹⁶ Нешто млађи, високи дрвени звоник налази се поред цркве. Овај склоп грађевина претворен је недавно у манастир, јединствен у својој врсти.

До 1951. године црквена зграда била је прилично оронута. То се нарочито испољавало на шиндри. Црквени одбор, уз стручну помоћ Завода за заштиту споменика НРС, обновио је тада овај спо-

меник, који се убраја међу најлепше и најзначајније цркве брвнаре.¹⁹⁷

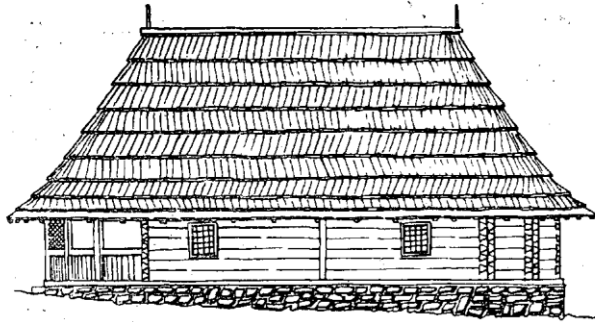
28. Поповица (Салаш, Зајечар; сл. 132, 133).

Постоје подаци да ова црква, саграђена од слабог материјала, потиче из 1830. године.¹⁹⁸ Међутим, царске су двери приложене још 1807. године, а престоне иконе, са записом „изобразитеља Арсенија Јакшића, славеносербског зографа“ 1820. године. Да ли су ови радови припадали ранијој цркви која је обновљена 1830. или су донесени из друге неке богомоље није нам познато, јер на њима о томе ништа није записано.¹⁹⁹

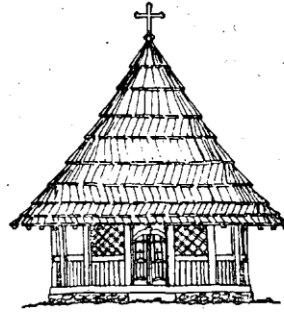
Грађевина, по својој спољашности, делује прилично примитивно. Основа јој није једноставна — једнобродна, већ је у облику крста, чији краци образују мале испаде бочних певничких апсида, постављених испред олтарске преграде. Трем је правоугаон, ограђен, а олтарски простор вишеугаон. Припрата је издвојена преградом. Целокупна дужина храма износи 14,30 m, а ширина 5,25 m, припадајући, дакле, црквама средње величине (површ. 78 m²). У каменим темељима има доста старих надгробних белега. На њих су постављена брвна, чије су хоризонталне талпе укрупњене вертикалним ступцима. Дрво је споља видљиво, док су изнутра зидови омалтерисани. Таваница је дрвена. Добро урађени шашовци образују коритасти свод у централном и олтарском простору. Кров је низак, прилично грубо изведен, прекривен ћерамидом која је положена на даске. На поду је новија опека.

И поред неугледности, ова дрвена црква има својих дражи у појединим детаљима. Обоја врата, са лучним надвраником, састављена су од профилисаних дашчица и извесних дуборезних орнамената који стварају четвртаста поља. Осигурана обрађеним шаркама, клинцима и алкама од кованог гвожђа, она у себи носе извесну архаичну лепоту. Као што је то уобичајено, западна врата су богатије декорисана. Пажњу привлачи такође преграда између женске и мушке цркве. Ступци су прилично прецизно обрађени и профилисани. На њима су урезани цикцак орнаменти и стилизовани крстови. Ступци су међусобно повезани оградом, а над њима су полукружно кројене даске које подражавају аркаде. И олтарска преграда изведена је од да-

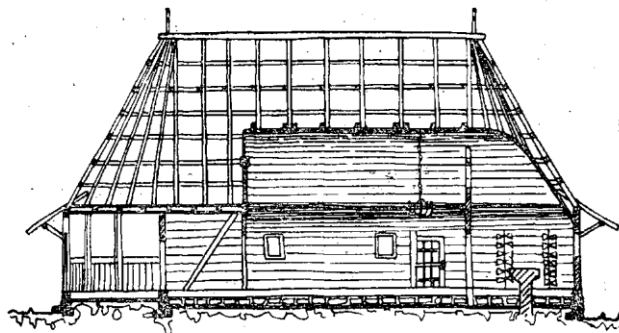
ЦРКВА ПОКАЈНИЦА

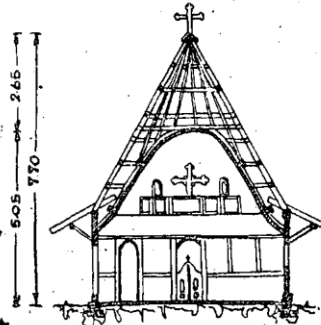
ЈУЖНИ ИЗГЛЕД

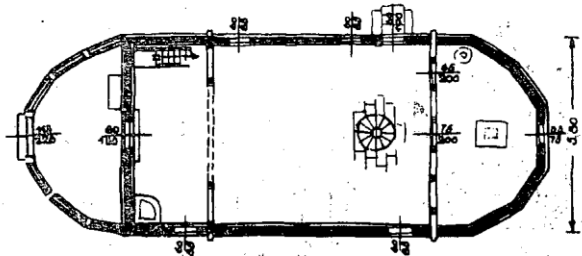
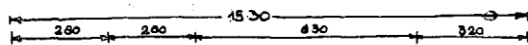
ЗАПАДНИ ИЗГЛЕД

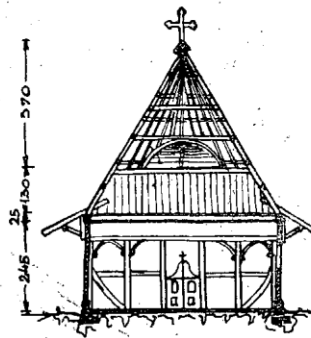
ПОДУЖНИ ПРЕСЕК

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК

ОСНОВА

ПРЕСЕК КРОЗ ПРИПРАТУ

ЦРКВА ПОКАЈНИЦА

ДЕТАЛ ИКОНОСТАСА

КРСТ
У СЛОБЕЊУ

1818

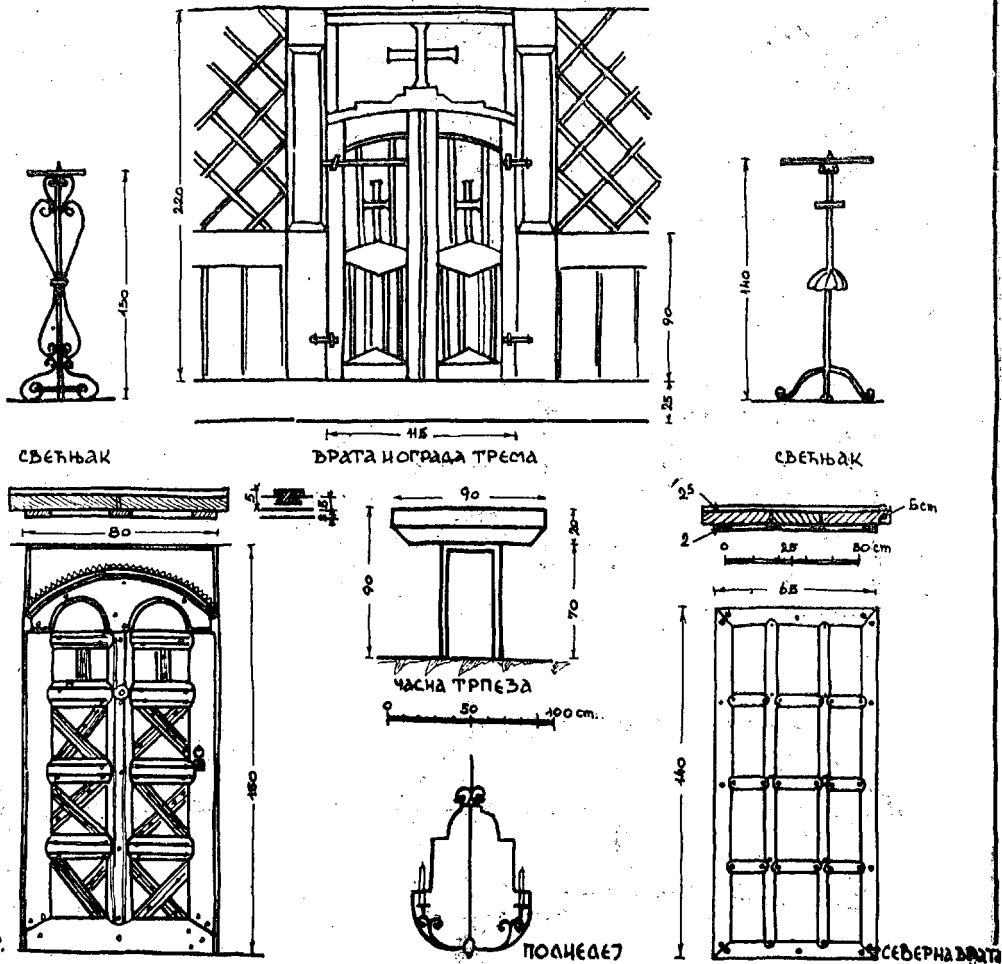
ЗАРЕЗ У ТАЛПИ

ЃТИ ГЕЊРИА
СИЦЕРКОВЃО
ГРДДИГОСП

ОДЯРГВУЧА
ЗАСПОМЕНА

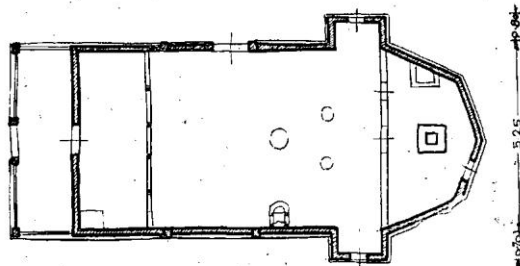
1818

ЗАПИС НА ИКОНИ

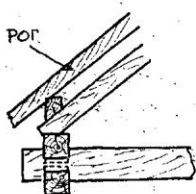

131. »Pokajnica« près »Velika Plana«: Détail de l'iconostase; Croix au faite du toit; Inscriptions (1818); Chandeliers en fer forgé; Détails du portique; Portes d'entrée: principale et latérale; Autel de pierre; Lustre.

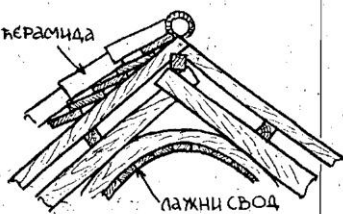
ЦРКВА У ПОПОВИЦИ

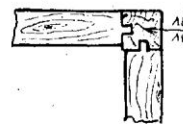
ОСНОВА

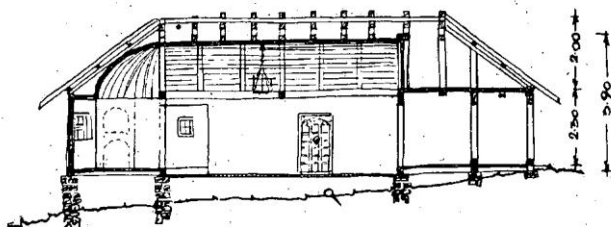
ВЕЗА КОД ВЕНЧАНИЦЕ

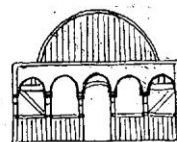
СЛАМЕ КРОВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

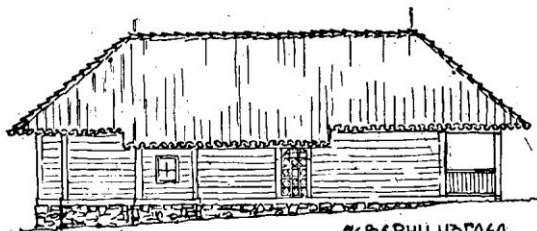
УГОНА ВЕЗА

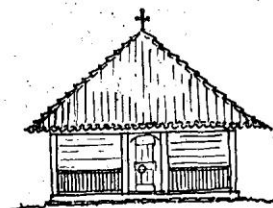
ПОДУЖНИ ПРЕСЕК

ПРЕГРАДА ИЗМЕЂУ МУШКЕ И ЖЕНСКЕ ЦРКВЕ

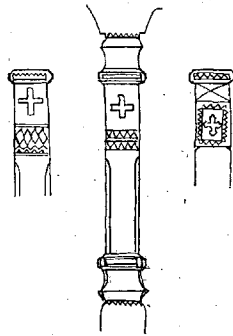
СЕВЕРНИ ИЗГЛЕД

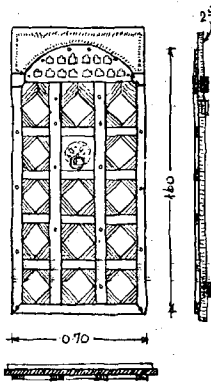
ЗАПАДНИ ИЗГЛЕД

132. Eglise de «Popovica»: Plan; Coupes; Cloison du narthex; Détails de la construction; Façades.

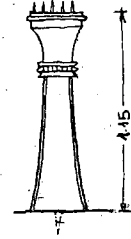
ЦРКВА У ПОПОВИЦИ

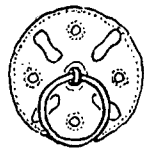
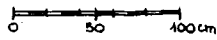
ОБРАДА СТУПАЦА У ПРИПРАТИ

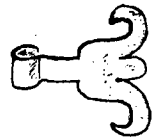
СЕВЕРНА ВРАТА

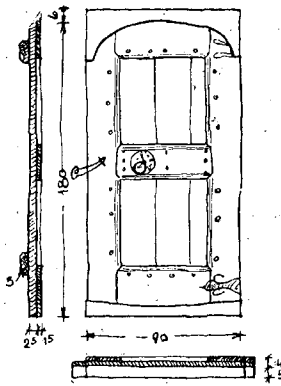
ДРВЕНИ СВЕЋЊАК

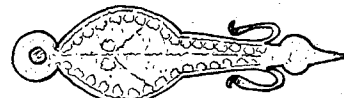
Фикснa дoкa сa вpaтa

Шaркa сa цaрcких двeрц

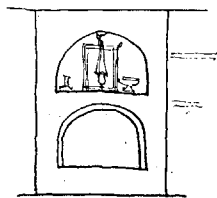
Западна врата

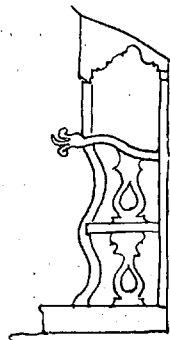
Шaркa сa вpaтa

Рoзeтa у тeмeну cвoдa

oзидaни зaкoникoн

пpесто

133. Eglises de «Popovica»: Décoration des piliers du portique; Portes d'entrée; Chandelier en bois; Ferrure des portes; Rosace en bois du plafond; Niches de la prothèse dans le sanctuaire; Trône en bois.

сака, с повећим крстом вишењих. Престо има извијене бароцизиране облике, а крајеви наслона резбарени су у виду стилизованих животињских глава фантастичног облика. На „небу“ је округла дрвена розета с петокраком звездом. Проскомидија је озидана и има две засведене нише — једну више друге. Испред олтару су пободена два велика и масивна дрвена свећњака.

Црква је у прилично трошном стању. Посебна дрвена звонара на каменим темељима налази се поред цркве.²⁰⁰

29. *Прањани* (Прањани, Чачак; сл. 16, 52, 57, 64, 67, 68, 134, 151).

Споља на цркви, више западних врата, уписана је белом бојом година „1827“.²⁰¹

Међутим, у Прањанима је 1735. године још постојала старија дрвена црква, освећена 1727. године, средње величине, око 13,30/7,60/2,20 m (површ. 101 m²). „Дувари“ су били од храстових дасака, свод понизак, а кровни покривач шиндра „половно вјечита“. Две преграде делиле су цркву у три дела. Проскомидија се састајала из две даске прикуцане уза зид, покривене мусулом. Поред свих потребних предмета, помиње се и сандук за свеће. На дверима су биле насликане Благовести. Помињу се и поједине иконе. У цркви су се налазила два дрвена и један гвоздени чирак, налоњ за икону (од липових дасака), налоњ за читање (необично направљен) и 15 столова. Женска паперта била је преграђена буковим даскама. На цркви су постојала једна врата. Звона није било.²⁰²

Данашња црква средњих је размера (површ. 58 m²), без трема, са припратом и хором који задире и над простором средишњег дела, са вишеугаоним олтаром одељеним од цркве преградом некадашњег иконостаса. Величина цркве је 11,85/5,25 m. Над средњим делом и олтаром таваница је засведена шашовцима. Кров висок и стрм, са малом стрехом нешто ублаженог пада, достиже висину од око 7 метара. Прекривен је крупном храстовом шиндром (вел. 20/100 cm), жљабљеном на сличан начин као и шашовци. Талпе су везане „на ластин реп“, а њихова дебљина износи око 9 cm. На угловима, са западне стране, учвршћене су вертикалне гредице већег пресека (вел. 18/26 cm).

Многи детаљи привлаче пажњу. Њихова вредност нарочито се испољава у различитој обради дрвета. Најлепша су

врата у луку, са резаним и бојеним биљним и геометријским орнаментима и са крстићима, са розетама у квадерима око којих су оквири од профилисаних дашчица. Прозори су необично мали (вел. 5—11/12—23 cm). Они се затварају капцима који се са унутрашње стране навлаче. Унутрашњи венац преко горње греде чипкасто је орнаментисан и обојен црвено. На олтарској прегради остао је само велики крст са распећем и дрвена справа духовито решена у виду птице, којом се преко једног кола подижу кандила. Богато обрађене и сликане двери и поједине иконе склоњене су у новој цркви.

Грађевина је у знатној мери оронула, нарочито кровни покривач. Накрививила се на једну страну, те би конзерваторско-рестаураторске интервенције биле неопходне.²⁰³

30. *Радијевићи* (Нова Варош, Т. Ужице, сл. 13, 135).

На основу летописа, цркву на Златару подигао је свештеник Василије Пурић 1808. године.

Црква нема уобичајени облик. Основа јој је скоро четвртаста (вел. 8,00/8,80 m), са зидовима од талпи, дебљине око 10 cm, и са полукружним олтарским простором зиданим од ломљеног камена. Њена укупна дужина износи 12,00 m. Припада црквама средње величине (површ. 82 m²). Испод цркве је подрум, преграђен преко половине оградом од талпи и брвана. Дебљина зидова достиже 2,30 m. Ово је јединствен пример да црква брвнара има подрум и тумачи се као вешто изврдавање Срба пред Турцима: црква је саграђена у облику куће, са подрумом у коме, наводно, станује свештеник.

Услед низбрдног терена, улаз у подрум налази се са западне стране, док се у саму цркву улази бочно — са југа и севера. Између подрума и цркве постоји унутрашња веза. У левом, предњем делу подрума налази се стрмо дрвено степениште.

Подови су различити: у подруму од земље; у цркви — од дасака; у олтару — од камена. Дашчани под положен је по јачим гредама које су на средини подупрте ступцима. Над црквом је плитка коритаста таваница изведена од шашоваца с кружним изрезима црвене ивице. Кров, прекривен шиндром, осредње је стрмине. Бочне стране су једва изражене. У источном делу кров се не подудара са облицима издвојеног олтару,

већ је полукружан, и то према целокупној ширини зграде; у свом западном делу има извесну благу кривину која одговара основи.

Необичан је и прозор са јужне стране. Састоји се из два узана отвора, које образују три профилисане, вертикално постављене гредице, подражавајући на тај начин некој врсти бифоре. Врата су у виду крста са четири удубљена поља. Поред цркве је новији и једноставнији дрвени звоник.

Током 1960. године изведени су на овом споменику опсежни конзерваторско-реставраторски радови из заједничких средстава Завода за заштиту споменика НРС, Народног и црквеног одборја. Том приликом је, услед дотрајалости, замењен већи део грађе.²⁰⁴

31. *Рача Крагујевчка* (Рача, Крагујевац; сл. 23, 37, 44, 45, 46, 50, 56, 75, 76, 77, 136, 137).

Предање, као и поједине новије белешке говоре да је гробљанска црква саграђена 1727, што, наводно, доказује турски натпис на таваници.²⁰⁵ Наиме, на шаповцима који покривају таваницу трема постоји прилично избледели запис бојом труле вишње, изведен арапским писменима. Боја се слаже, и по тону и по интензитету, са бојом шара на вратима и венцу, те се може претпоставити да је то једна иста рука повлачила. Међутим, запис је нечитак и данас га није могуће протумачити.²⁰⁶ Једино се ћирилицом може јасно прочитати име „Лазарв“, испино истим средствима. То је, можда, име градитеља. Из архивских података из 1832. године сазнајемо да рачански храм потиче из 1826, о чему Милутин Ђорђевић из Баточине обавештава кнеза Милоша.²⁰⁷ На самом објекту, споља на брвну, лево од западних врата, урезана је година „1827“; по нашем мишљењу, то би била година довршења храма. Судајући такође по стилу, начину градње и извесним детаљима у орнаментацији, не бисмо се могли сложити с претпоставком да је црква подигнута сто година раније. Можда је на истом месту постојала црква у XVIII веку, али о томе још ништа нисмо у стању да забележимо, иако је о њој доста писано.²⁰⁸

Цркву у Рачи убрајамо у најуспелија архитектонска остварења своје врсте. Припадајући типу средње величине (порш. 70 m²), она има основу у облику лађе,²⁰⁹ са јасно издвојена три дела, у укупној дужини од 13,60 m. Трем, са че-

тири масивно обрађена ступца, заграђен је у приземном и таванском појасу, те делује скоро као затворена просторија с равном и ниском таваницом. Унутрашњи простор, одељен уграђеном ниском олтарском преградом, засведен је високом полуобличастом таваницом која се над шестоугаоним олтарским простором заобљује. Кров је стрм и висок, с веома широком и ниском стрехом, која поступно ублажује окомитост, обухватајући на тај начин целу грађевину, на чија брвна пада дубока сенка.

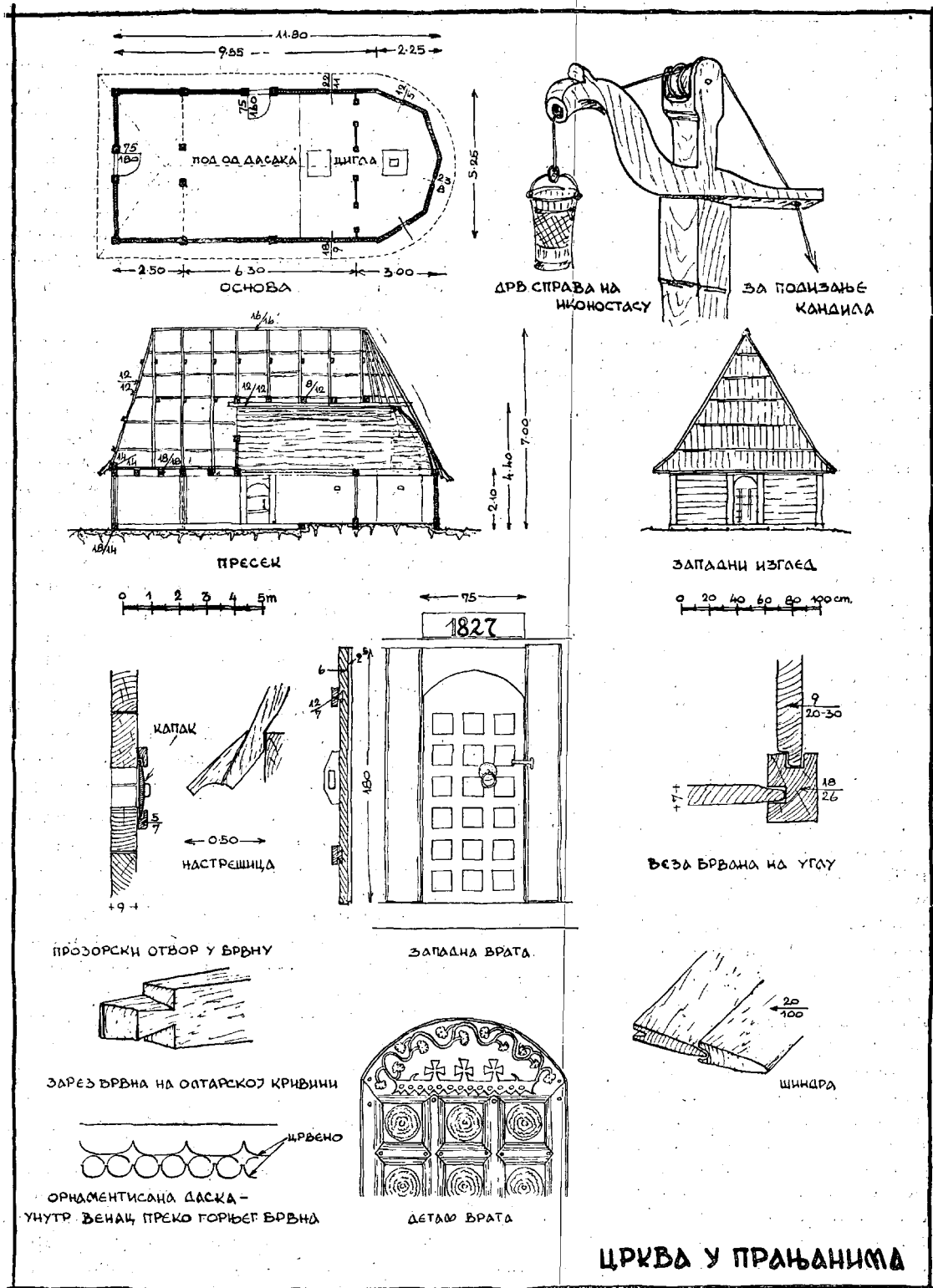
Поред тога, у конструктивном погледу, црква оставља утисак веома солидне грађевине. Све су греде, талпе и шиндра масивне, и при томе тесане, обрађене и декорисане онако како то одговара грађи, без залажења у претеране детаље и декадентне облике. Стога је сва профилација скромна, али изразита, често наглашена црвеном и другом бојом. Такви су шаповци, такви и довратници, ограде и преграде, као и решетке на прозорима. Врата и венац на стрехи богатије су обрађени и резани, под неоспорним утливом исламске орнаментике коју су Осаћани са собом донели. Сачувана је једноставна али складна конструкција олтарске преграде, на чијим се доњим даскама одржала првобитна орнаментика цвећа, сликана под утицајем барока.

Овај споменик био је до 1956. године у прилично лошем стању. Шиндра је била пропала, те је услед тога зграда прокишњавала, па су поједини мањи делови почели да труле и поступно отпадају.²¹⁰ Тако је дошло до опсежних конзерваторско-реставраторских радова, који су овој дрвеној грађевини вратили првобитни изглед заменом неисправних делова, на првом месту целе шиндре.²¹¹

32. *Севојно* (Т. Ужице, Т. Ужице; сл. 11, 138).

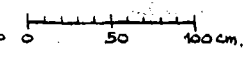
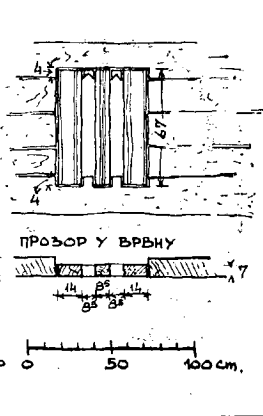
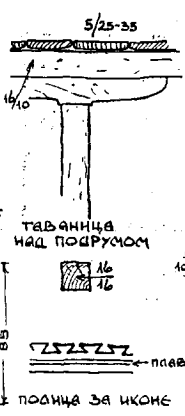
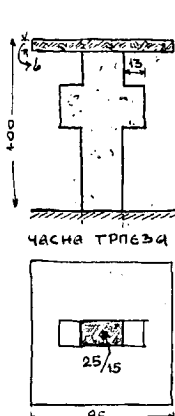
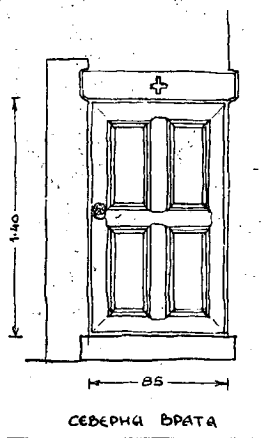
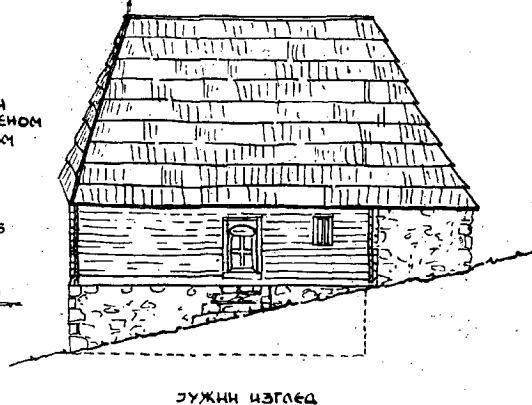
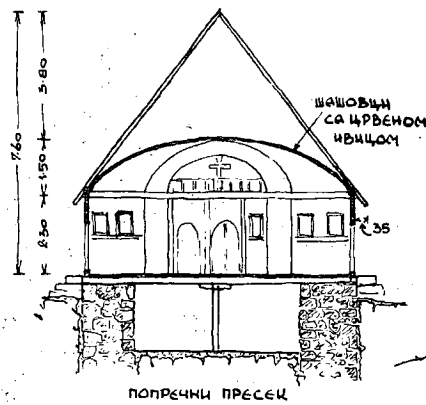
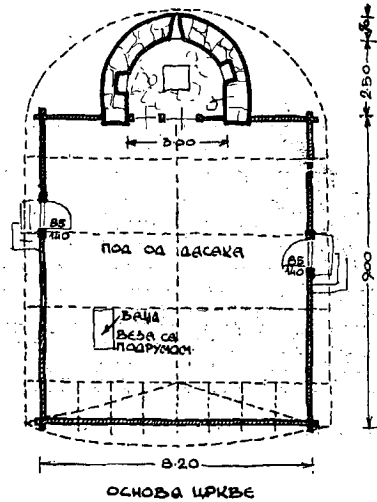
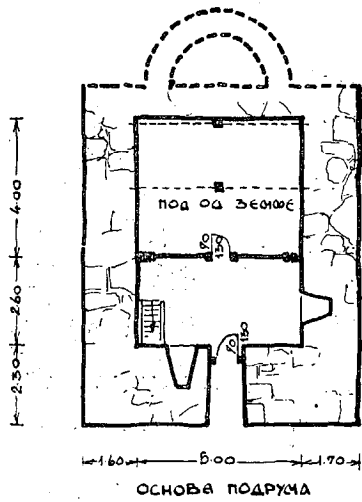
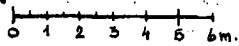
По предању, црква је веома стара.²¹² Међутим, за данашњу стару цркву у Севојну бележи митрополит Михаило да је саграђена 1773. године од слабог материјала.²¹³ То потврђују облици и обрада њене једноставне и скромне архитектуре, својствени за то доба. Уосталом, сачували су нам се и делови некадашњег иконостаса, са записима сликара Симеона Лазовића из 1772. и 1779. године. Према томе, ово би била најстарија сачувана црква брвнара у ужој Србији.

Архитектура је проста, без претензија, бар у облику у коме се данас налази. Ако је црква заиста некада била

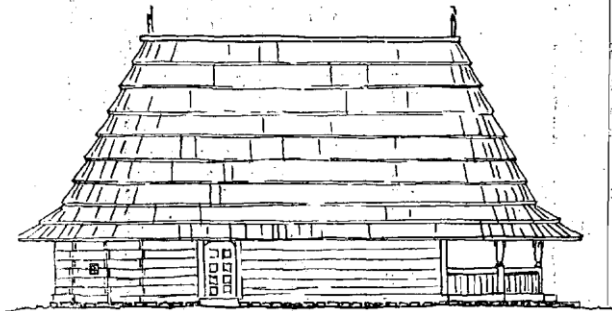
134. Eglise de «Pranjani»: Plan; Suspension à poulie pour veilleuse; Coupe; Façade; Détail de charpente; Porte d'entrée; Jointure; Latte ornementée; Détail de la porte; Echandoles.

ЦРКВА У РАДИЈЕВИЋИМА

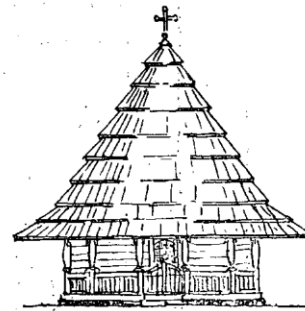

135. Eglise de »Radijevići«: Plan de l'église et de son sous-sol; Coupe; Façade; Porte d'entrée; Autel de pierre; Pilier de la cave; Fenêtre.

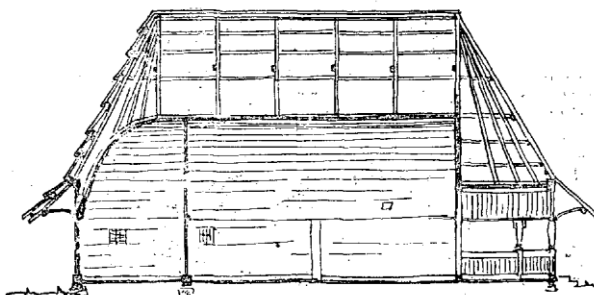
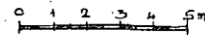
ЦРКВА У РАЧИ КРАГУЈЕВАЧКА / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА Д. ВУЛОВИЋА И Ф. МИЛАНОВИЋА /

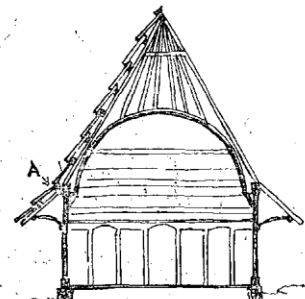
СЕВЕРНИ ИЗГЛЕД

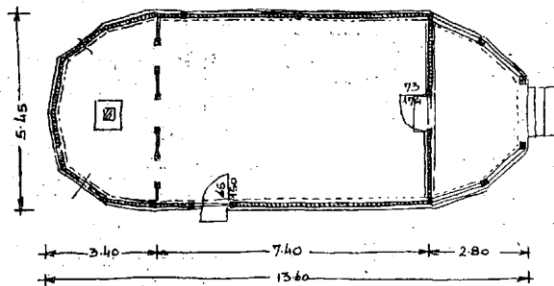
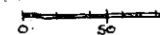
ЗАПАДНИ ИЗГЛЕД

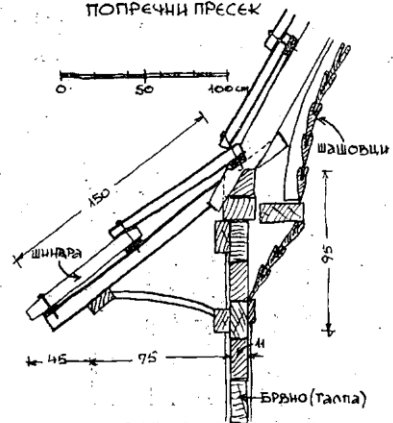
ПОДУЖНИ ПРЕСЕК

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК

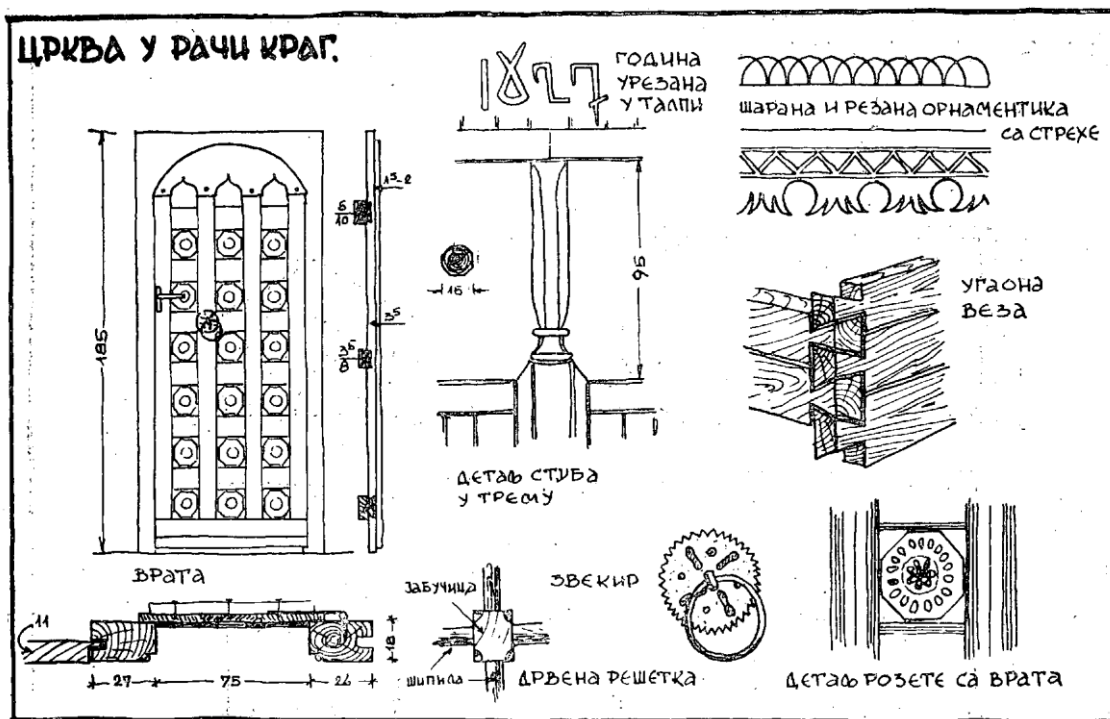

ОСНОВА

ДЕТАЛ ЧВОРА А

136. Eglise de »Rača Kragujevačka« Façades; Goupes; Plan;
Détail de construction (D'après les esquisses de D. Vulović et Lj. Milanović).

137. Eglise de »Rača Kragujevačka«: Porte d'entrée; Inscription (1827); Dentelure colorée du portique; Pilier du portique; Jointure d'angle; Détails: jointure des barreaux, décorations de porte.

под шиндром, свакако је морала бити лепша. Она припада средњем типу (површ. 58 m²), са укупном дужином од око 10,80 m. Једна једина преграда испред олтара дели овај ниски и прилично здепасти простор, над којим је плитак коритаст свод. Талпе су међусобно укрупњене усправним гредама и спољним касницима, а шест прелома у олтарској апсиди спојени су „на ластин реп“.²¹⁴ Са западне и северне стране цркве уграђена је по једна ниска клупа. Кров је прекривен ћерамидом. Врата су једноставна, а прозори мали.

Извесна дуборезна орнаментика освежава поједине унутрашње површине. Спојеви између шашоваца украшени су преплетом и таласастом линијом, док је са доње стране „неба“ венац чипкасто изрезан у виду кружића, троуглова и плетенице. Испод тога је и даска на којој је примитиван, црвено бојени преплет. Велика розета на таваници прецизније је украшена геометријским и биљним шарима. На њој је, свакако, испољен источњачки утицај, са шестокраком звездом у средини и чипкастом дванаестостраном ивицом унаоколо. Сви су ови орнаменти по свој прилици нешто каснијег порекла, највероватније из времена кнеза Милоша. Можда поменута розета

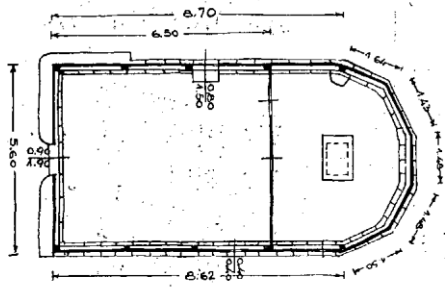
и није резана за цркву, већ је пренесена из некакве грађанске куће приликом прераде крова на цркви. Лазовићеве иконе и двери чине највећу вредност коју је овај споменик сачувао.

33. Селевац (Азања, Смедерево; сл. 139).

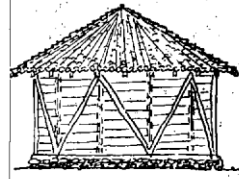
Записне године, и то на Службенику — 1832,²¹⁵ на икони св. Јована — 1833,²¹⁶ и на царским дверима — 1834. године,²¹⁷ пружају податке о старости овог храма, који је, можда, грађен и нешто раније — 1827.²¹⁸ По предању, цркву је подигао Станоје Главаш, родом из Глибовца.²¹⁹ Црква у многоме личи на ону у Смедеревској Паланци, која је подигнута неколико година раније и која јој је по свој прилици служила за углед. Југозападно од цркве издиже се масиван и висок звоник од дрвета, чија је иструлела шиндра прекривена лимом.

Црква у Селевцу првобитно је била мања од оне у Паланци. Међутим, заједно са вишеугаоним олтаром, са уклоњеном преградом која је раздвајала припрату од цркве и са додатим тремом са зиданом оградом (облика сличног облику олтарског простора), укупна дужина грађевине износи 20,00 m, а ширина 7,30 m. Тако повећана, она је постала највећа црква брвнара у Србији (површ.

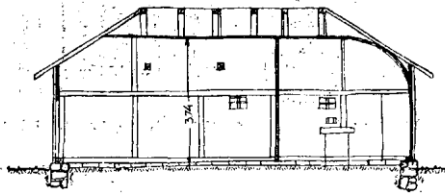
ЦРКВА У СЕВОЈНУ / ПРЕМА ДОБИЈЕНИМ ЦРТЕЖИМА /

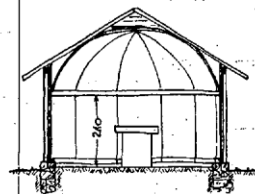
ОСНОВА

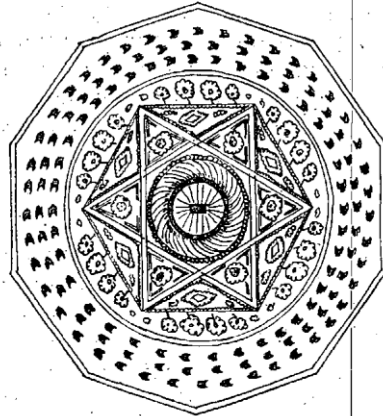
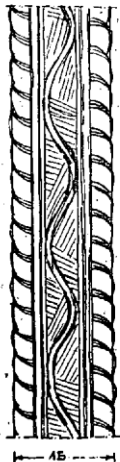
ИСТОЧНИ ИЗГЛЕД

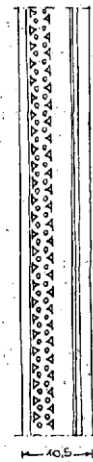
ПОДУЖНИ ПРЕСЕК

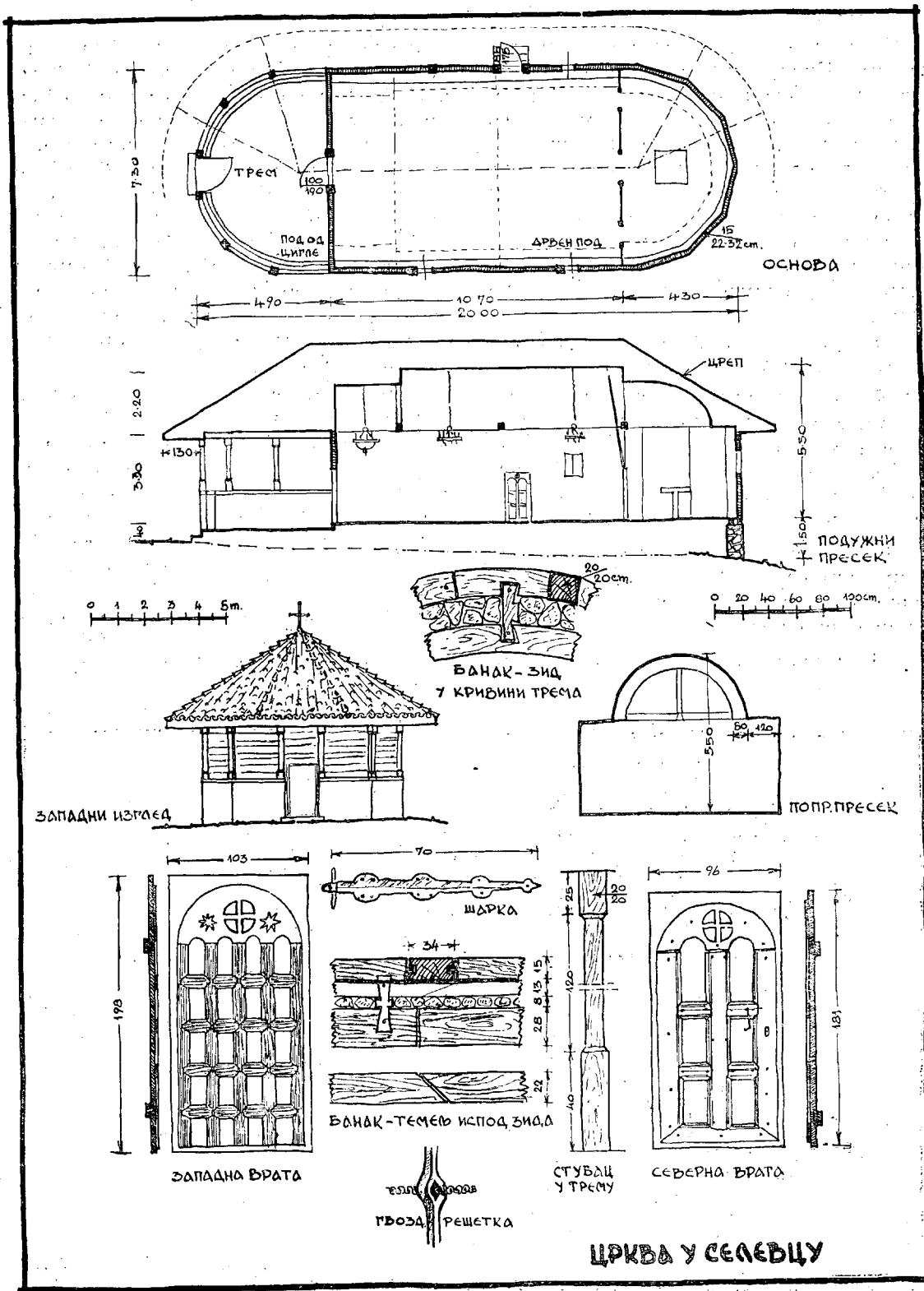

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК

ДЕТАЛИ ДУБОРЕЗНЕ ОРНАМЕНТИКЕ

139. Eglise de «Selevac»: Plan; Coupes; Fa çade; Détails de soubassements dans la charpente; Portes d'entrée; Fer forgé; Pilier en bois.

140 m²). Масивне и здраве талпе, дебљине 15 cm, леже на широким, зиданим темељима. Преко ових је положен двојни ред првих доњих греда међусобно повезаних нарочитим дрвеним везама. Услед пада терена, темељни зид прилично је висок са источне стране. Зидови цркве изнутра су омалтерисани. Таваница је од шаповаца и засведена. Кров, за цреп прилично стрм, са великом стрехом, на више вода, преломљен је над тремом и олтаром. У слемenu су два гвоздена крста.

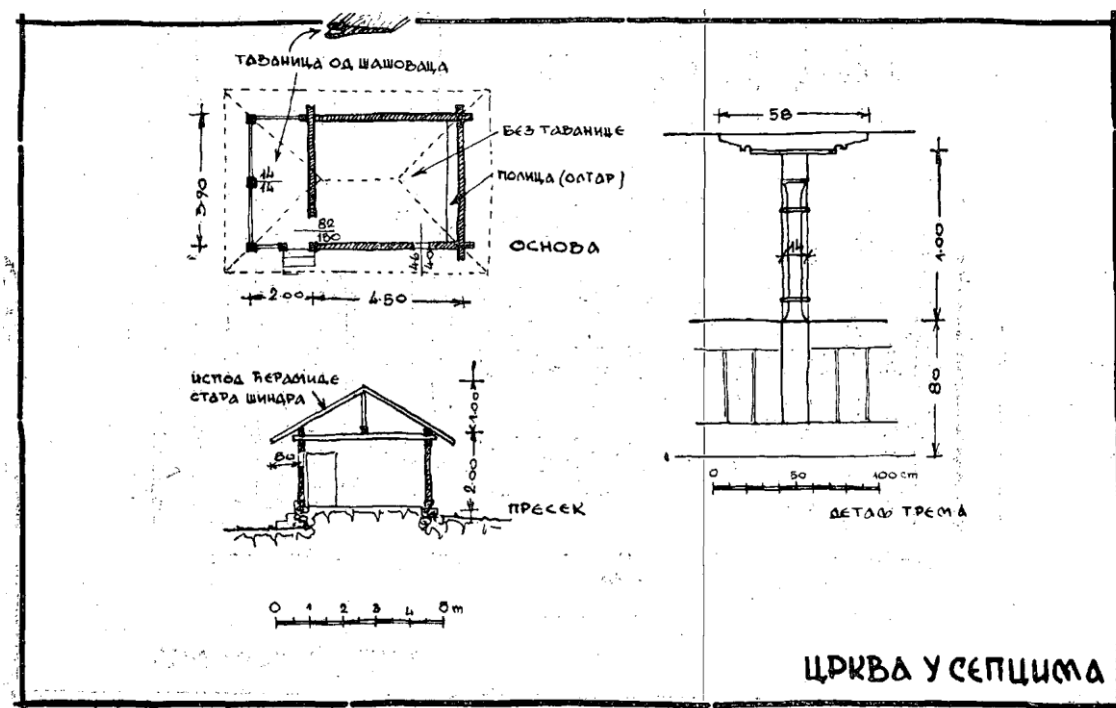
Нарочитих орнамената на цркви нема. Врата су скромна, профилисана, с већим бројем једнаких поља и стилизованим крстом испод темена лука. Прозори имају споља мали оквир и гвоздену решетку са уврнутим водоравним пречкама. Под је од старих и широких храстових дасака.

Црква је последњи пут оправљана и препокривана 1948. године, те је у исправном стању.²²⁰ Очуван је и цео барокни иконостас.²²¹

34. Сепци (Топола, Крагујевац; сл.140).

Иако не располажемо подацима о старости капеле, па свој прилици је можемо приписати првој половини XIX века.²²² Грађевина припада типу најмањих цркава брвнара. Правоугаоног је облика и састоји се из два дела — трема и цркве. Укупна величина износи 3,90/6,50 м. (површ. 25 m²). Под зграду је потурено камење, тако да је одигнута од земље те би се у случају потребе лако могла пренети. Зидови су јој од украшених и ужљебљених брвана. Једноставан, четвороводни кров прекривен је данас ћерамидом. Све то заједно пре личи на вајат него на храм.

Ипак, по извесним елементима своје архитектуре, ова капела има неке привлачности. Трем с профилисаним ступцима и седлом ограђен је и покривен таваницом од шаповаца. Кроз ниска врата, висине једва 1,50 m, улази се у капелу, која због своје скучености нема ни одељен олтар са иконостасом, ни уобичајену часну трпезу, већ само једну дрвену прлицу преко целог источног зида. Један мали прозор осветљава просторију без таванице. Споља, у слемenu оборен је дрвени крст.²²³

140. Eglise de »Sepci«: Plan; Coupe; Pilier du portique.

35. *Сеча Река* (Косјерић, Т.Ужице; сл. 141, 142).

Архитектура ове цркве, употпуњена извесним историјским подацима и описом појединих икона, прилично је позната.²²²

Иако је њено подизање везано за 1812. годину, како је записано у летопису из 1866. године,²²⁵ не смемо занемарити ни податке митрополита Михаила, који је 1874. године забележио да је црква подигнута од дрвеног материјала још 1809. године,²²⁶ а 1895. додао да је поправљена. 1812. године и да се не зна када је подигнута.²²⁷ Можда се мисли и на подизање раније цркве брвнаре коју су Турци палили 1805—1806. године.

У сваком случају, црква је из Карађорђевог времена и представља за то време најјуспелији архитектонски објект своје врсте. Она припада типу средње величине (површ. 65 m²). У том малом простору складно је укомпоновано све што једна најразвијенија црква брвнара највеће врсте може да има: трем, женску цркву, хор; мушку цркву и олтарски простор. Кров има витку силуету, иако је стреха још недовољно развијена; све преграде имају обрађене облике са декоративно резбареним вратима, те је штета што нам није сачуван првобитни иконостас.²²⁸ Шароликост камених споменика унаоколо, са записаним стиховима дирљиве садржине, употпуњује слику цркве као споменика народног неимарства, на којем су 1952. године изведени конзерваторско-рестаураторски радови, првенствено на крову.²²⁹

36. *Смедеревска Паланка* (Смедеревска Паланка, Смедерево; сл. 19, 27, 51, 143).

Црква у Смедеревској Паланци једна је од ретких варошких цркава брвнара. Данас је на гробљу,²³⁰ а до 1906. године налазила се усред вароши, код данашње цркве на месту данашње основне школе. На основу записа на царским дверима, иконостас је рађен „у време благовјернаго г. и Књаза Милоша Обреновића 1830“.²³¹ По предању, цркву је начинио неки Петар Андрејевић, градитељ родом из самог места.²³² Из Руварчевог пописа сазнајемо да је за време аустријске окупације у првој половини XVIII века Хасан-пашина Паланка (ранији назив Смедеревске Паланке) имала стару цркву од ћерпича која је „прежде“ била „бивша турецка цамија“.²³³

По својој основи, ово је у Србији највећа сачувана црква брвнара без трема. Подељена је на женску цркву, средишни део храма и олтарски простор; укупна дужина 17,50 m, а ширина 7,20 m (површ. 120 m²). Олтар се са источне стране завршава у облику правилног многоугаоника с парним бројем страна, услед чега прозор није у осовини. Масивна и здрава граничева грађа, дебљине преко 12 cm, без вертикалних стубаца који би је на угловима везивали, положена је преко двоструког реда греда, које леже на широким каменим темељима. Кров је низак, са широком стрехом. Наместо некадашње ћерамиде, прекривач је сада цреп.

И поред незграпне силуете коју споља ова гломазна и ниска грађевина пружа, по извесним детаљима, по обради њене унутрашњости и по сачуваном иконостасу, овај споменик заслужује пажњу. Обоја су врата полукружна, једноставне обраде, од профилисаних дашчица, али при томе веома пропорционална. Око тих врата, као и око прозора са решеткама од кованог гвожђа, налазе се широки оквири од дасака, на којима су урезани профили.

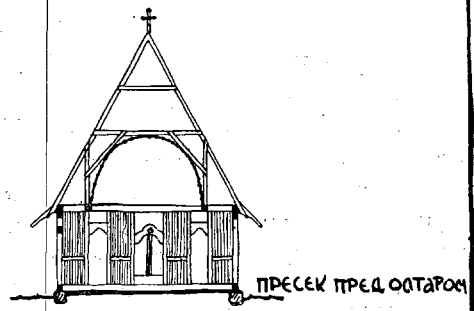
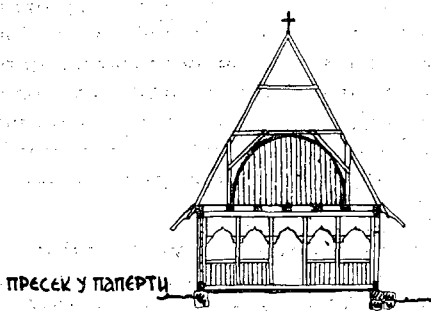
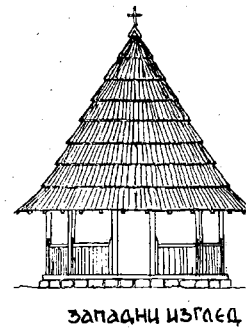
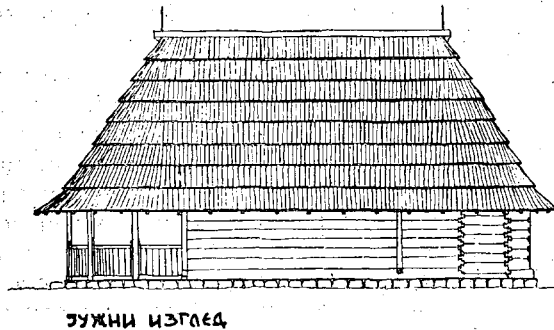
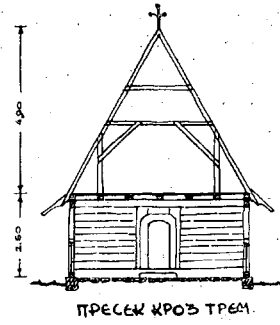
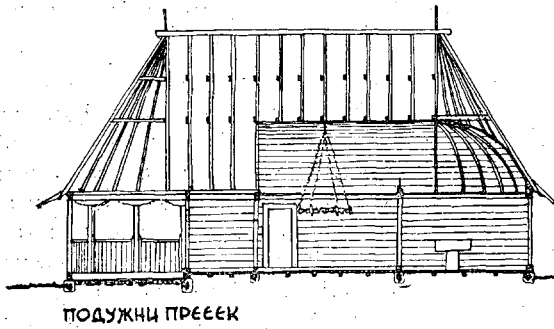
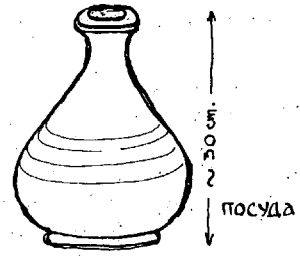
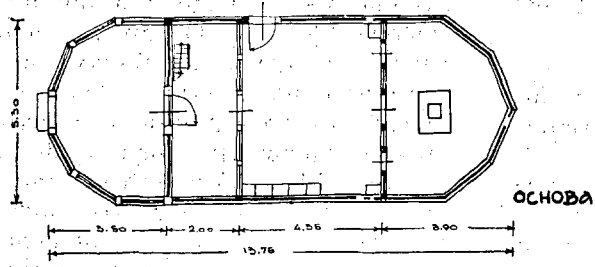
Унутрашњост храма, готово у цели ни припада времену из којег је црква. Добија се утисак пространства под засведеном широком и ниском таваницом од обрађених шашоваца, над подом од квадратних опека. Више часне трпезе обешено је велико „небо“ у облику квадрата од око 3 метра, израђено у дрвету, са чипкасто орнаментисаном, ивицом и стилизованим крстом од црвене чоје, у средини, што је неуобичајено код оваквих цркава. Грађа је здрава; у угловима зграде сва је редом обележена нарочитим резезима који су приликом расклапања и премештања цркве олакшавали рад на њеном поновном склапању.²³⁴

37. *Таково* (Горњи Милановац, Чачак; сл. 1, 144, 145);

Ово је једна од најпознатијих цркава брвнара, поготову што је за њено место везан Таковски устанак (1815). Помињу је многи путописци и историчари, сматрајући је из времена око 1795. године, одмах после Кочине Крајине.²³⁵ Обрађена је и са сликарске²³⁶ и са архитектонске²³⁷ тачке гледишта.

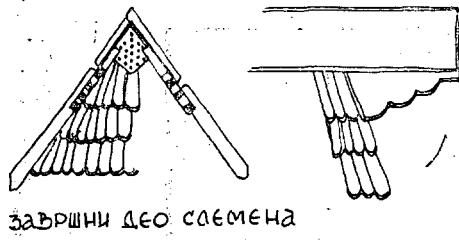
Пре данашње цркве постојала је у Такову још старија црква брвнара, описана у попису Београдске митрополије око 1735. Била је подигнута и освећена

ЦРКВА У СЕЧОЈ РЕЦИ / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ПРОФ. В. КОЈИЋА /

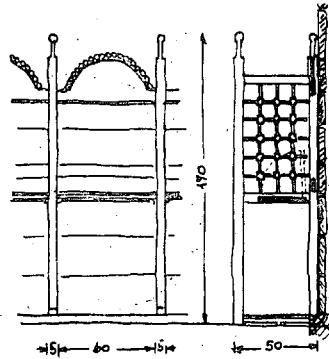

141. Eglise de »Seča Reka«: Plan; Coupes;
Fa çades (D'après les plans du prof. B. Kojić). Poterie: récipient à huile.

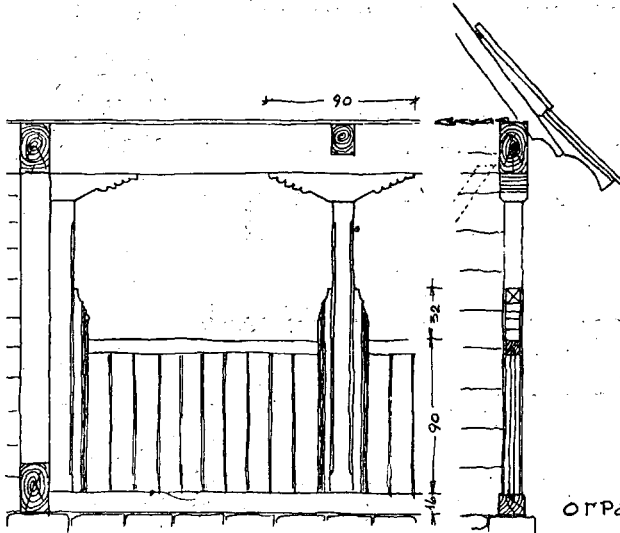
ЦРКВА У СЕЧОЈ РЕЦИ / према цртежима проф. В. КОЈИЋА /

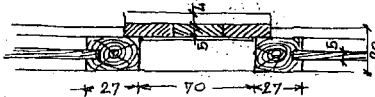
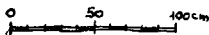
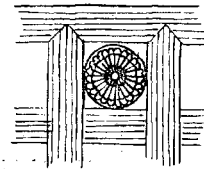
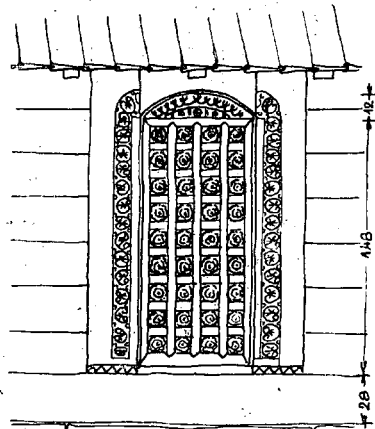
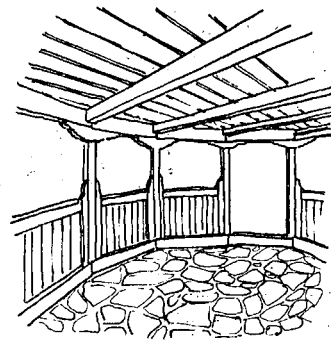
ЗАВРШНИ ДЕО СМЕМЕНА

ПРЕСТО

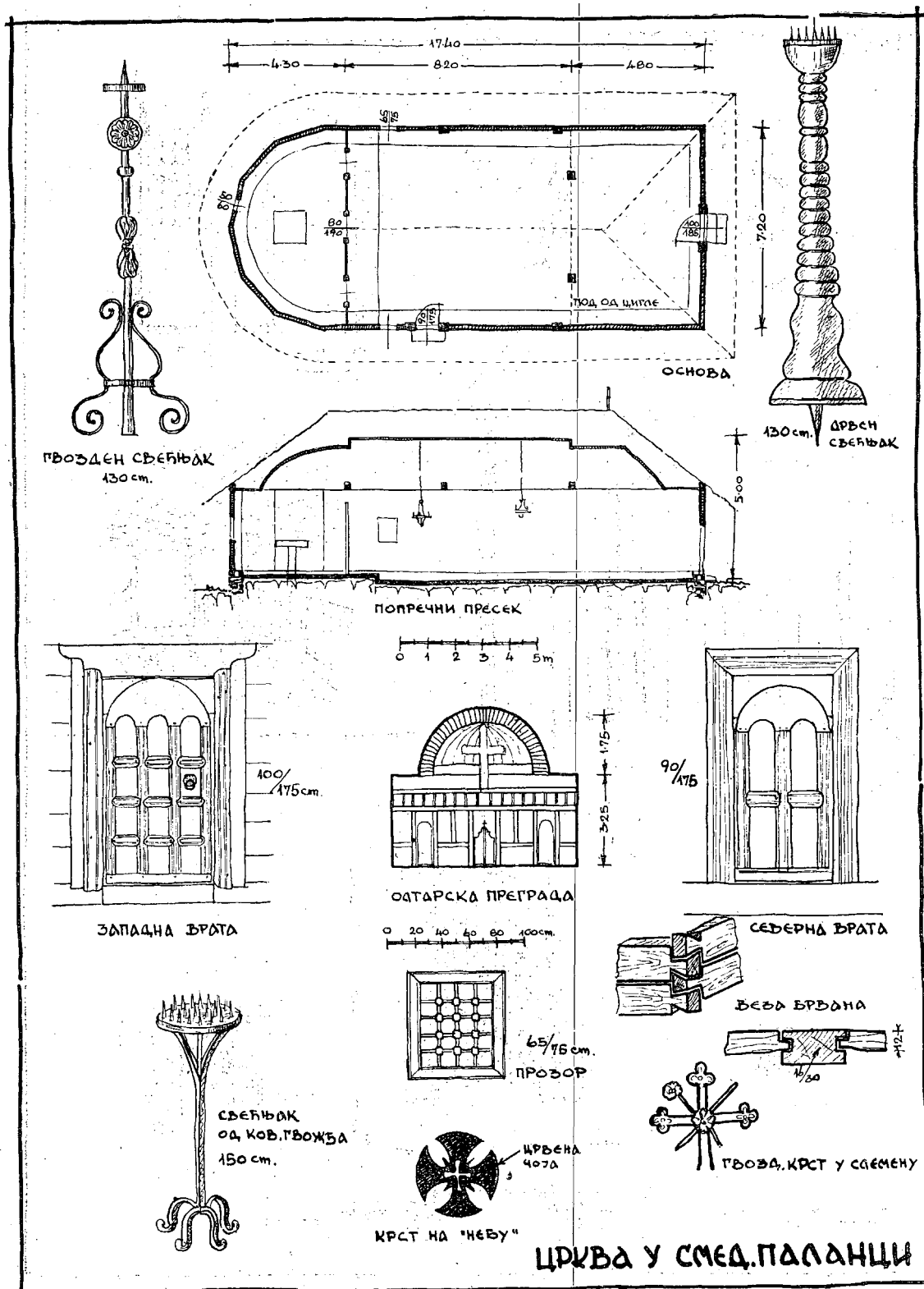

ОГРАБЕНИ ТРЕМ

ВРАТА

142. Eglise de «Seča Reka»: Faîtage; Trône;
Clôture du portique; Porte d'entrée. (D'après les dessins du prof. B. Kojić).

143. Eglise de »Smederevska Palanka«: Plan; Coupe; Chandeliers: en fer forgé, en bois; Fortes d'entrée; Schème de l'iconostase; Fenêtre; Jointures; Croix.

1724. године; средње величине, око 11,40/5,70/2,50 m (површ. 65 m²), са „дуварима“ од брвана, прекривена шиндром, без свода. Састојала се из три дела. Трпеза је била камена, а проскомидија дрвена, необично начињена. Постојали су и сви остали црквени предмети. Преграда на иконостасу била је од храстових и јасикових дасака, са иконама; двери „половне“ и на њима „изображене“ Благовести; пред иконостасом два дрвена чирака. Женска паперта била је преграђена јасиковим даскама. На цркви су постојала једна врата; на крову дрвени крстови. Није било звона.²³⁸ Митрополит Михаило помиње цркву од дрвеног материјала из 1728. године.²³⁹

Данашња црква, по основи, припада старијем типу средње величине (површ. 45 m²), укупне дужине од непуних 11 метара, без трема, с полукружним олтарским завршетком. Кров јој је стрм, прекривен ситним клисом, с веома скромном стрехом. Сва је израда једноставна, али прецизна. Богатије су обрађена врата и делови иконостаса, под утицајем ислама — по свој прилици рад Осаћана. Сачуване су две даске на којима је декоративним словима исписано да је „темпло“ откупио Јован Обреновић.²⁴⁰ Не би нас изненадило да су и поједини делови цркве из времена Јована Обреновића, судећи по обради унутрашњости и по декорацији врата, која више одговарају времену првих Обреновића.

Црква је обновљена 1935. године. Том је приликом препокривена новим клисом, а под јој је бетонран. Грађа је здрава.²⁴¹

38. *Трњане* (Салаш, Зајечар; сл. 146).

Из записа митрополита Михаила сазнајемо да је ова црква брвнара, од слабог материјала, саграђена 1829. године.²⁴²

Храм има облике црква брвнара развијеног типа какве сретам у Крајини. Припадајући највећој врсти (укупна дужина 16,60 m, површ. 100 m²), њена основа има облик крста са бочним апсидама, у којима су смештене певнице, и са истуреном многоугаоном централном апсидом за олтар. Поред равног, покривеног и заграђеног трема с лажним аркадама, слично онима на моравској кући, у унутрашњости храма одељена је мушка од женске цркве декоративном иреградом, која између стубова нема лукове већ изведене профиле какве такође сретам на кућама у источној Србији.

Олтарска преграда, са дверима и иконама по свој прилици старим колико и. сама црква, издваја светилиште. Зграда је и **споља** и изнутра олепљена и окречена, али се на обијеним местима види како су на спојевима водоравне талпе ужљебљене у усправне греде. Кров је низак, предривен ћерамидом. Таваница је засведена шашовцима. Сви зидови леже на нешто уздигнутим каменим темељима.

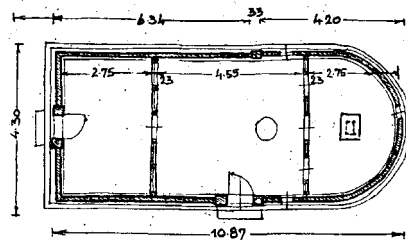
Иако се обрада дрвних површина не одликује прецизношћу, постоје многи детаљи који заслужују пажњу. Обоја су врата касетирана прикованим летвицама, а у луку су изрезана стилизованим мајушним отворима. У олтару, у углу, озидана је ниша за проскомидију, веома складних облика.²⁴³ У порти је звоник.

39. *Царина* (Осечина, Ваљево; сл. 147).²⁴⁴

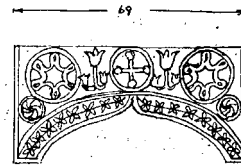
Сачувано је предање које оснивање првобитне цркве везује за доба сеобе²⁴⁵ Вујић пише да је црква обновљена 1811. године. То је брвнара средње величине, „коју су Турци по паденију сербског војда Г. Петровића били запалили, обаче Србљи јесу је ослободили и погасили“²⁴⁶ Митрополит Михаило наводи неколико датума за подизање ове цркве од слабог материјала; по једном податку, то је било 1807,²⁴⁷ а по другом не зна се када је грађена али се зна да је обновљена 1811. године.²⁴⁸ Архивски подаци Мите Петровића говоре да је храм завршен 1810.²⁴⁹ док Љубинковићи претпостављају да је последња обнова могла бити и 1801. године²⁵⁰ У сваком случају грађевина је из Карађорђевог времена.

Основа припада средњем типу, целокупне дужине од 12,40 m (површ. 60 m²), са полукружним заобљењима на ужим странама. Подељена је на три дела. Трем је у свом прелазном, још неразвијеном облику, без обраде, али са каменом банком. Његових шест стубаца, са изрезаном и бојеном плетеницом у сва четири угла, веома декоративно и необично делују. Кров је стрм и без прелома у стрехи, заобљен са источне и западне стране. Иструлелу шиндру замениле су минимизирани табле лима. Засведена просторија осветљена је малим прозорима и још мањим пушкарницама просеченим у дрвету. Поред цркве издвојен је висок једноставан звоник, купасто прекривен шиндром. Материјалном помоћи Завода НРС доведен је зврник у усправно стање, јер је претила опасност да падне на цркву.²⁵¹

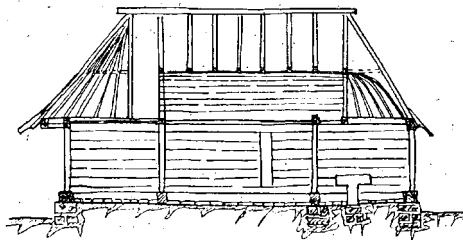
ЦРКВА У ТАКОВУ /ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ПРОФ. В. КОЈИЋА/

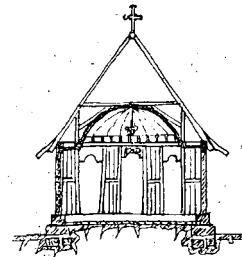
ОСНОВА

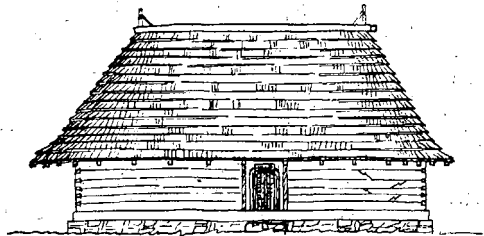
ДУБОРЕЗНА И БОЈЕНА
ОРНАМЕНТИКА

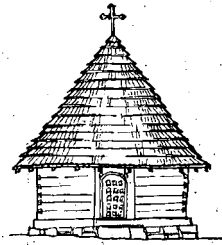
ПОДУЖНИ ПРЕСЕК

ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК

ЈУЖНИ ИЗГЛЕД

ЗАПАДНИ ИЗГЛЕД

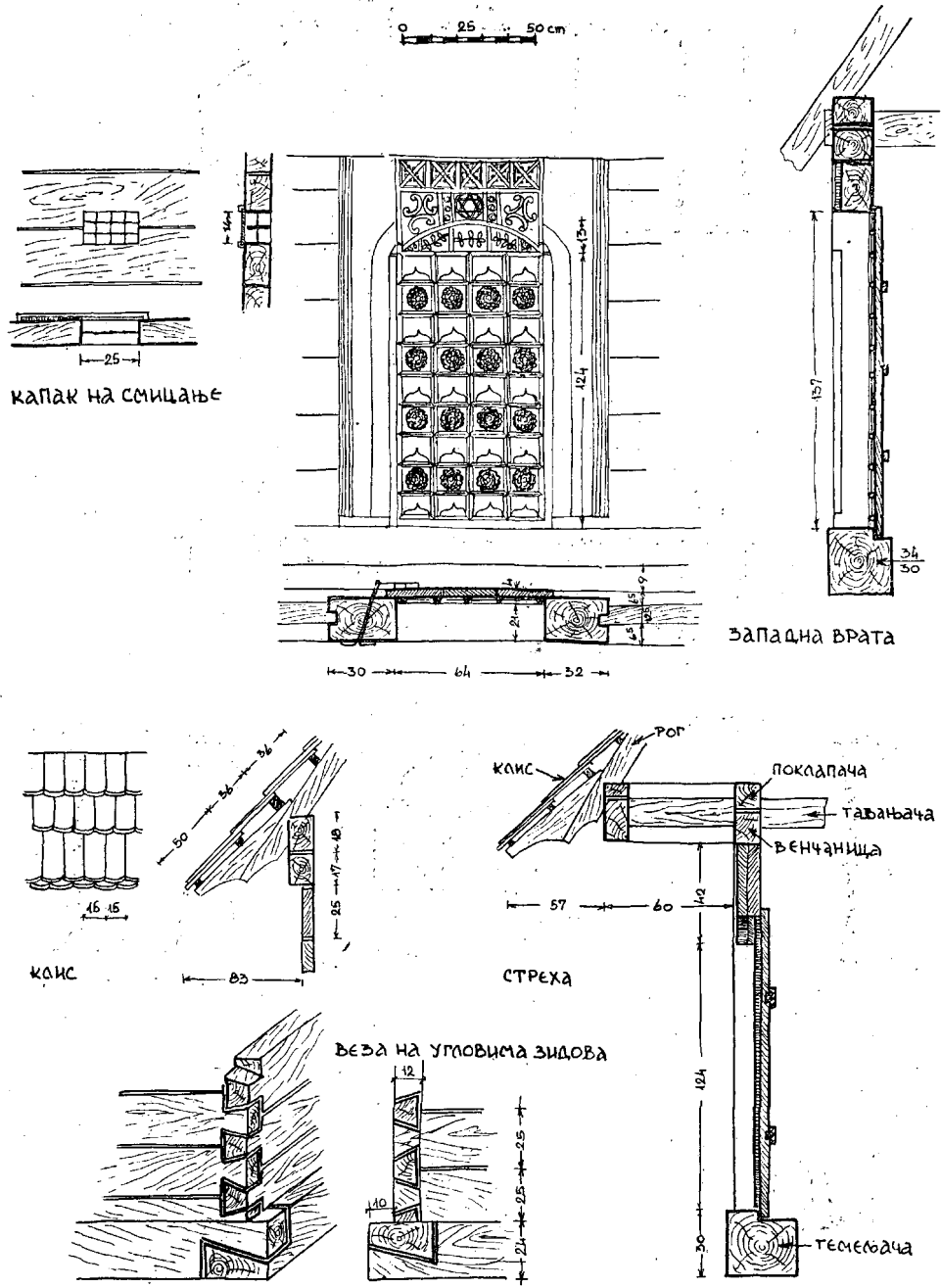
ЛТН ЕРѠ БЛГОВѢ РНН ГД РЪ И БОВѠ ІѠ ВѠ О Б Р Е Н О В І

ПРОІЗВОЛНІ ТЕМПЛО СЕ. СѠКЪ ПІТН. ОУПРКОВ. ТѠСОВѠ

НАТПИС НА ФРИЗУ РАНИЈЕГ ИКОНОСТАСА

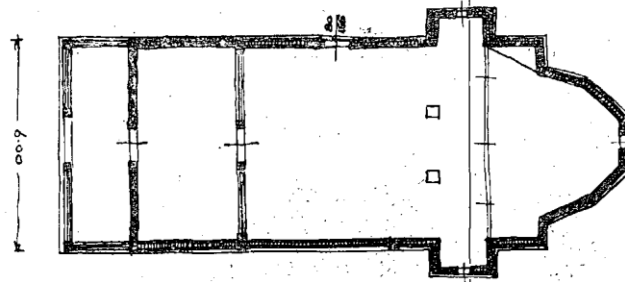
144. Eglise de «Takovo»: Plan; Décoration, en relief coloré; Coupes; Façades (D'après les plans du prof. B. Kojić). Restes des inscriptions de l'ancien iconostase).

ЦРКВА У ТАКОВУ /ПРЕМА ЦРТЕЖИМА ПРОФ.Б.КОЈИЋА/

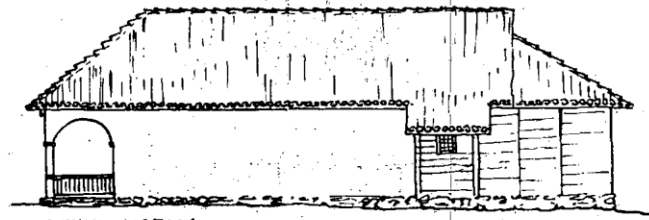

145. Eglise de «Takovo»: Couvercle à coulisse; Porte d'entrée; Toiture en bardeaux; Différentes jointures de madriers (D'après les dessins du prof. B. Kojić).

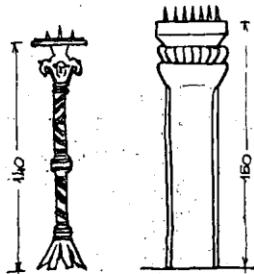
ЦРКВА У ТРЊАНУ / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА САИКАРА М. ЈОВАНОВИЋА, Б. ЖИЉКОВИЋА, М. ЛАЂЕВИЋА И С. МАНДИЋА

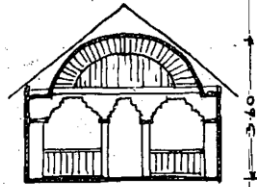
ОСНОВА

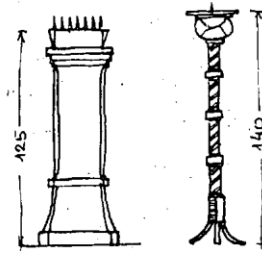
ЈУЖНИ ИЗГЛЕД

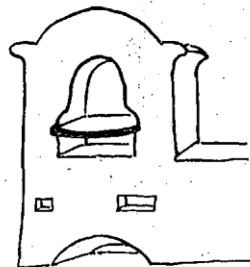
СВЕЋИЈАЦИ

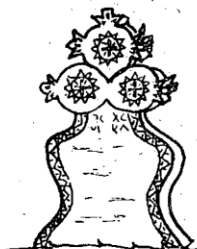
ПРЕСЕК КРОЗ ЦРКВУ

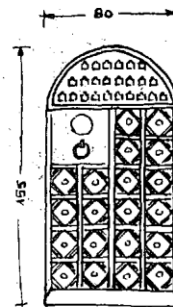
СВЕЋИЈАЦИ

БАКОНИКОН

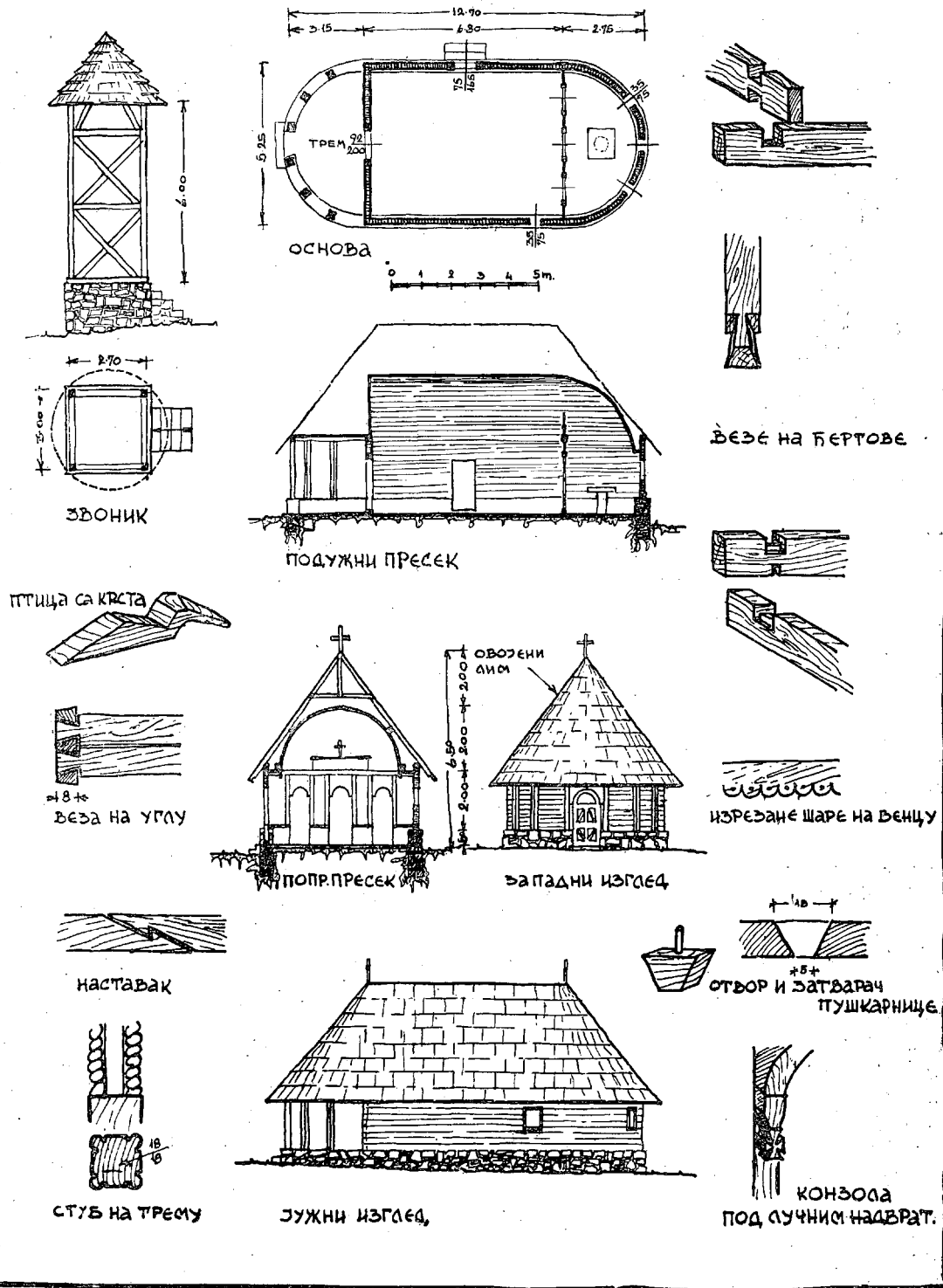
НАДГРОБНИ СПОМЕНИК

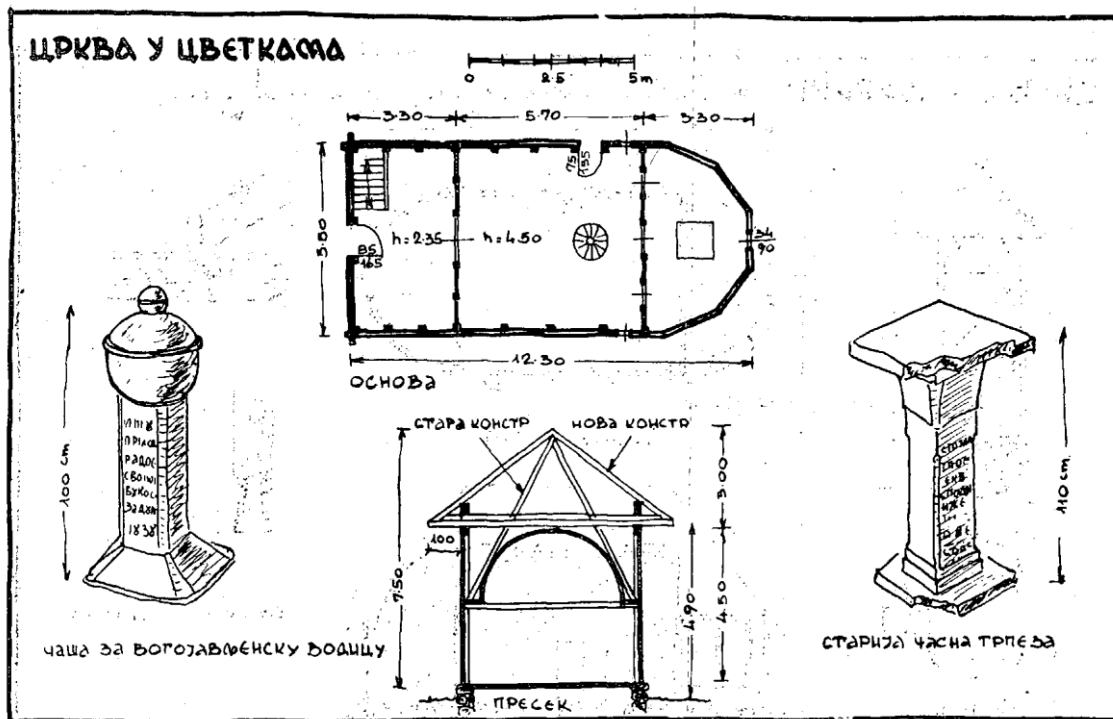
СЕВЕРНА ВРАТА

146. Eglise de »Trnjane«: Plan; Façade; Coupe; Chandeliers: en bois, en pierre; Prothèse dans le sanctuaire; Tombeau en pierre; Porte d'entrée (D'après les esquisses de M. Jovanović, B. Živković, M. Lađević, S. Mandić).

ЦРКВА У ЦАРИНИ / ПРЕМА ЦРТЕЖИМА АРХИТЕКТА Д. ТАДИЋА, ДРМТ. И Р. СОВИНКОВИЋА /

147. Eglise de «Carina»: Clocher: façade, plan; Eglise: plan, coupe, façade, différentes jointures de madriers, ornementation en bois sculpté (D'après les esquisses du Dr arch. D Tadić du Dr M. Corović et R. Ljubinković).

148. Eglise de «Cvetke»: Plan; Coupe; Bé nitier et autel, en pierre.

40. Цветке Краљево, Краљево; сл. 148).

О цркви брвнари у Цветкама забележено је више година које говоре о њеном пореклу. Најстарији подаци, из пописа од 1735. године, казују да је тада постојала оваква црква. То, међутим, није данашња, јер је првобитна била већа (око 13,30/5,70/2,50 m, површ. 75 m²), са дуварима од брвана, само са олтарском преградом, без свода, прекривена шиндром, а посвећена св. архистр. Михаилу.²⁵² Митрополит Михаил говори о дрвеној Богородичиној цркви из 1767. Услед тога што је била од слабог материјала, обновљена је као брвнара 1812. године.²⁵³ Свакако да је ова црква настрадала по пропасти првог устанка. И у народу се сматра да је тада изгорела, јер постоји архивски докуменат о државним расходима из 1824. године, на основу чега је 1. октобра издато „у готови мајст. Митру Новаковићу осађанину који је цркву у Цветкама Руд. Нах. градио 500 гроша и 20 пара“.²⁵⁴

Данашња црква је из Милошевог времена, али су сачувани извесни споменици везани за ранију цркву из Карађорђевог времена. Ту је гроб војводе Јована Курсуле, кога су рањеног донели у Цветке, где је и умро 16. августа 1810.

године. На престоној икони Спаситеља записано је да је две иконе приложио војвода Лазар Митап. Иако се овде не види година, то је свакако морало бити пре 1815, јер је он тада умро.²⁵⁵ Постоји још један запис више новозаветних икона, који говори да је храм сазидан изнова трудом свештенојереја Ивана Пејовића из Цветака. По свој прилици би одговарала година 1824, како је то и у архивским документима назначено. Па ни таква црква из 1824. није се до данас сачувала. Данашња више нема стрм кров прекривен шиндром, већ је над постојећом првобитном стрмом конструкцијом издигнут нов кров благог нагиба за ћерамиду, чије се слеме подудара са ранијим. Стога је удвостручена висина обимних зидова од водоравно ужљебљених брвана, који су због велике висине од скоро 5 метара морали бити појачани вертикалним ступцима са унутрашње и спољне стране. Стреха је веома широка — 160 cm. Овако необично преправљен облик спољне архитектуре у потпуности је изменио карактер — однос маса, иначе прилично устаљен код цркава брвнара, без обзира да ли оне имају стрмији или блажи кров. Према извесним подацима, до ове преправке је могло доћи око 1880. године.²⁵⁶

Основа припада типу средње величине, са укупном дужином од 12,20 m (површ. 64 m²). Преградама је издвојена у три дела. Прва је преграда на стубовима, са лажним дрвеним луцима. Над женском црквом је простор за хор. На источној страни зидови се преламају вишеугаоно. „Небо“ је засведено шашовцима. Брвна — греде су здраве и масивне (вел. 10/20 — 30 cm). Обоја су врата засведена и украшена унакрсно уметнутим и прикованим квадратним окнима. Око врата је резбарена плетеница, а над њима је змијолик меандер. Под је од опека квадратног облика (вел. 30 cm).²⁵⁷ Иконостас по свој прилици потиче из 1812. године.²⁵⁸

41. Четереже (Жабари, Пожаревац; сл.149).

По подацима митрополита Михаила, црква је подигнута од слабог материјала 1805 године.²⁵⁹

По причању старих људи, црква је некада била покривена трском и није била олепљена блатом. Ту се налазила и стара школа из истог времена. Страдала је за време првог светског рата.

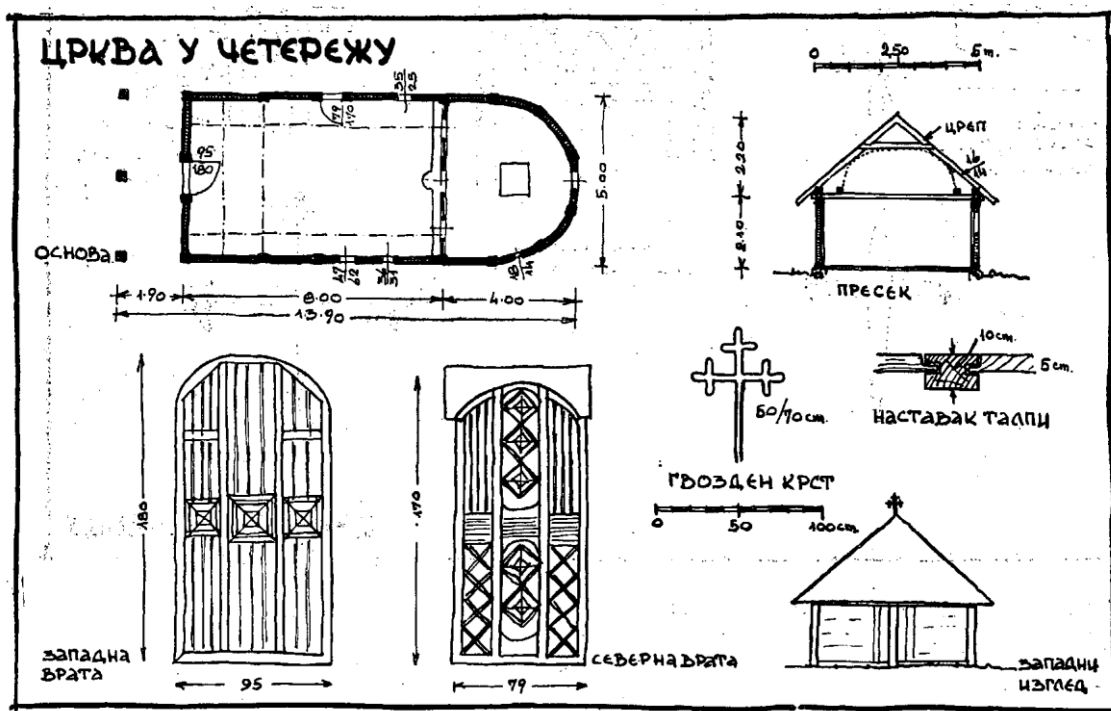
Тип основе је једноставнији, средње величине, укупне дужине 14,00 m (површ. 57 m²). Њена унутрашњост подељена је само олтарском преградом. Са источне стране апсида је многоугаона, ско-

ро полукружна, с повијеним гредама и талпама. На западној страни је једва изражен трем с три обична ступца, који подухватају испуштени ниски кров прекривен црепом. По заосталим подужним гредама у равни таванице може се закључити да је некада постојао коритаст дрвени свод. Целокупна архитектура, изузев прерађеног крова, одговара времену првог устанка.

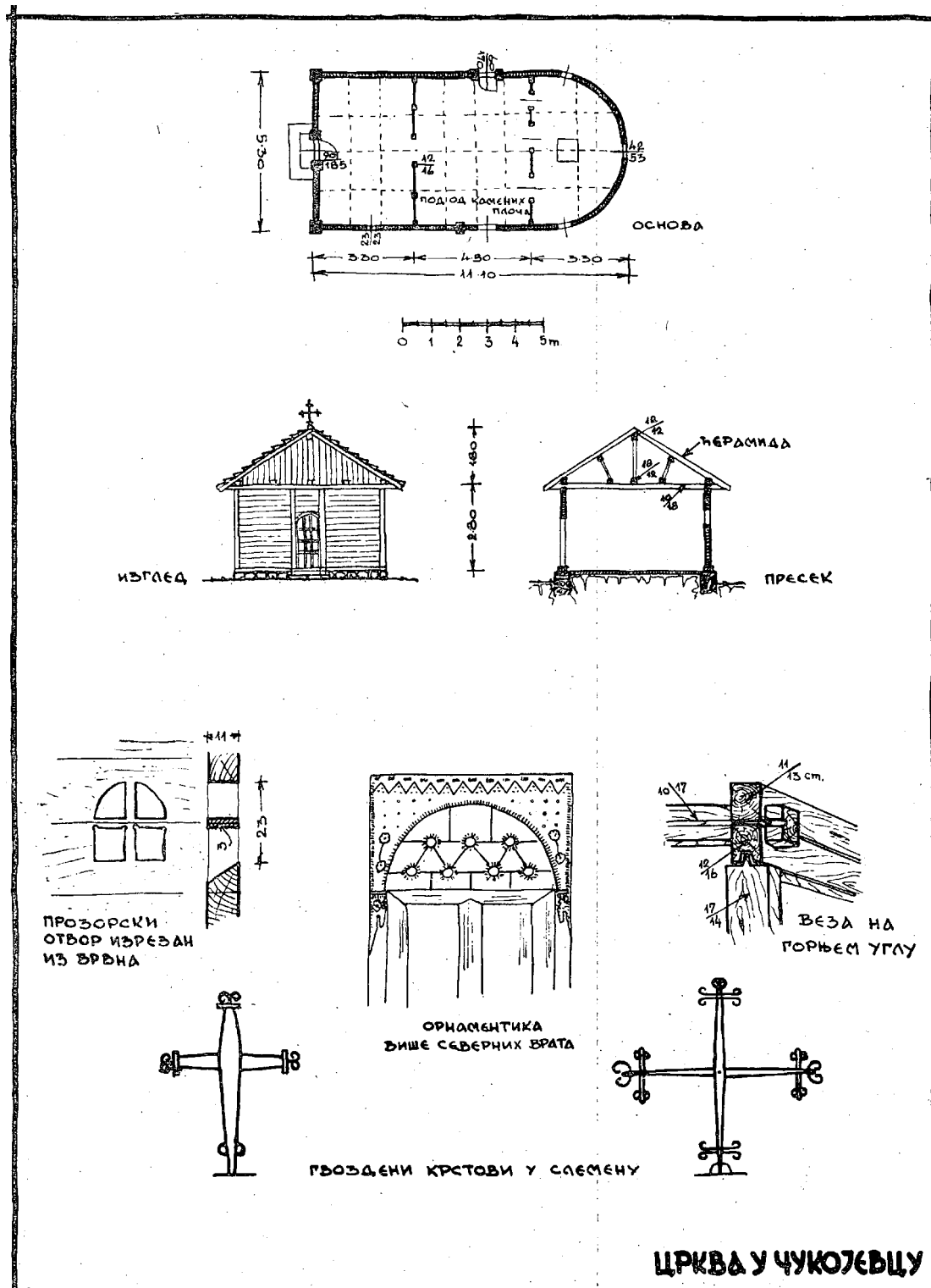
Грађа је здрава и са спољне стране олепљена блатом и окречена. Талпе су водоравно нанизане и ужљебљене у усправне греде. У олтару су сачувани отвори најмањих размера (вел. 18/14 cm) Врата су стара, засведена, летвицама брађена у три усправна поља, са квадратним и унакрсним уметцима.

42. Чукојевац (Витановац, Крајево; сл. 150).

Према подацима митрополита Михаила, црква је подигнута 1780. године.²⁶⁰ Јоаким Вујић помиње је 1826. (Витановац).²⁶¹ На самом споменику не постоје никакви записи који би потврдили ове наводе. Међутим судећи по једноставнијем облику њене основе с полукружном апсидом, без трема, као и по другим детаљима (сличним онима са таковске и других цркава њеног времена), немамо разлога да сумњамо да би ова грађевина могла бити подигнута још тада, иако има

149. Eglise de «Cetereže»: Plan; Coupe; Porte d'entrée; Croix en fer forgé; Jointure de madriers; Façade.

150. Eglise de «Cukojevac»: Plan; Façade; Co upe; Ouverture de fenêtre entaillée dans les madriers; Ornaments au-dessus de la porte d'entrée; Jointure; de l'entablement; Croix en fer forgé.

сличних и касније, за време Милоша (Врба, 1831). У попису из 1735. године забележена је у Витановцу црква брвнара из 1734, што је свакако био храм који је у овом крају постојао пре овог данашњег.²⁶²

Црква је средње величине, укупне дужине 11,10 m) (површ. 56 m²), подељена у три дела. Кров је низак, прекривен ћерамидом, с малом стрехом. Судаћи по преосталим лежиштима за подупираче првобитне стрехе, која је морала бити већа, могло би се закључити да је цео кров преправљен, те је највероватније раније био стрм, прекривен шиндром. Зидови су од храстових талпи једноставније обраде, положени на ниске камене темеље. Под је од камена.

¹ Петровић, Колубара, 46, 114.

² Хаџић—Светић 39.

³ Из архивских података из времена аустријске окупације у првој половини XVIII века, када је и подигнута стара београдска црква, као и из времена кнеза Милоша, може се доћи до закључка да ова није могла бити од дрвета, како су то сматрали Мита Петровић, Јован Ђедељановић и др. Темље цркве, њени зидови и сводови јасно говоре да је то била зидана грађевина (Петровић, Финансије I, 769; Вујић I, 23; Петровић; Павловић, Брвнаре, 114; Павловић, Арх. спом. II, 230; Павловић, Београд).

⁴ Николајевић—Каменски, 21.

⁵ Митрополит Михаило, 62; Каниц, 565.

⁶ Црквом су се служила и околна села Метковић и Змињак (Руварац, 155).

⁷ Вујић II, 80; Ђорђевић, Архивска, 574.

⁸ Петровић—Кашанин, 30.

⁹ Иако се налази на босанској страни, помињемо је на овоме месту, зато што је припадала истој врсти цркавакао и оне у Мачви, а такође и истој епархији (ваљевској) и истом дистрикту (шабачком).

¹⁰ Тако бар изгледа по опису, с обзиром да је и једну и другу цркву ценио један исти човек.

¹¹ Руварац, 157.

¹² Споменица тимочка, 234.

¹³ Црквом су се служила и околна села Оглађеновац и Каменица.

¹⁴ Утвари су смештене у свештениковој кући, заједно са осталим црквеним предметима, вероватно ради сигурнијег чувања, услед удаљености цркве.

¹⁵ Св. Ђорђе, св. Претече, Благовести и др.

¹⁶ Руварац, 159.

¹⁷ Вујић II, 43.

¹⁸ Споменица тимочка, 191.

¹⁹ Митрополит Михаило, 88; Споменица тимочка, 325.

По својој архитектури, овај објект долази у ред скромнијих цркава брвнара. Од елемената који заслужују већу пажњу истичу се засведена западна и јужна врата, подељена у поља, са резаном, бразданом и бушеном орнаментиком изнад лукова. Поред обичних прозора са гвозденом решетком, можда новијег датума, издваја се мали отвор у виду крста (вел. 23/23 cm), са изрезаним кришкама у самом дрвету, што свакако потиче из најстаријег времена. У слемени су стилизовани крстови од кованог гвожђа. Једноставан двоводни кров са западне стране, чији је калкан затарабљен, није уобичајен код сличних цркава овога краја.

Црква је у добром стању. Последњи пут је препокривана 1950. године.²⁶³

²⁰ Митрополит Михаило, 89; Споменица тимочка, 330.

²¹ Споменица тимочка, 84.

²² Споменица тимочка, 238.

²³ Руварац, 168.

²⁴ Споменица тимочка, 87.

²⁵ Вујић II, 52.

²⁶ Ђорђевић Архивска 574; Вујић II, 81.

²⁷ Вујић II, 15.

²⁸ Митрополит Михаило 86; Споменица тимочка, 319.

²⁹ Споменица тимочка 206.

³⁰ Прича се да је једног од мајстора — Јевта — грм притиснуо када је секао грађу те је остао на месту мртав. Јужно од Гунцата налази му се гроб, по коме се цео брег зове „Јевтов Гроб“ (Митрополит Михаило, 13; Арсенијевић).

³¹ Припадала и селима Липолисту и Варни (Руварац, 159).

³² Јовановић, 381; Протић, 42; Православна црква, 84.

³³ Ђорђевић, Архивска, 574; Вујић II, 88.

³⁴ То је дуго времена био парохијски храм аграђе, Горња Бела Река, Мариновац, Врбица, Боровац, Вратарница. Данашња црква посвећена је Вазнесењу (Споменица тимочка, 221).

³⁵ Око записа су „побијали греде, па поњавама наоколо око тих греда' обележили, тако, да су према западу остављена мала вратанца за улазак унутра и кроз та вратанца улазио је свет те се је код свећеника исповедао, док нису од дасака једну малу црквицу подигли“.

³⁶ У дворишту куће Пековића подигнуте на томе месту (Споменица тимочка, 64).

³⁷ Драгић, Гружа, 268.

³⁸ Вујић II, 86; Ђорђевић, Архивска. 574.

³⁹ Споменица тимочка, 119.

⁴⁰ Православна црква, 153.

⁴¹ Вујић II, 61.

- ⁴² Крњић, Свилеува.
- ⁴³ Руварац, 160.
- ⁴⁴ Податак протеставрофора Јована Живанрвића из Бешке, 1956.
- ⁴⁵ Споменица тимочка, 238.
- ⁴⁶ Митрополит Михаило, 73.
- ⁴⁷ Православна црква, 94.
- ⁴⁸ У првој половини XVIII века „цркве не имајет“(Споменица тимочка, 273).
- ⁴⁹ Грујић (1718—1739), 174.
- ⁵⁰ Руварац, Манастири, 38; Ивић, 351; Бошковић, Ангелина, 216; Грујић, Војводина II, 360; Споменици културе, 333; Види Историјски део, 42.
- ⁵¹ Да ли је и са истока основа била правоугаона, или се олтар завршавао вишеугаоно, нисмо у стању да оценимо.
- ⁵² Инж. Ст. Храм св. Мајке Ангелине у Купинову, цртеж у тушу, на хартији, својина др. Станоја, Станојевића, ветеринара из Пећинаца. Сличне цртеже објавили су проф. Бошковић и Р. Грујић.
- Када је неколико година после рушења цркве проф., Бошковић. обишао то место, од преостале дрвене грађе затекао је само један масивни стуб жљебљен са четири стране .У данашњој капели сачувано је неколико делова старог иконостаса (Бошковић, Ангелина, 215).
- ⁵³ Споменица тимочка, 306.
- ⁵⁴ Митрополит Михаило, 13; Православна црква, 94; Ђорђевић. Архивска, 414.
- ⁵⁵ Споменица тимочка, 130.
- ⁵⁶ Грујић (1718—1739), 178.
- ⁵⁷ Митрополит Михаило, 11; Петровић, Колубара, 181.
- ⁵⁸ Милићевић, 8.
- ⁵⁹ Митрополит Михаило, 77.
- ⁶⁰ Митрополит Михаило, 89; Споменица тимочка, 326.
- ⁶¹ Споменица тимочка, 227.
- ⁶² Источно од храма је велики дрвени крст (Споменица тимочка, 237).
- ⁶³ Митрополит Михаило, 86; Православна црква, 184; Споменица тимочка, 230.
- ⁶⁴ Лојанице, Муратовац, Скупљен.
- ⁶⁵ Руварац, 159.
- ⁶⁶ Протић, 43.
- ⁶⁷ Није нам јасно да ли су у питању двострука врата или су једна била спољна, а друга на прегради паперте. Црква припадала и селу Остри (Руварац, 164).
- ⁶⁸ Митрополит Михаило, 73; Бошковић, Рача, 123; податак Василија Ракићевића, грађевинара, Г. Милановац, 1954.
- ⁶⁹ Споменица тимочка, 276.
- ⁷⁰ Кривај, Меглић; Букор.
- ⁷¹ Руварац, 159.
- ⁷² Вујић II, 70.
- ⁷³ Споменица тимочка, 259.
- ⁷⁴ Руварац, 143.
- ⁷⁵ Вујић I, 79; Ђорђевић, Архивска, 379.
- ⁷⁶ Карић, 782
- ⁷⁷ Споменица тимочка, 228.
- ⁷⁸ Вујић II, 64; Православна црква, 72; Ђорђевић Архивска, 575.
- ⁷⁹ Вујић II, 101; Митрополит Михаило, 43.
- ⁸⁰ Петровић, Финансије III, 399; Ђорђевић, Архивска 575 577; Вујић II, 45.
- ⁸¹ Према попису из 1735, црква средње величине са старим иконостасом, са сводом од буквих дасака и покривачем од хрстове шиндре (Руварац, 162).
- ⁸² Занимљива је судбина ове грађевине: повећег распона а рђаво изведена, извила се била склона паду, те је комисија није ни примила. Преправљена за судницу 1897, али и тада остала нестабилна, најзад морала бити срушена (Споменица тимочка, 135).
- ⁸³ Споменица тимочка, 279.
- ⁸⁴ Вујић II, 37; Ђорђевић, Архивска, 68, 575.
- ⁸⁵ Црквом се служило и суседно село Крњић (Руварац, 160).
- ⁸⁶ Споменица тимочка, 182.
- ⁸⁷ Вујић II, 61; Ђорђевић, Архивска, 57, 575.
- ⁸⁸ Руварац, 144.
- ⁸⁹ Петровић, Финансије I, 767; Вујић II, 117; Митрополит Михаило, 7.
- ⁹⁰ Петровић, Финансије I, 767.
- ⁹¹ Митрополит Михаило, 89; Споменица тимочка, 330.
- ⁹² Споменица тимочка, 287.
- ⁹³ Руварац, 145.
- ⁹⁴ Вујић II, 122.
- ⁹⁵ Митрополит Михаило, 86; Православна црква, 184; Споменица тимочка, 248.
- ⁹⁶ Споменица тимочка, 334.
- ⁹⁷ Ђорђевић, Архивска, 577, Вујић. II, 53.
- ⁹⁸ Митрополит Михаило, 88; Споменица тимочка, 306.
- ⁹⁹ Бошковић, Рача, 123.
- ¹⁰⁰ Вујић II, 163.
- ¹⁰¹ Податак добио од протеставрофора Јована Живановића, Бешка, 1956 (парох и учитељ у Ст.Витојевцима 1920/7).
- ¹⁰² Према непоузданом житију Мајке Ангелине, манастир подигао Ђорђе Бранковић (Кашанин, Војводина, 445; Споменици културе, 308).
- ¹⁰³ Споменица тимочка, 290.
- ¹⁰⁴ Митрополит Михаило, 77.
- ¹⁰⁵ Православна црква, 19.
- ¹⁰⁶ Преостали употребљив материјал коришћен приликом подизања црквене канцеларије (Митрополит Михаило, 87; Споменица тимочка, 308).
- ¹⁰⁷ Постојао натпис над улазним вратима: „Овај свети храм начини се за владе врховног господара и кнеза српског Милоша Обреновића, месеца августа 6, трудом и настојањем, пароха овога храма Стојана Илића, протопрезвитера из села Рачевића, а с помоћу општине“. (Вујић II, 53; Митрополит Михаило, 47; Ђорђевић, Занати, 575, 577).
- ¹⁰⁸ Руварац, 161.
- ¹⁰⁹ Ђорђевић, Архивска, 379; Марковић, 127; Споменица тимочка, 355.

- ¹¹⁰ Крстовић.
- ¹¹¹ Митрополит Михаило, 88.
- ¹¹² Споменница тимочка, 311.
- ¹¹³ У загради су назначени : НО Општине, НО Среза, бројеви цртежа и фотографија.
- ¹¹⁴ Извештај, Миодрaгa Петровића, школ. инспект., Лазаревац, Завод НРС, 430/52.
- Етнолози процењују да црква има нешто више од сто година и да се налази на темељима неке црквине. Обновљена 1904. године (Нетровић, Колубара, 127). Митрополит Михаило бележи ову цркву као храм св. Тројице начињен од дрвеног материјала, за који је неизвесно када је саграђен (Митрополит Михаило, 72).
- ¹¹⁵ Данас не постоји излаз на галерију. Под у цркви од опеке, док је у трему набијена земља.
- ¹¹⁶ Павловић Арх. спом. II, 198.
- ¹¹⁷ Три године раније, између два устанка, у Србији су владале веома тешке прилике. У то време мало се градило.
- ¹¹⁸ Стање споменика 1951. Данас је још горе (Павловић, Арх. спом. II, 215).
- ¹¹⁹ Споменница тимочка, 82.
- ¹²⁰ Митрополит Михаило, 86.
- ¹²¹ На ову цркву скренули су ми пажњу сликари-конзерватори Живковић, Јовановић, Лађевић и Мандић, који су је и скицирали 20. III 1952.
- ¹²² Митрополит Михаило, 12; Ђорђевић, Архивска, 84.
- ¹²³ Владета Милановић, свештеник.
- ¹²⁴ Биле су неисправне и поједине кровне греде, гредице и летве, па и извесна брвна у зидовима. Поред тога, зидови су и спља и изнутра били олепљени блатом, плевом и малтером, пошто је дрво претходно орапављено засецима, у циљу бољег приањања лепа. Но и поред тога, леп је на многим местима опао или се поткорушио и на тај начин постао трошан.
- ¹²⁵ Радове изводио дрводељски мајстор Ж. Кузмановић, из Липовца код Враћевшнице, на основу елабората и под руководством арх. Д. Ст. Павловича.
- ¹²⁶ Павловић, Арх. спом. II, 211; Павловић, Саопштења, 88.
- ¹²⁷ По предању, датира Јш из времена миграција, јер се кажу, патријарх Чарнојевић задржао на овом месту. Турци су стога спалили цркву до темеља, али се око једног преосталог камена народ и даље окупљао празницима. На иницијативу народа, обновљена је на истом месту данашња црква брвнара. С десне стране, у припрати, налази се камен, по свој прилици надгробни, с постољем . за свећу, с извесним примитивним писменима чији се трагови још једва назиру. Етнолози помињу и трагове темеља старе цркве (Илић, 66).
- ¹²⁸ Општина Тавник, 1943.
- ¹²⁹ Павловић, Арх. спом. II, 213.
- ¹³⁰ На западним вратима урезано у кругу: „1823 Лјто Никола Дмитрови(ћ)“. Више истих врата исписано на дрвету испупченим и црвено обојеним с ловима: „Благословешемъ же и мУтрополитомъ за аг'аолагела до' изводениемъ великаго кна Милоша началника сербскога парохъ иереи Атанасие 1823" „
- ¹³¹ По предању, црква се налазила на другом месту, званом „Окапина“ (Петровић, Ко-
- лубара, 141). Предање помиње и градитеља данашње старе цркве — Симу из Вранића.
- ¹³² Општина вранићка, 1943.
- ¹³³ Услед тога што су се раставиле талпе са јужне стране, морале су се доње греде подићи и наспрамни зидови притегнути (Павловић, Арх. спом. II, 199).
- ¹³⁴ Митрополит Михаило, 58; Павловић, Подибар, 370.
- ¹³⁵ Према подацима Општине врбске, 1942.
- ¹³⁶ Здравковић, 176.
- ¹³⁷ Живојин М. Поповић, парох вреочки.
- ¹³⁸ Летопис помиње свештеника најстарије вреочке цркве, који је са ХаџиРувимом ишао у Јерусалим 1785. Црква се налазила у „Милетића Кључу“, поред реке Луковице. Турци су је запалили. Вреочани су подигли од слабе грађе другу цркву, на скривенијем месту, поред Церовог потока. И ову су цркву Турци запалили 1813. Године 1815. саграђена је трећа црква од дрвета, нешто северније. Око 1839. наступио је спор између свештеника и парохијана око избора места занову цркву. На жалбу парохијана, била је забрањена даља градња. Пред своју смрт, 1841. године, поп Илија је парохијанима уступио сву грађу коју је сам набавио, али ју је народ разнео. Од овог материјала на чињена је трибина кнезу Михаилу када је долазио у Вреоце. Између осталог, етнолози бележе да је црква од брвана. подигнута 1817. (Петровић, Колубара, 146). Овај податак по свој прилици је тачнији од онога из црквеног летописа (1815), јер се и према списку новосаграђених храмова у кнежинама, из 1832. године, наводи у колубарској капетанији да је „у Вреоци храм... саграђен 1817. године“ (Петровић, Финансије I, 766).
- ¹³⁹ Врата, иако стара, једноставно су сачињена од талпи дебљине 5 см. Два минимална прозорска отвора (25/10 см) налазе се у зидовима олтара. Већи прозори имају вертикалне дрвене решетке са једном једином пречагом преко средине и издељана задебљања кроз која се провлачи. Ограда трема је новија, али су се сачувала четири стара ступца складних облика. Часна трпеза је од дрвета, обрађена на несвакидашњи начин. Два масивна, висока и четвртаста чирака, са исклесаним профилима, усађена су испред иконостаса. Између њих је прилично необичајен, камени амвон, који, поред устаљеног кружног облика и измоделираних орнамената и наведеног записа, има две удаљене површине у облику стопала на које стаје свештеник.
- ¹⁴⁰ Митрополит Михаило, 58.
- ¹⁴¹ Године 1844. Вукушница је била заселак села Отрока (Павловић, Подибар, 361).
- ¹⁴² Податке дали инж. М. Симоновић 1951. и прота М. Јараковић 1955. године, Чачак.
- ¹⁴³ Споменница Тимочка, 239; Петровић, Финансије I, 769; Митрополит Михаило, 86. На некадашњем звоннику била је урезана година „1846“ (Стојан П. Јовић, Глоговица). По предању, црква је три пута г'емештана. Рушена је, а крст пренашан тамо где се после наново градила. На данашње место алат мајсторима „сам“ отишао.
- ¹⁴⁴ На засведеним отворима ивице црвене, са изрезаном златном крестом унаоколо.
- Своје цртеже из 1944. године употпунио сам извесним скицама колега Живковића, Јо-

вановића, Лађевића и Мандића, сликара-конеератора, из 1952. године.

¹⁴⁵ Веру је се да потиче из времена Макарија Соколовића (друга половина XVI века), а доводи се у везу и са Арсенијем Чарнојевићем (друга половина XVII века).

¹⁴⁶ Др М. Ђоровић—Љубинковић и Р. Љубинковић утврдили су старост двери и скренули ми пажњу на ову цркву.

¹⁴⁷ Митрополит Михаило, 68.

¹⁴⁸ Петровић, Финансије I, 767.

¹⁴⁹ Вујић I, 216.

¹⁵⁰ Натпис оштећен, а ли се може још прочитати:

„ЗНАНЪ БЪДИ ИВАН ПИВНОВ... КОВЪ... ГРАДЕ ТРОСТА
ПОПАРТОШИНА И ПОШМ... † ТРЪД : НИ ГРА ФИЛИППА РАДЪ-
ЛОВИНА 1820 Г. МЦА МАИ 28“.

Вујић исти натпис прочитао нешто другачије. (Вујић I, 216; Петровић, Финансије I, 764).

¹⁵¹ Симић, Арх. спом. I, 165.

¹⁵² Примитивни фолклорни мотиви у виду разноврних меандера — таласастих линија и других биљних и геометријских орнамената. стилизованих од грања, лишћа, цвећа, троуглова, четвороуглова, правих, кружића и полукругова, као и низа крстића (Томић—Павлович, 11).

¹⁵³ Данашњи Партизани донедавно се звали. Даррсава, по којем је имену и црква позната. Она је на средокрају између Партизана и Рудоваца, али на територији села Партизана, па се на ово скреће пажња, како се локалитет не би бркао, јер је у питању једна те иста црква.

¹⁵⁴ Ђорђевић, Архивска, 22; Митрополит Михаило, 10; Ердељановић, 30; Петровић, Колубара, 152; Петровић, Финансије III, 351; Марковић, 124.

¹⁵⁵ Павловић, Арх. спом. II, 228.

¹⁵⁶ Митрополит Михаило бележи исту годину (Митрополит Михаило, 65).

¹⁵⁷ Павловић, Арх. спом. III.

¹⁵⁸ Митрополит Михаило, 65.

¹⁵⁹ Црква је прекривана 1900. и 1938. Прве пвдатке добио од Љуб. Р. Ђенића, Чајетина 1944. (Павловић, Арх. спом. III).

¹⁶⁰ У старијим изворима данашња Оровица помише се као Ораховица или Ореовица.

¹⁶¹ Павловић, Соколска, 450.

¹⁶² Павловић, Соколска, 332.

¹⁶³ Др арх. Драг. Тадић и свешт. Тодор Карасјов, извештаји Завода НРС из 1951. и 1953; Православна црква, 42; Д. Т.

¹⁶⁴ Цркву прегледао и о њој прикупио податке са скицама др арх. Драг. Тадић 1953. што овде користим.

¹⁶⁵ Павловић, Соколска, 394; Петровић, Финансије I, 768; Вујић II, 23; Митрополит Михаило, 67; Каниц, 543. З. Симић, Арх. спом. I 160.

¹⁶⁶ По једини дрвени иредмети веома декоративно резани и шарани (високи свећњаци. и осмоугаоно коло), сада у музеју у Т. Ужицу.

¹⁶⁷ Митрополит Михаило, 71.

¹⁶⁸ Верује се да зарез у вратима потиче од Ђајапаше, који је за време Милоша овуда јурио Србе. ножем.

¹⁶⁹ Павловић, Арх. спом. II, 219.

¹⁷⁰ Митрошевић.

¹⁷¹ Митрополит Михаило, 20.

¹⁷² Гавриловић, 16.

¹⁷³ Петровић, Финансије I, 901.

¹⁷⁴ Радове извели домаћи мајстори, на основу упутстава добијених од арх. Д. Ст. Павловића.

¹⁷⁵ Камени амвон има инкрустиране опеке троугластог облика. Иконостас је стар.

¹⁷⁶ Приликом последње оправке цркве, и ова је зграда преуређена, те је у њој изложена збирка црквених и школских старина. Међу овима је и један модел цркве, рађен у дрвету. То би могао бити и модел цркве у Крњеви,

уколико је иста имала неки мали звоник са западне стране, чији се траг наслуђује на моделу, а што на самој грађевини није могло да се утврди. (Симић, Арх. спом. II, 209; Павловић, Арх. спом. II, 206).

¹⁷⁷ Митрополит Михаило, 64.

¹⁷⁸ Услед скучености олтарског простора, часна трпеза косо постављена. У десном углу приправе веома декоративно исклесана крстионица („Ступица за вађење закона“).

¹⁷⁹ Павловић, Арх. спом. III; радове изводили сеоски мајстори по упутству арх. Д. Ст. Павловића.

¹⁸⁰ Митрополит Михаило, 20; Петровић, Финансије I, 783. Антиминс из 1832, на грчком језику, са словенским додатком о дану освећења (Митрошевић, Лозовик, 6). Споменплоча на цркви из 1931.

¹⁸¹ Павловић, Арх. спом. II, 209; Споменици културе, 91.

¹⁸² исту годину бележи и митрополит Михаило, 71. Првобитни иконостас рађен је 1810. На царским дверима потпис сликара: „Никола Бакич, син. Апостоловича, београдски живописец“.

¹⁸³ Темељи попустили те се искривио јужни зид; шиндра у знатној мери иструлела. У још горем стању звонара (Павловић, Арх. спом. II 220; радове су изводили сеоски мајстори по упутству арх. Д. Ст. Павловића).

¹⁸⁴ По предању, црква води порекло од Милице, Сестре Милоша Обилића (Павловић, Колубара, 795).

¹⁸⁵ Вујић II, 34; Митрополит Михаило, 45; Љубинковић, 155. Извештај Заводу НРС са скицом др арх. Драг. Тадића, IX 1952.

¹⁸⁶ Шиндра била иструлела, а пропали и делови трема, па и поједини конструктивни елементи.

¹⁸⁷ Радове изводили домаћи мајстори под стручним руководством др. арх. Тадића.

¹⁸⁸ Податке добио од проте М. Јараковића из Краљева.

¹⁸⁹ На ову цркву скренуо пажњу свештеник Милосав Протић из Жевице (Павловић, Арх. спом. II, 213).

¹⁹⁰ Ердељановић 82; Дробњаковић, 327.

¹⁹¹ Ердељановић 82.

¹⁹² Ђорђевић, Архивска, 84; Митрополит Михаило, 13.

¹⁹³ Радови изведени под руководством арх. Д. Ст. Павловића, на иницијативу проф. Дробњаковића (Павловић, Арх. спом. II, 224).

¹⁹⁴ Милићевић, Кнежевина, 151; Каниц, 329; Радивојевић 199; Митрополит Михаило 19. На цркву ми први скренуо пажњу поч. Драгољуб Станојевић из Старог Села.

¹⁹⁵ Детаљно снимљену архитектуру дао је писац у књизи Којић, Градска, 152; Павловић, Брвнаре.

¹⁹⁶ Митошевић, Покајница, 11.

¹⁹⁷ Радови изведени од стране домаћих мајстора, а по упутствима арх. Д. Ст. Павловића (Павловић, Арх. спом. II, 205).

¹⁹⁸ Митрополит Михаило, 87.

¹⁹⁹ Икона Страшног суда приложена цркви у Поповици 1849. По предању, човек који је подигао цркву, у недостатку грађе, био принуђен да је краде што је доцније и сам признао пред народом.

²⁰⁰ Прегледано и снимљено 1944. године.

²⁰¹ Податке о цркви пружају: Митрополит Михаило 70; Ђорђевић, Живот I, 157; инвентарски попис из 1879. (Крагујевачки државни архив).

²⁰² Руварац, 166.

²⁰³ На значај овог споменика скренуо пажњу етнолог П. Ж. Петровић извештајем Заводу НРС (бр. 1586/49) (Павловић, Арх. спом. II, 221).

²⁰⁴ Већи део иструлеле грађе морао бити замењен новом. Радови извођени од стране домаћих мајстора, по упутствима арх. Д. Ст. Павловића.

²⁰⁵ Бошковић, Рача, 123; Летопис свештеника Војислава Марковића.

²⁰⁶ Година би се донекле могла назрети: 1726. или 1826. (има елемената и за „7” и за „8”). Међутим, да је у питању Турчин, не би написао годину по нашој ери већ, по Хиџри, као што је уобичајено (Хасан Калеш, асистент Оријент. семинара Београдског универзитета). Уколико би ово била година, могло би се претпоставити да је писао неки од мајстора Осаћана.

²⁰⁷ Ђорђевић, Архивска, 84.

²⁰⁸ Бошковић, Рача; Живко Милићевић, 27; Којић, Градска, 156; Радивојевић, 209.

²⁰⁹ У Енциклопедији Ликовне умјетности, под појмом „брвнара” нетачно је приказана црква у Рачи Крагујевачкој као „брвнара кружног глосцрта... вероватно грађена поткрај XVIII ст.” (Лек. Уметност 1, 523).

²¹⁰ Настрадале таванице и стреха, па ола бавиле поједине везе брвана.

²¹¹ Радове извео дрводељски мајстор Ж. Кузмановић из Липовца код Враћевшнице, на основу елабората и под руководством арх. Д. Ст. Павловића, током лета 1956, из средстава Завода НРС, а уз новчану помоћ НОС и НОО (Павловић, Арх. спом. II, 224).

²¹² Вујић II, 22; Ђорђевић, Кнежевина 588.

Ранија црква треба да је уништена за време устаничких борби на Голији 1688. године. Везана је за мученичку смрт ариљског епископа Ахилија (по неким Јосифа) који је сахрањен под источним зидом. (Летопис ужичких цркава и парохија, Т. Ужице 1956, 186; Симић, Арх. спом. I, 163; Томић—Павловић, 12).

²¹³ Митрополит Михаило, 64.

²¹⁴ Накнадно постављене гвоздене затеге прихватају зидове, који су се делимично раставили.

²¹⁵ Службеник, Будим 1825: „Ради спомена свога цркви у Селевцу 832 лѣта Матеј Живанович”.

²¹⁶ „Сю икону приложи рабъ божји Станко Клишић засвои спомен лѣта 1833”.

²¹⁷ Св. Тројица: „Лѣта 1834”.

²¹⁸ Православна црква, 28; Митрополит Михаило, 18; Марковић, 126.

²¹⁹ Мајка му се преудала у Селевцу, где је и Станоје живео и имао своју кућу.

²²⁰ Унутрашња обрада зидова и таванице веома неукусно изведена.

²²¹ Павловић Арх. спом. II, 200.

²²² Капелу зову „Љубостиња” (Дробњаковић, 352).

²²³ Коришћена и као магацин грађевинског материјала потребног за изградњу задружног дома, што је свакако штетно утицало и на њену постојаност (Павловић, Арх. спом. II, 202).

²²⁴ Којић, Сјеча, 19; Тошић, 164.

²²⁵ Свештеник Новак Милошевић позива се на данас избледели запис црвеном бојом на западном надвратнику: „Сиа церков саградисја при владенију Георгиа Петровича лета 1812”.

²²⁶ Митрополит Михаило, 67.

²²⁷ Православна црква, 104.

²²⁸ Старије двери, пренесене из Херцеговине и антиминос са записом ХаџиРувима из 1786. заслужују пажњу.

²²⁹ Радови извођени под руководством проф. Драг. Јовановића (Томић—Павловић, 10).

²³⁰ Дробњаковић 334.

²³¹ Марковић 126; Митрополит Михаило, 19; Православна црква, 28.

²³² Подаци Општине паланачке, 1943.

²³³ Руварац, 141—147.

²³⁴ Павловић Арх. спом. II, 203.

²³⁵ Вујић II, 166; Милићевић, Кнежевина, 345; Карић 709.

²³⁶ Ђорђе Крстић, Таковска црква, уље на платну, Народни музеј, Београд, 94; Паја Јовановић, Таковски устанак, уље на платну Народни музеј, Београд.

²³⁷ Којић, Шумадија, 15, 17; Којић, Градска, 150, 155.

²³⁸ Руварац, 170.

²³⁹ Митрополит Михаило, 74.

²⁴⁰ Стари иконостас делимично сачуван.

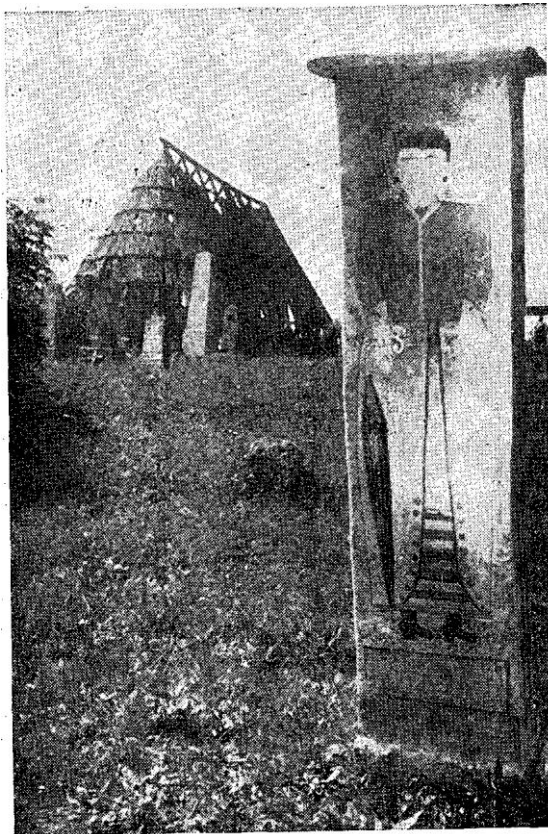
²⁴¹ Павловић, Арх. спом. II, 223.

²⁴² Митрополит Михаило, 87.

²⁴³ Своје раније податке из 1944. употпунио сам скицама које су ми ставили на расположење сликари-конзерватори Б. Живковић, М. Јовановић, М. Лађевић и С. Мандић, 1952.

²⁴⁴ Иако се у појединим белешкама црква везује за Царину, Пецку или Скадар, ми ћемо је водити као цркву у Царини, зато што је име тог села најчешће везано за цркву. То читамо код Јоакима Вујића (Вујић II, 32), на записима из Општака и Триода из 1847. и 1854, који се и данас чувају у цркви, као и на многим другим местима (Љубинковић, 160).

- ²⁴⁵ Павловић, Соколска, 456; Љубинковићи, 160.
- ²⁴⁶ Вујић II, 32.
- ²⁴⁷ Митрополит Михаило, 54.
- ²⁴⁸ Православна црква, 42.
- ²⁴⁹ Петровић, Финансије I, 768.
- ²⁵⁰ Љубинковићи, 160.
- ²⁵¹ Радови извођени 1952. под руководством др арх. Драг. Тадића, који је објекат снимлио и уступио ми скице.
- ²⁵² У опису се помиње само олтарска преграда од буквих дасака, са двојим вратима, врло старим дверима са Благовестима, дрвеним крстом више њих и 26 старих инових икона разних величина. У олтару се налазе камена трпеза на дрвеном стубу нов антиминс, необично направљена проскомидија од липових дасака, дрвени путир, дискос и чаша соједињеница, као и други урбичајени предмети. Сав свештенички „окрут“ је из манастира Студенице. У цркви се налазе четири дрвена чирака, један старински налоњ за књигу, а други за икону, сто и хоро. На цркви су двоја врата постављена једна за другим, са западне стране. Споља су два дрвена крста (Руварац, 167).
- ²⁵³ Митрополит Михаило, 73; Православна црква, 83.
- ²⁵⁴ Петровић, Финансије III, 96.
- ²⁵⁵ Станојевић, Енциклопедија II, 925.
- ²⁵⁶ Обавештење добио од проте М. Јараковића, Краљево. 1955.
- ²⁵⁷ Ненадовић, Цветке, 214.
- ²⁵⁸ Изгледа да је иконостас остао поштеђен после пропасти Карађорђево Србије, када је црква настрадала. Ако је црква горела, морао је бити претходно уклоњен; ако није био диран, црква је могла бити само разорена..
- ²⁵⁹ Православна црква, 64.
- За време Турака, у овом месту обраслом шумом криле се српске хајдучке чете. Станоје Главаш и Петар Добрњац резали главе турским четама код Главашеве ћуприје — како се то препричава у народу (Миладиновић, 123; свешт; Милутин Ивић, Брзоход, 1955, подаци).
- ²⁶⁰ Митрополит Михаило, 1
- ²⁶¹ Вујић I, 177.
- Коментатор књиге дао примедбу да „сад нема те мале дрвене цркве у Витановцу“. Тражио је, вероватно, у самом Витановцу, па је зато тамо и није могао наћи.
- ²⁶² Руварац, 168.
- ²⁶³ Павловић, Арх. спм. II, 215.

151. Прањани »Pranjeni«